

Tartalom

CENTRUM – Buda Ferenc

JUHÁSZ FERENC: Buda Ferencről, egyszerűen	5
„Versbe egy fölösleges szót se” Szöllősi Mátyás interjúja a 75 éves Buda Ferencsel	6
FÜZI LÁSZLÓ: A belső türelemről (<i>esszé</i>)	11
SZENTMÁRTONI JÁNOS: Garabonciás	14
ALFÖLDY JENŐ: Egy magyar Eurázsiból (<i>esszé</i>)	15
KABDEBÓ LÓRÁNT: Áraszály. Avagy lehet-e a nyútt vonóból bot? (<i>esszé</i>)	19
VASY GÉZA: „Régi az újat óvja” (<i>esszé</i>)	24
KELEMEN LAJOS: Ez ilyen század (<i>esszé</i>)	28

REDIVIVUS – Orbán Ottó

G. ISTVÁN LÁSZLÓ: Verstani szőnyeg	33
DÉRCZY PÉTER: Negyven év múlva. Orbán O. India-könyvéről (<i>tanulmány</i>)	34
ORAVECZ PÉTER: Ósök, istenek	40
JOVÁN KATALIN: Az ismétlés köz-én (<i>tanulmány</i>)	41
PETŐCZ ANDRÁS: Vörös Október Férfi Ruhagyár, avagy egy vers története (<i>esszé</i>)	46
PAYER IMRE: Trükkje, reménye	49
SZELE BÁLINT: A szabadság illúziója. A műfordító Orbán O. (<i>tanulmány</i>)	50
NYERGES GÁBOR ÁDÁM: Emberáldozat; Holtak szellemével társalog	57

ÁTJÁRÁS – Emilian Galaicu-Păun

KOSZTÁNDI TÍMEA ILDIKÓ: Yin Time (<i>műhelytanulmány</i>)	60
EMILIAN GALAICU-PĂUN: ismerjük a semmi egy dimenzióját; éjszaka minden macska fekete; s majd elmegyek (elvisznek); a kitöltetlen gesztusok; „Szűz feleség, feleség szűz” (<i>Kosztándi Tímea Ildikó fordításai</i>)	62

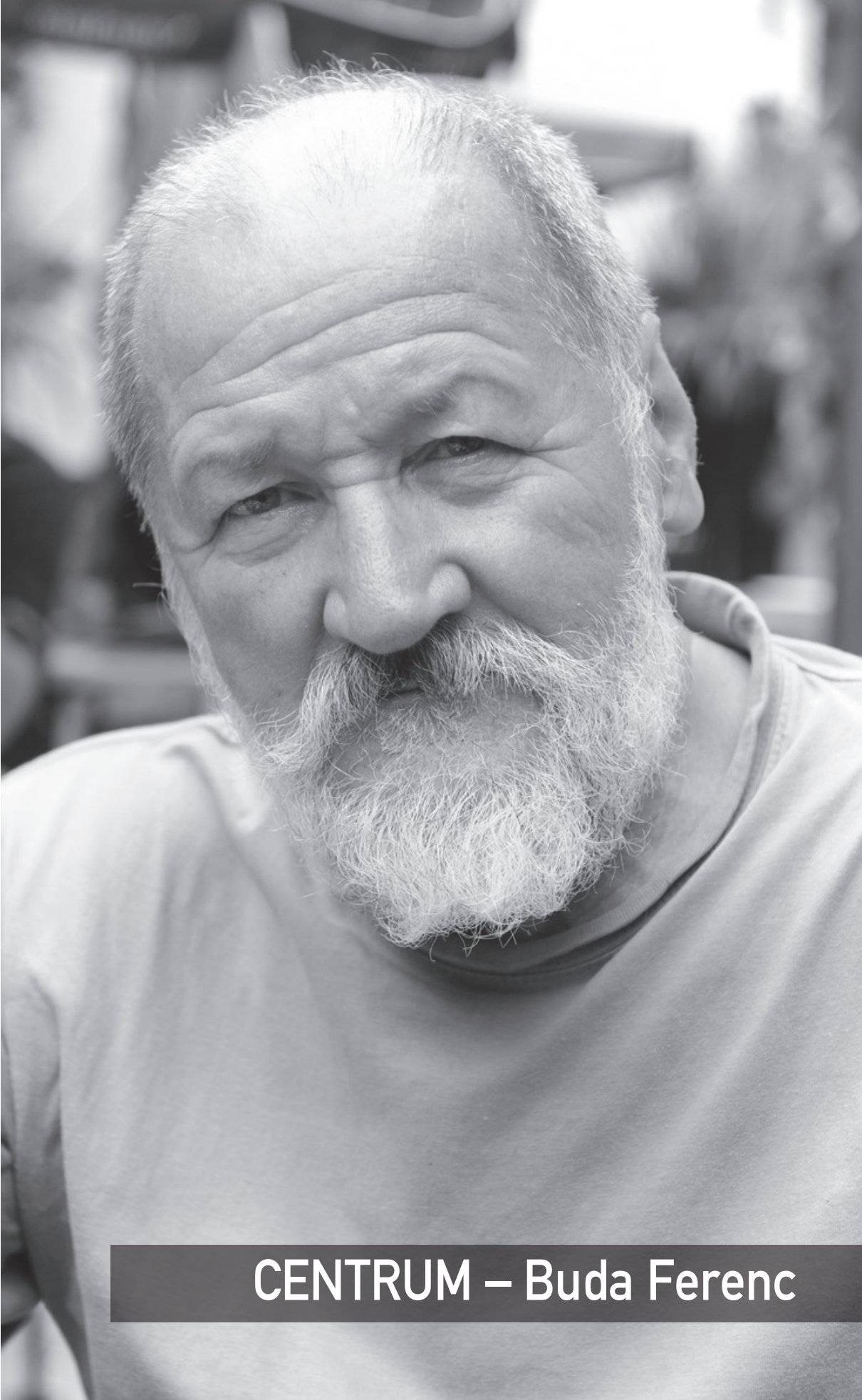
KESZTHELYI REZSÓ: Az ötödik lovas bája; Mikor; Piétás; Véna; Külsín; Kitaláció; A muzsika méhe; Újfent; Vélelem; A talált állat bája; Adottság pillanat; Séta a színeken	67
GÖMÖRI GYÖRGY: Nem kell; Egy esküvőre; Percek gyerekkoromból	71
BALLA D. KÁROLY: Parányok tánca; A csörtetők; Látszat	73
VÖRÖS ISTVÁN: A befejezés szépsége; A lefagyás poétája	75
SZAUER ÁGOSTON: Honvágy; Főhajó	77
JENEI GYULA: Hosszúgatya	78
PRÁGAI TAMÁS: Az ugor ugaron; A költő is szerényebb, ha jó az alkony... ..	79

NAGY GÁBOR: Arcodba hulló szomorú; Levélrészlet	81
LÁZÁR BENCE ANDRÁS: Ahol most fesztivál van; Határaid; Egy fénykép alá	83
TOROCZKAY ANDRÁS: Haikuk; Nyár, 2011.....	85
KÜRTI LÁSZLÓ: lélek helye; szervezetlen.....	87
ZSÁVOLYA ZOLTÁN: Csincilla philosophiae	88
MAGYARI BARNA: Hol állhatok én?	89
SZENTI ERNŐ: Kivételes helyzet; Gondolatkeresőben	90
BÁGER GUSZTÁV: Szekér; Összhangzattan	91
TORNAI JÓZSEF: Mi itt halljuk meg; Ima eső ellen; Mindent megemésztő; Visszahúzná hullt időnk.....	93

Borító: Urbán Tibor

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBÓL:

- A Centrumban Vasadi Péter
- Pilinszky János–redivivus

CENTRUM – Buda Ferenc

BUDA FERENC

Debrecen, 1936. november 3.–

1968-ban szerzett magyar szakos diplomát a KLTE-n.

1970 között Pustavacson, Kecskeméten, majd Kerekegyházán tanított.

1970-1986 között a Bács-Kiskun Megyei Levéltár munkatársa volt.

1986-tól a Forrás főmunkatársa.

1955-óta jelennek meg versei, 2002 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

Tiszakécskén él.

KÖNYVEI

Füvek példája (versek, 1963)

Ébresszen aranyásip (versek, 1970)

Kócmadzag (gyermekversek, 1979)

Holt számból búzaszál (versek, 1982)

Csönd, ének, csönd... Buda Ferenc ötven esztendő (versek, kritikák, interjú; 1986)

Égyűrűk bilincsei (próza, 1988)

Szép szerelmes szavak (versek válogatva 500 év magyar költészetéből, 1988)

Csöndország (versek, 1991)

Egyetlen verseink (versek, 1991)

Jeles napjaink (irodalmi antológia, 1991)

Ének a Don hőseiért (versek, 1992)

Hatalmam: nyugalom (összegyűjtött versek és műfordítások, 1992)

Árvaföld (versek, 2000)

Árapály (versek, 2005)

Túl a falon – Az én ötvenhatom (versek, 2006)

Mi hía még (versek, 2006)

Rendkeresés: jegyzetlapjaimból (2009)

DÍJAI:

Radnóti Miklós-díj (1973)

József Attila-díj (1973)

a Művészeti Alap díja (1979)

SZOT-díj (1988)

IBBY-díj (1989)

Év Könyve-jutalom (1992)

Nagy Imre-emlékplakett (1993)

Magyar Művészetért Díj (1993)

Pro Literatura-díj (1996)

Déry Tibor-díj (1999)

Kölcsey-díj (2000)

Balassi Bálint-emlékkard (2000)

Kossuth-díj (2005)

Artisjus-díj (2007)

A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (2011)

JUHÁSZ FERENC

Buda Ferencről, egyszerűen

Tegnap egy szerkesztőségben jártam, ott adták kezembe a kecskeméti Forrás című irodalmi folyóirat új, novemberi számát, a Buda Ferencet ünneplő bizalmi kötetet. A folyóirat belső, tartalomjegyzék oldalán egy fehér ragasztó-pöttyel odavarázsolt kis kék jegyzetfüzet lógott, billegett, mint egy kék falevél, tömzsi enyv-nyakon kékfödélű kakasvirág, a költő jegyzetfüzete fénymásolatban. Néztem, lapoztam: benne világos-kék golyóstollal, vagy töltőtollal kusza kanyarok, vonalszálak, görbék, bozontok, szétzilált tünemény-kezdetek, mint egy szélrombolta szénakazal, tovább haiku-törédek, haikuk, az ihlet tinta-vérzései, tinta-hajszálerei. Olyan volt az egész, mint egy kísérleti atombecsapódás szétspricelt sugárörvénye, ágaskodó páfránycsokra, gyűrűrobbanás cifra és egyenes, görbe és kanyargó megmaradás-örvénye a megcélzott tárgylapon, lefényképezett öröklét-pecsét Marx György atomfizika-könyvében, áhítat-csók a valóság-titokból. Én nem a folyóirat fénykép-Buda-arcain, nem a költő-életrajzvallomáson hatódtam meg akkor, de azon, hogy ez a fiú: Buda Ferenc is hetvenöt éves már. Nem szelíd történelem-talajon, békességes társadalom-földön nőtt fel ő is öreggé, de világtűz-ropogásban, szegényen és ihletett szorgalommal. Ő sokszor köszönt az Időnek, de az Idő nem mindig köszönt vissza neki! Emlékszem, mikor még a múlt században eljött hozzám, munkahelyemre, a Szépirodalmi Könyvkiadóba Debrecenből, 1956 után, a börtön után, hozva verseit, s olvasva azokat azonnal tudtam: nagy tehetség lépett be szobámba mosolyogva. Nekem lányaim születtek, de őt úgy fogadtam, mintha a fiam lenne. Aztán sorsunk egybe-kevert terében éltünk családostul. Szép volt, nehéz volt, szenvedélyes és szegénységgel-sújtott. Én alig voltam öregebb nála! Most tudom csak az igazi akkori időket. A szíven-csókoló hűséget és az árulás-árnyékok erdejét. Ó, te hetvenöt éves!, a nyolcvanhárom-éves köszönt most téged, aki hűséggel, daccal, karddal és virágzás-akarattal vágtaal magadnak tiszta utat a bozontos, borzas, bokros és cserjés élet-rengetegben!

„Versbe egy fölösleges szót se”

– Szöllősi Mátyás interjúja a 75 éves
Buda Ferencsel –

Kedves Ferenc, először is, engedje meg, hogy nagyon boldog születésnapot kívánjak – persze nem csak a magam, hanem a Parnasszus nevében is!

Számtalan kritika, tanulmány foglalkozott már az Ön munkásságával, és a legrangosabb díjak birtokosa – de mégis, talán kezdjük valahol az elején. Debrecenben született, ez mennyiben határozta meg az irodalomhoz való viszonyát? – nyilván elég jelentős szerepet játszott maga a hely; a közeg is.

Debrecen a maga városképi, tájféldrajzi mivoltával, szűkebb és tágabb környezetével, történelmi, társadalmi, művelődési hagyományaival, sajátos szellemével és levegőjével természetes meghatározója életemnek. (Élőbeszédem máiglan őrzi a tisztántúli kettőshangzókat.) Ebbe a sorba nyilván beletartoznak a város irodalmi hagyományai is: Csokonaitól s Fazekastól Kölcsey, Arany Jánoson, Petőfin, Adyn, Tóth Árpádon, Oláh Gáboron át Gulyás Pálig s poézisbeli első mesteremig, Kiss Tamásig. Minden iskolámat – első elemitől a bölcsészkar utolsó évfolyamáig – Debrecenben végeztem. Azok a tanárain, akiktől emberségben s tudásban legtöbbet kaptam, mindannyian nyitottak voltak a nagyvilágra, s ezt a nyitottságot átsugározták reám is. Ugyanezt mondhatom az én mindössze két elemi osztályt végigjárt Anyámról is. Az irodalom iránt idejekorán ébredező vonzalmam bizonyára annak is köszönhető, hogy iskolaköteles korom előtt két esztendővel, alig ötévesen megtanultam olvasni, s attól fogva – mondhatni – faltam a könyveket. Ezeket kezdetben s még sokáig – igen jó érzékkel – Anyám adta a kezembe.

Az Édesanyja mellett még kik voltak azok, akik elindították ezen az úton? Milyen példát, konkrét példákat látott, melyek megszerettették Önnel a költészetet?

Az előző kérdésre adott válaszom ide is megfelel, csupán egy közismert Arany-idézzel egészíteném ki: „Effélét csinálni maga is próbálgat.” Újabb lendületet aztán – a Cserépfalvi kiadta József Attila kötetén innen és túl – az adott irodalmi törekvéseimnek, hogy a gimnáziumban (a debreceni Fazekasban) már többen is mozgolódtunk költői hajlammal megáldott-megvert kamaszok. Kiss Tamástól pedig – aki ugyanott két éven át a történelmet tanította nekünk – megkaptam az első és számomra, azóta is legfontosabb szakmai útbaigazítást: versbe egy fölösleges szót se. (Az akkoriban ott verselgető iskolatársak közül egyébként egyedül én nem hagytam félbe ezt a foglalatosságot.)

Az első kötete (Füvek példája) 1963-ban jelent meg. Hogy emlékszik erre a könyvre? Milyen visszagondolni az indulásra? Milyen viszonyok uralkodtak akkor? – azért is kérdezem ezt, mivel nyilván a hatvanas években nem volt könnyű megjelenni egy önálló könyvrrel.

Első kötetem megjelenése persze hogy jó emlékeket ébreszt. (Könyvem láttán még Apám is – aki eladdig nem sokra értékelte vesifikátori tevékenységemet – így szólalt meg: „Na, fiam, ez már valami.”) Eléggé viszontagságos időszakot hagytam magam mögött addigra (egy év börtön ’56 után, segédmunkási tengődés itt-ott az országban, a családalapítással járó gondok és többletterhek stb.), s az az esztendő – 1963 – a köteten kívül is nagy változásokat hozott az életembe, életünkbe: miután kegyelemből mentesültem a büntetett előélettel járó joghátrányok alól, elmehettem tanítani képesítés nélküli nevelőként Pusztavacsra s folytathattam – levelezőként – félbeszakított egyetemi tanulmányaimat. Könyvem megjelenésére egyébként négy évet kellett várnom, s Juhász Ferenc baráti segítsége nélkül – ő akkor a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője volt – még többet is várhattam volna. Az akkori idők irodalmi és egyéb viszonyairól többet lehetne, s talán kellene is, írni, mint amennyi elfér egy röpké interjú keretei között. Különben épp az idő tájt kezdett puhulni a számos esetben nyíltan jogtipró, brutális megtorlások után a kemény diktatúra, s fontos tudni: mindenkor akadtak, akik – Nagy László szavait kölcsönvéve – „cinkosak voltak a jóra”. Többek – vagy inkább kevesek? – közt ő maga is.

Több helyen is, egy kritikában, illetve az interneten megtalálható irodalomtörténetben is olvastam ezt a kifejezést Önnel kapcsolatosan: „termő szegénység” – mit jelent ez pontosan? Igencsak feszültséggel teli ez a szókapcsolat, annak ellenére, hogy mégis magában foglal valamiféle alapot, magabiztosságot...

A „termő szegénység” – a maga akkora-amekkora feszültségével a vers szövetrend-szerében – pontosan azt jelenti, amit ez a jelzős szerkezet hordoz és elbír. Semmiképp a napjainkban világaluralomra jutó fogyasztói eszme apoteózisát. Nyomról nyomra megmagyarázni azonban körülbelül odavezetne, mintha mondjuk egy virágot aprólékosan szétszednénk szirmokra, csészelevelekre, porzókra, bibére, termőre: szemügyre vehetnénk ugyan, mi mindenből áll, de nem biztos, hogy működőképessége ugyanúgy megmaradna – hisz aligha tudnánk újból összerakni.

Tagja volt a „Hetek”-nek, s bár ennek a tömörülésnek nem volt olyan szoros az összetartozása, mint – akár csak abban az időben – az egyéb hasonló jellegű csoportoknak – ez inkább az azonos időben való fellépésnek köszönhető, jól gondolom? Ön hogyan látja ma a „Hetek” akkori tevékenységét? Mi volt az összetartó erő? Mennyire volt szoros a kapcsolatuk, és mennyire szoros ma?

A Hetek – például a Kilencekhez képest – valóban lazább költői csoport. Ráadásul még csak nem is önszerveződés révén jött létre: Kabdebó Lóránt „hozott össze” bennünket, s addigra már mind a heten – úgy-ahogy – pályán voltunk, mindnyájunknak kialakult a saját, önálló alkotói személyisége. Nemzedéki kötelekeink sem voltak túlon túl szorosak: egyazon esztendőben mindössze ketten születtünk, a legidősebb s a legfiatalabb között pedig félemleröltőnyi volt a korkülönbség. Ami azonban e körülmény s együttléteink kellenél ritkább volta ellenére is egyben tartott bennünket: mindannyian az úgynevezett Vidék-Magyarország szülőttei és felneveltjei voltunk-vagyunk, (csupán Ratkó Jóska született a fővárosban), így a „le-lelátogatók” többségétől eltérően mi testközlelől, részletesebben s talán tisztábban belelálhattunk: mi folyik ebben az országban. Vállalt és elviselt sorsunkból táplálkozott az a – nevezzük jobb szó híján így: – közéletiség, amelynek szerves előzményei ismeretekes irodalmunk, költészetünk századaiból, ám amely óhatatlanul ellentétbe kerül a számunkra adott kor, az ötvenes, hatvanas, hetvenes, nyolcvanas évek irodalompolitikái – nyersebben: hatalmi – elvárásaival. Ez az időről időre változó irodalmi meg egyéb kánonoktól s direktíváktól független írói felfogás – hogy tudniillik az alkotó tevékenységnek lehet egyéb célja is, mint a párt- és

kormányhatározatok reklámozása, illetve a manapság váltig hangoztatott s egekig emelt önmegvalósítás – tudtommal ma sem halt még ki a Hetek maradék hármából.

Ha már a Hetekről szó esett, megkerülhetetlen elődként említeni Nagy Lászlót és persze Juhász Ferencet. Talán közhely; de egyértelműen elődként tekintetek rájuk, főleg, ha a súlyos, összetett képekkel, egy azonnal felismerhető beszédmóddal operáló lírára gondolunk. Ki volt az Ön számára még igazán meghatározó? – akinek esetleg nem a versnyelvre, hanem inkább a gondolkodásmódja hatott.

Nagy László s Juhász Ferenc neve elhangzott – azaz leíratott – a kérdésben. Hadd idézzem hát Juhász szavait: „Óriások vállain állunk.” Igen bajos, olykor esetleges – meg talán némiképp igazságtalan is – csupán kettőt-hármat kiemelni a magyar költészet monumentális vonulataiból. Most: vénültömbben egyre közelebb érzem magamhoz Arany Jánost. Változatlanul fontos számomra – hitéleti jelentőségén túl s attól függetlenül is – a Biblia mindkét testamentuma (Károli Gáspár sokszorosan átdolgozott, ám így is legihletettebb fordításában). József Attilának örök a helye bennem, amíg élek. (Remélhetőleg tünődve tüdőgélő szobormásának is jelenlegi helyén: a Pesti Alsó Rakpart Parlament melletti szakaszán!) Úgy gondolom, Kosztolányihoz is valamelyest több közöm van annál, hogy a halála napjának hajnalán születtem. Örömmel s gyönyörűséggel olvasom már régóta olyan (természet)tudósok írásait, akik nem csupán a beavatottak szűk körének szánják gondolataikat; pl. Simonyi Károly, Freund Tamás. (Bajosan mondható ez el az irodalomtudósok néhányáról – ám a példákat most inkább mellőzzük.) Akiket személyesen ismerhettem, azok közül legfőképp Nagy László kézfogását őrzőm.

Milyen a viszonya ma a vidékkel, a tájjal? Nagyon átalakul ez az alkotói korszaka alatt? Vagy épp hogy ez az, ami semmit sem változott?

Hogy milyen a viszonyom a vidékkel? A tájjal? Benne élek, magam is része vagyok. Ám úgy is mondhatom: egymás részei vagyunk. Leginkább ehhez a Kecskeméti környéki, alföldi tájhoz ragaszkodom, amely életidőm nagyobbik részének színterévé vált. Rá-ráohajtva szeretem szülőföldemet, de jól találok magam mindenütt az országban, ahonnét még nem pusztult ki a természet, legyen az a dimbes-dombos Dunántúl, a csodákkal teli Balaton-felvidék vagy a hegyközi erdők és falvak tája. Ez a vonzalom legfeljebb annyiban módosult, hogy egyre inkább erdőben, pusztákon, vizek partján, füvek, fák, madarak társaságában érzem magam otthonosan, s a túlduzzadó-sarjadó nagyváros falai között otthontalanul. Lehetőleg ki a szabadba, gyalogszerrel vagy kerékpáron. Ilyenkor sajnálom, hogy nincs még egy harmadik kezem: többnyire egy-egy hosszabbacska kerekedés közben jutnak eszembe a legjobb ötletek, s akkor le tudnám írni.

Rengeteget fordított/fordít, izgalmasabbnál izgalmasabb nyelvekből. Hogy indult el a műfordítás felé? A kezdeteknél a megélhetés játszott nagyobb szerepet, mint ahogy sokaknál, pl. Kálnoky László esetében az '50-es, '60-as években, vagy Önnél ez más tőről fakadt? Ki volt az, akit a legszívesebben fordított/fordít? – olyan személy ez (és költészet), mely nagyon is távoli és felfedezésre, megismerésre vár, vagy olyan, amely egyébként is közeli, rokon?

Első műfordítói munkámat megbízásból végeztem. Amint túljutottam rajta, nyomban meg is fogadtam: soha többé ilyen rabszolgamunkát! Aztán ráakadtam Vikár László és Bereczki Gábor cseremiszi népdalgyűjtésére, majd különféle török népek – kirgizek, kazakok, baskirok, ujjurok – népköltészetére. Az utóbbiaknak a nyelvét is iparkodtam legalább olyan fokon megismerni, hogy ne szoruljak külső segítségre, a műfordításba

pedig a magam jószántából, a saját szakállamra vágtam bele: vagy kiadják, vagy sem. Legfőbb ösztönzőm a kíváncsiság volt, kíváncsiságomat pedig a könnyen felismerhető rokon vonások, másfelől viszont a földrajzi távolságból s a történelmi fáziskésésből adódó különbségek táplálták. Velük foglalkozom ma is legszívesebben – ha kiadóra talál a munkám, ha nem. (Néhányuk azért kiadóra talált.)

Ír haikukat is. Ezt azért is jegyzem meg, mert – és ez kissé személyes jellegű megjegyzés – számomra ezek a formák nagyon távoliak, valahogy úgy érzem – mivel magam is foglalkozom versírással –, hogy nem nekem találták ki őket. Ez egyértelműen a műfordítási tevékenységnek köszönhető – hogy az ember egy idő után olyan formákat-szerkezeteket is magáénak érez, melyek elsősorban nagyon is távolinak tűnnek? Vagy ez pusztán alkati kérdés?

Haikukat előbb írtam, mint fordítottam. Megfogott e hagyományos – nemrég tudtam meg: mindössze néhány száz esztendő – japán versforma tömörsége: itt aztán valóban nincs helye a fölösleges szónak, a fecsegésnek! A japán – s általában a távol-keleti – költészet egyebek közt abban is különbözik a nyugatitól, az európaítól, hogy kifelé figyel bár, de nem kitérül. Az évek során írtam az eredetinek megfelelő szemléletű, valamint attól merőben eltérő, kelet-közép-európai, sőt kifejezetten magyar haikukat is. Egyet éppenséggel Petőfitől kölcsönöztem: a Reszket a bokor első 17 sorát – ámbar ezt talán még a japánok is befogadnák...

Igen, ez biztosan így van – nagyon kedvelik a távol-keletiek Petőfit, és általában a magyar költészetet. 2006-ban jelent meg Mi hítja még címmel – a Holnap Kiadónál – összegyűjtött verseinek gyűjteménye, amely 50 év anyagából válogatva lett összeállítva. Hogy kezd neki az ember egy ilyen kötet összeállításának? Mennyire volt ez önálló munka? - ilyenkor, úgy képelem, hogy az ember válogatás közben nyilván sok olyan dologgal is találkozik, amiben nem annyira biztos már.

A *Mi hítja még* című gyűjteményes kötetem összeállításának ötletét a szerves struktúrákkal vajmi kevés kapcsolatban álló kerek szám adta: a könyvbeli első és utolsó vers keletkezése között épp ötven év telt el. Hogyan láttam neki? Kézbe vettem addig megjelent köteteimet, előkerült egy-két köteten kívüli vers is, s ezeket – amennyire tudtam – időrendbe soroltam. A köthetároktól eltekintettem s egyéb részekre, fejezetekre sem osztottam a versanyagot, így aztán lehet, hogy valamiféle önálló könyv lett belőle. Nagy meglepetések nem értek: korai – s talán későbbi – verseimre is tudok már viszonylag tárgyilagos szemmel tekinteni. Új szövegek írására nem sarkallt ez a munka; ami újat írtam utána, azt másféle készítésre. Hogy minő hatása lehet egy ilyen komplex munkának, azt attól lenne célszerű megtudakolni, aki hajlandó (volt, lesz) végigolvasni. Engem a „jó végre túljutni rajta” érzése fogott el a kötet lezárakor, ám merőben új fejezet nem kezdődött költői munkálkodásom terén. Talán újabban több tér jutott az (ön)íroniának.

Mennyire figyel a mai líra alakulását, és – ha szabad ilyet kérdezni – milyennek látja? Nyilván olvas folyóiratokat, van, akit ismer, aki gyakran a látóterébe kerül. Milyennek látja a mai irodalmi közeget? – gondolok itt elsősorban a fiatalokra.

E téren – miért is titkolnám vagy tagadnám? – teli vagyok lelkifurdalással. Egyszerűen képtelen vagyok nyomon követni a születő-gyarapodó (élet)műveket: sem idővel, sem erővel, sem pedig kellő figyelemmel nem győzöm. Ennek egyik oka voltaképp örvendetes: rendkívül gazdag és változatos a kínálat. A másik ok sajnálatos: egyre inkább korlátozódik, összeszűkül az öregedő (na, ne szépítsük csak: öreg) ember befogadóké-

passége. Ám annyit még a fénytörési hibákkal terhelt, ügyefogyott figyelem is megláttat az emberrel: teli a mezőny kiváló tehetségű fiatalokkal, tájékozottságban is jó részüik fölötte áll a hajdani, 50-60 évvel korábbi fiataloknak. Más kérdés: vajon hányan vannak/lesznek közülük, akik rendet tudnak teremteni a maguk s a világ káoszában. Egy szóval: nem a magyar költészet jövője aggaszt igazán; sokkalta inkább az, hogy lesznek-e vajon évtizedek múltán is, akik olvassák ezt a költészetet. Egyáltalán: akik olvasnak.

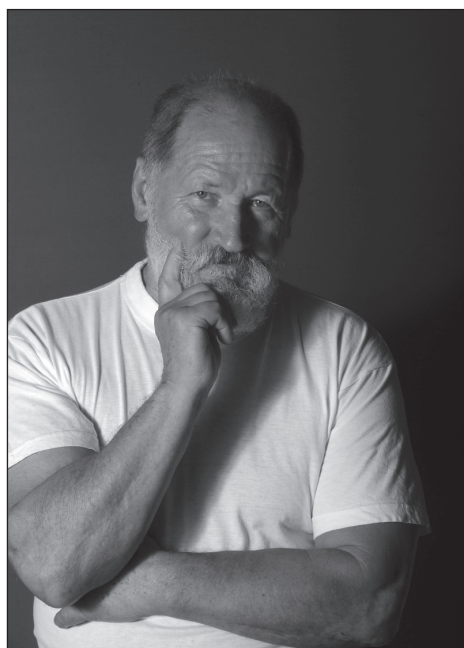
Min dolgozik most? Vagy ha vannak tervei, készülődő, érlelődő dolog – beszélne esetleg erről?

Jó néhány megkezdett versem várja türelmesen betokozódva, hogy elővegym s a végire jussak. (Közben pedig olykor számomra is váratlanul elkészül olyan, amelyik maga akarja, hogy megíródjék – ám most egyetlen ilyen sem jelentkezik...) Amikor hozzájutok, írom idén megjelent önéletrajzi könyvem – Világ, világom – folytatását. Eléggyé lassan halad. Unokáimnak is tartozom néhány nekik szánt, nekik való verssel. Visszavisszatérően foglalkoztatnak az ujjur, baskir stb. népmesék. Akad még egyéb tervem is, ám ezt nem szeretném jó előre „elnyilatkozni”.

Örülök is, hogy említette az unokákat. Jó néhány alkotónál megfigyelhető, hogy a pályája során eljut egy afféle „holtpontra”, mikor az egyéni, szenvedélyes líra háttérbe szorul, és – mondjuk – gyermekversek, a könnyvedebb(nek tűnő) műfajok tolnak előre. Önnél is megfigyelhető ez. Mennyiben függ ez össze a saját gyermekeivel, az apasággal, a családdal? Mennyire érdekli, köti le ez az unokákat? Hogy viszonyulnak ők a versekhez?

A gyerekvers csak látszatra könnyvedebb műfaj. Át kell hangolódnia hozzá az egész zenekarnak. (De még egyetlen szál furulyának vagy dorombnak is.) Természetesen összefügg apai, még inkább nagyapai mivoltommal. (Feleségem mondta: „Neked nagyapának kellett volna születned.”) Az unokanép – főleg a legapraja – érdeklődéssel s együttműködően figyeli, némelyik a vers ütemére még rugózik is a lábával.

Hogy a gyerekvers holtpont volna-é? Ó, nem: inkább HOLDKOMP.

FÜZI LÁSZLÓ

A belső türelemről

Buda Ferenc hetvenötödik születésnapjára

Buda Ferencet szinte napnyi pontossággal harminc éve ismerem. Ezeket a sorokat 2011 októberében írom, első személyes találkozásunkra majdhogynem pontosan harminc évvel ezelőtt, 1981. november 23-án került sor Egerben. Irodalmi est vendége volt ott, a Forrás szerkesztőségének tagjaival együtt, az est pontos dátumát a műfordítás-kötetbe írott dedikáció datálása őrizte meg számomra.

Egerben 1979 és 1982 között tanítottam, a közgazdasági szakközépiskola magyar-történelem szakos tanára voltam. Családunk, írhatom így, hiszen Zsófi lányunk éppen Egerben született, szóval családunk mentorával, Cs. Varga Istvánnal irodalmi esteket is szerveztünk a Művelődési Központban.

Az irodalmi folyóiratoknak rendeztünk esteket, az Alföld, a Forrás és a Tiszatáj estjére emlékszem.

Az irodalmi est a kor kedvelt társasági formája volt. Mintha valódi történések pótlódtak volna azáltal, hogy az író szűk körben elmondhatta a véleményét a világról, a hallgatóinak pedig afféle kilépés jelenthetett mindez a mindennapok világából. Emlékszem Simonffy András egyik elbeszélésére, az irodalmi estek paródiáját is megteremtette.

A nyolcvanas évek elején az irodalmi estek majdhogynem a politikai nyilvánosság tereivé léptek elő.

Nemcsak Mozgó Világ-körök alakultak országszerte, de a többi lap is számos író-olvasó találkozót tartott.

Erre az egri sorozatra ezerkilencszányolcvanegy őszén került sor. A Tiszatáj-estnek hétszáz (!) résztvevője volt. Az igazgató a saját felelősségére kinyitotta az aládúcolt, korábban életveszélyesnek nyilvánított nagytermet, nem merete megkockáztatni, hogy emberek százai szoruljanak az utcára. A lapot a szerkesztők, Vörös László, Annus József, Olasz Sándor mellett Csoóri Sándor és Nagy Gáspár képviselte.

Számomra mintha az állandóan olvasott irodalmi folyóiratok elevenedtek volna meg ezekkel az estekkel.

A Forrás képviselőjében Szekér Endre, Bodor Jenő, a megyei tanács osztályvezetője és Buda Ferenc költő jött Egerbe.

Az estet én vezettem, így a vendégek először hozzánk jöttek a kollégiumba, s onnét mentünk át a Művelődési Házba.

Hetekig készültem erre az estre, a részletekre ennek ellenére nem emlékszem. Egyedül arra emlékszem, ahogy Buda Ferenc a verseit mondta.

Ez az est alapozta meg a Kecskemétre való átkerülésiünket.

Az estet követő beszélgetés során Szigethy András, a Népújság rovatvezetője arra kért, hogy készítsek két kolumnás összeállítást a Forrásról.

Az esten Buda Ferenc a Tett engem apám tuskóra című mari népköltést mondta el: „Tett engem apám tuskóra, mondván: / 'Tuskó égtével égjen meg ő is!' / Tett engem anyám folyóba, mondván: / 'Folyóvíz folytával folyják el ő is!' // Tett engem ángyom tornác elébe: / 'Kijövök, bejárók rúgják föl' – mondta. // Tett engem bátyám asztal elé-

be: / 'Hadd lesse, mások hogy esznek!' – mondta // Tuskó elégett én meg nem égtem, / folyóvíz sodra dehogy sodort el, / kijövők, bejárók belém nem rúgtak, / falnom bár nincs mit, nem haltam éhen!"

A fordítást ma is Feri legteljesebb önvallomásának tartom, akkor, amikor a verset mondta, teljesen azonos volt fordítása szövegével.

Megismétlem, műfordításait tartalmazó kötetbe írt dedikációja datálásából tudom, hogy az egri Forrás-estre 1981. november 23-án került sor.

A személyes találkozás nagy hatást tett rám. Először éreztem meg, hogy valaki azonos lehet szellemi teremtményével. Hatott rám, ránk a könyvbe írt dedikáció is: „Füzi Laciéknak ajánlom szeretettel, baráti kézfogással, továbbá azzal a kívánsággal: nőjön nagyra a gyermek s ne maradjon egymaga – Buda Ferenc”.

Zsófi lányunk nem maradt egymaga, ez családalapító hajlandóságunknak köszönhető, de jólesett, hogy valaki, akkor egy számunkra még szinte idegen ember életünknek ezt a szféráját is érintette.

Az iskolában én rendeztem az ünnepi irodalmi műsorokat. Az egyik április 4-i műsorral, noha csak később szóltak, vagy pontosabban, csak később jeleztek vele kapcsolatban, mert szólni nem szóltak róla, gondok akadtak. Amikor átgondoltam, hogy milyen versek szerepeltek az összeállításunkban, azonnal megértettem, mi okozott gondot azoknak, akik nem csak a versekre figyeltek a műsor hallgatásakor. A műsorban a számomra akkor fontos versek hangzottak el, ezek a versek ma is sokat foglalkoztatnak. Szerepelt József Attila Elégia című verse („Tudod-e, / milyen öntudat kopár öröme / híz-vonz, hogy e táj nem enged és / miféle gazdag szenvedés taszít ide?” – hangzott a vers számunkra akkor fontos része), szerepelt Buda Ferenc Füvek példája című verse („Most / alszik a kuszahajú mező, / alszik a rét, / a gyöngyökkel telehintett, lábon libegő / selyem-ezred, / alszik a milliós sereg. / Gondjaim ébren vannak, / éjjel is enni kérnek, / törekeny gyermektenyérrel a vállamra nehezednek. / De nékem a füvek példája erőt ad, / s az égig épülő láthatárok között / én már csak dolgozni akarok, álmomban is / dolgozni felnőtt felelősséggel, / földnek támaszkodó vaslétra-akarattal, / fejemet fölelelem, mint a füvek, a zöld katonák”, ugyancsak az általunk hangsúlyozott részt idéztem), szerepelt Szilágyi Domokostól a Vád című vers, Utassy Józseftől a Szélkiáltó, akkortájt jelent meg az Életünkben, teljes, feketére nyomott oldalon, kiáltó fehér betűkkel („Jaj, ne hagyjatok magamra, / jaj, ne hagyjatok magamra, / ne száműztek a dalba, / ne száműztek a dalba: / jaj, ne hagyjatok magamra! // Furcsa tömlőc ám az ének, / furcsa tömlőc ám az ének, / rabja vagy, de mégse véd meg, / rabja vagy, de mégse véd meg: / furcsa tömlőc ám az ének. // Engemet ha árván hagytok, / engemet ha árván hagytok, / ti is egyedül maradtok, / ti is egyedül maradtok: / engemet ha árván hagytok. // Jaj, ne hagyjatok magamra, / jaj, ne hagyjatok magamra, / ne száműztek a dalba, / ne száműztek a dalba: / jaj, / ne hagyjatok magamra!”), s szerepelt Farkas Árpád Avaron című verse, a kötetből az akkor megjelölt részeket idézem: „Orra bukva az avaron, / Forogva mennykőves határon / az ember mondja a magáét, / mint akit nem vertek még szájon... Orra bukva az avaron, / és menni tovább mégis, / ébreszteni a nagyra nőtt, de alvó jegenyét is ... Orra bukva az avaron, / a veszélyt megkeresni, / derékig csonterdőben is / csak menni, egyre menni, / mint kire országló erőt / s egy ilyen földet szabtak, / hogy óvja lélegzeteként / e keserves hatalmat”.

Nyilván ez a gond, hazánk felszabadulásának 35. évfordulóján az „orra bukva az avaron”, s az, hogy „az ember mondja a magáét / mint akit nem vertek még szájon”, s a többi vers. Az „én már csak dolgozni akarok, álmomban is / dolgozni felnőtt felelősséggel” sorok, mert a felnőtt felelősségre nem volt lehetőségünk.

A műsorban szerepelt Buda Ferenc verse, Buda Ferenc költészetét azonban akkor még nem ismertem, a vers antológia-darab volt, antológiákat lapozva bukkantam rá,

valahogy ez a költészet akkor sem volt kanonizált költészet, bár kétségtelen, sokan ismerték akkor is.

Említettem, annak az estnek a következményeként kerültünk át Kecskemétre, s kerültem a Forrás szerkesztőségébe, jövőre lesz ennek harminc éve. Nem tudom, megérem-e ezt az évfordulót, ahogyan azt sem tudom, hogy a lap megéri-e az elkövetkező esztendő nyarát.

Mondom hát, majdhogynem harminc éve dolgozom a Forrásnál, s majdhogynem harminc éve élek Buda Ferenc közelében.

Feri negyvenöt esztendő volt akkor, most hetvenöt, én huszonhét éves voltam akkor, most ötvenhét éves vagyok.

Mondjam-e, kell-e mondani, hogy sokat megéltünk együtt az elmúlt harminc év alatt.

A harminc év alatt jót is, rosszat is megéltünk közösen. Utaztunk együtt Közép-Ázsiába, mentünk, autóztunk-buszoztunk irodalmi estekre, találkozókra, sokat, sokszor. A harminc év alatt hetenként egy-egy délutánt együtt töltöttünk a szerkesztőségben, előbb a kedd, később a szerda délutánját, az értekezleteknek nevezett hosszú, baráti beszélgetéseken.

A harminc év alatt minden írását, versét szinte először olvashattam. Volt, hogy a faxgépből kibontakozó sorokat olvastam, a kézírást silabizálva, ez történt az Árvaföld című versénél, volt, hogy versmondásának lendülete ragadott magával, például a huszadik századról írott nagy versénél (Rigmusok a századra, századvégre). Verseit tőle hallottam először, minden versénél tudom, hova teszi a hangsúlyt, mit emel ki belőlük sajátos hanghordozásával, miképpen érzékelteti a rímeket és a ritmust. Verseit hallhattam iskolákban, irodalmi esteken – s lakásunk teraszán is, amikor Sopronból jöve egy szombatnak a déli órájában becsöngetett hozzánk, írtam nektek egy verset, mondta, aztán a teraszon elmondta nekünk a Himnusz haza című versét, amelyet „Áginak és Lacinak” ajánlott szeretettel. Mikor a vers záró soraihoz ért, „s én csak hebegek dadogok / dülőiden elindulok // lesvén ahogy göröngyeid / fölisszák Isten könnyeit”, az ő arcán is folytak a könnyek. Sok szakaszt, mondatot, kifejezést őrzök magamnak a verseiből, itt csak egyet idézek, a rendszerváltás időszakában keletkezett nagy márciusi verséből én, a március tizenötödikén született: „Hideg van. / csönd van. / Március tizenöt van. / Jácintok, tulipánok / lobognak, akár a / gyertyalángok. / Bizakodván levelet bont / a bodza. / Ma / ne gondoldj semmi gonoszra, / szennyre, halálra, vérre. / Tárj ablakot, / húzd a függönyöd félre, / hisz / március tizenöt van.” Vagy ugyanebből a versből, most már csak egyetlen sort idézve: „befelé nincsen határ”. (Március)

Ha mindezek után megkérdezném tőlem valaki, mivel hatott rám Buda Ferenc a legerősebben, akkor versei mellett emberi jelenségét említeném, a nyelvhez, az anyanyelvünkhöz való viszonyát, nem ismerek mást, aki hozzá hasonlóan érezné a magyar nyelvet, s ismerné ennek a nyelvnek a jelenségeit, ez előtt azonban valami mást is mondanék.

Azt, hogy rajta kívül nem ismerek senkit, aki a rá jellemző mély belső türelemmel élné az életét. Sokszor láttam, ahogyan önmagán uralkodott, indulatai, érzései mélyek, de azok soha nem ragadták magukkal. A belső türelemnek ez az érvényesítése hozzájárulhatott versei kihordásához, azok végső lecsiszolásához, „kidolgozatlanul” egyet sem engedett el közülük, ugyanakkor emberi tartásáról is sokat elmond. Az önmaga számára kialakított rendről beszél, ehhez akkor is ragaszkodott, s ragaszkodik mindmáig, ha a külső világ azzal éppen szembehelyezkedett, akadt példa erre elég, s azt akkor is megőrzi magának, amikor a külső világ ezt a rendet dicséri, vagy éppenséggel a maga számára ki akarja használni, újabban már ezekre a jelenségekre is találhatunk példákat.

Ha tanulni akarunk valamit Buda Ferentől, akkor, azt gondolom, leginkább a magunk életéhez tapadó törvényeknek a kialakítását és azok megőrzését tanulhatjuk meg tőle.

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Garabonciás

Buda Ferencnek

Minap a szél arcomba vágta az ősz.
 Mintha párbajra hívna.
 Darabig álltam leeresztett karral.
 Nézttem a millió pergő levél sárga filmjét.
 Ugyan mi dolgoz itt,
 külvárosi csavargók egykori cimborája?
 Mivel vívtad ki e kitüntetést?
 Garabonciás lépett elő a falevél-filmből.
 Fekete ruhás, kalapos alakját
 kikerülte az ősz zuhogása.
 Csupán lekoppantott botja alatt
 vergődött némi rozsdaszín.
 Tudtam, ha eljött, nagy baj lehet.
 Árulással bélelnek ki luxusautókat.
 Mindenki visszafelé forog,
 épp amit az érdeke diktál.
 Hogy az adott szó már mit sem ér.
 Sőt, megmosolyognak érte.
 Kirabolt nyugdíjasok bóklásznak
 zavartan a parkban.
 Összerándult öklű kamaszok
 röhögnek rajtuk.
 Festett világ falnyi keretekben.
 Előtte lehorgonyzott milliók
 erőtlentül és megbabonázva.
 S csak ömlik, hömpölyög köréjük,
 rajtuk át, kimosva álmaik,
 emlékeik becsapva,
 a ninivei folyó.
 Izzó szemében pergett mindez...,
 s még mi minden más!
 Jóságos szakállát fürkésztem inkább,
 gyáván, csak ne kelljen párbajoznom.
 Ő visszalépett az ősz zuhatagába.
 S mikor a szél elállt
 s a levelek mind a földre hulltak,
 már sehol sem volt.
 Tudom, bárhol fölbukkanhat.
 Ő még nem mondott le rólunk.
 Mi már magunkról is.

ALFÖLDY JENŐ

Egy magyar Eurázsziából

Buda Ferenc költészetéről

Buda Ferenc barátja és mestere, Nagy László ilyen címet adott egyik versének és verskötetének: *Himnusz minden időben*. Ennek úgy ötödfél évtizede már, de a benne rejlő jövődőlés súlya és merészsége megújult időszerűséggel hat rám, amikor Buda Ferenc költészetét tanulmányozom. Az irodalom élővizének betonmederbe terelői most már évtizedek óta mondogatják, hogy a himnikus, tehát patetikus költemény szavatos-sági ideje lejárt, a műzsák arca végképpen groteszkre fitorult, a társadalom gondjából bízunk csak a politikusokra, politológusokra és politikai újságírókra, ők mindent jobban tudnak közös dolgainkról, mint a közösségi érzéssel megáldott-vert költő- és írófélek. A költő nem „látó”, mint az ókori fároszok toronyőrei, mint a *Látó* ars poeticáját író Batsányi vagy mint Ceaușescu diktatúrájában a magyar szóért küzdő székely költők, akik *Látó* címmel indították el Marosvásárhelyt kitérő folyóiratukat. A vers nem társadalometikai jelenség, nem lélekébresztő zene, hanem szöveg, s a költészet már nem hivatás, hanem foglalkozás. Még a jobbik eset, ha mesterséget mondanak; a versírásnak nagyon is fontos oldala a mesterségbeli tudás, és mindjárt megjegyzem, hogy Buda Ferencnek ez éppúgy az erős oldala, mint a küldetéstudatából következő vállalások az igazságért való harcaiban. Az új irodalmi gátörök mondogatják azt is, hogy a modern költő tartsa meg magának az érzelmeit, elég, ha szerelem helyett csak szexről ír; ne zavarja a diszkókedvelő fiatalságot a családi ügyeivel vagy a népességfogyás közérdekű kérdéseivel. Ugyan kitérnek a népdalok, mit nekünk Bartók és Kodály fonográfja, mit Ady tárogatója, József Attila kanászudúja, Nagy László saját készítésű hangszere.

Szerencsére a költők jó része nem így gondolja. Nem így gondolja legalaposabban képzett, legszebb magyarsággal megszólaló költőink egyike, Buda Ferenc sem. Az ő hangja még himnikusan szól, sőt *vall*, ha a fiatalságról, az életről, ötvenhatról, a szerelemről, a *Homok-haza* és a *Szík föld-haza* szikáran szép valóságáról és a hozzá való hűségéről, a történelmi tegnapról és a máról, öregeiről, gyerekeiről, mestereiről, pályatársairól, anyanyelvünkről vagy akár magáról a költészetéről ír.

Nemcsak öröklött és választott világot figyelni nyitott szemmel és füllel, hanem a szellemi környezet kevésbé kívánatos megnyilvánulásait is látja. Ezekre is *szabatos szavai* vannak: ismeri a groteszk műzsák, a vitriolos iróniát. Ha régebben himnikus volt a jellemző hangja, akkor újabban – főként az elmúlt másfél-két évtizedben – groteszkbe hajló, ironikus éneke is fölerősödött. A rossz erkölcsöket „felszabadító” korokban szükség van erre: a korrupció nemcsak tragikus, hanem nevetséges is, az erény pedig nem válhat hősiessé, mert az általános lezuillás többé-kevésbé mindenkit bemaszatol. Ritkaság a „démoni” gonoszság és a heroikus kiállítás a közéletben, gyakoribb a harsány közepszerűség s ellenében a csöndes helytállás. Közolgaink groteszk fénytörésű megvilágítására középkori vagabundus énekekre, haláltánc-dalra emlékeztető kántája, az *Össztánc* a fő példa, de fontos a *Rigmusok a századra, századvégre* című, nyolcsorosokból álló sorozata is. Buda Ferenc lírai *énje* nem az a költőfejedelem, mint a *Himnusz minden időben* szerzője, inkább a *Versben bujdosó* hősiére emlékeztet. A *Füvek példájában* így *vall* a

lírai szituációról, amely osztályrészéül jutott: „Hogy is láthatnék villámló szavakhoz / megszabdalt tekintetemmel? / A próféták saruban jártak vagy mezítláb, / énrajtam meg szürke kabát van és ócska cipő”. Ennek a módosulatnak is megvan a pátusza: „De nékem a füvek példája erőt ad, (...) / fejemet fölemelem mint a füvek, a zöld katonák”. A mindennapi emberség tartásához ragaszkodik, nem azért, mert letaszították a költőfejedelmi trónról (mint egykor Benjámín Lászlót; ő azóta lett súlyos szavú költő), hanem mert így hű magához.

Szépen rajzolta meg negyed évszázaddal ezelőtt az akkor ötven éves Buda Ferenc szellemi portréját Szécsi Margit: *éneke tiszta és szárnyaló; egyszerű, akár egy természeti jelenség*. Evidens költőnek is mondanám: természetesen és egyszerűen, szinte magától értetődően fejezi ki a bonyolultat. Fejlett verskultúrája úgy viszi célba a gondolatot, ahogy a tavaszi fecske hazaszáll. Aranyinak mondta egy béres a *Toldiról*: „én is így írtam volna meg”. Mi is úgy érezzük Buda verseiről: máshogy nem lehetett volna megírni őket. Tárgy és képzelet, indulat és látomás, élet és ihlet nála egy tőről fakad, a saját létünket meghatározó valóságból, a megélt és a tanult történelem találkozásából. Gyakori szava a kemény földet feltörő és megművelő szerszámok anyaga, a *vas*. Szoboszlai Ágnes megfigyelése, hogy ez a szó, „ha a külvilágra vonatkozik: negatív hangulatú, ha a kizűd emberre, akkor pozitív”. Másként viselkedik a vas a tankok dübörgő és csikorgó lánctalpainak közeledtekor, és másként, amikor az ember megmunkálja késével vagy rézkarctűjével az anyagot. A „vasvilág” tudatos József Attila-áthallás is lehet: történelmi tanúságtétel arról, hogy a világ az újabb időben sem lett lágyabb és barátságosabb, mint a nagy példakép korában.

Buda Ferenc verseinek alanya, a költői *én* erős karakter. Határozott véleménye van az apja nemzedékét sújtó második világháborúról és következményeiről, a hadifogságba hurcolt hazánkfiairól, a személyesen megszenvedett ötvenhatos forradalomról és megtorlásról, a szólásszabadság, az emberi jogok tartós nélkülözéséről, a felemásra sikeredett rendszerváltásról és az utóbbi évtizedek vadkapitalizmusáról. Hallatja a józan ész s a közösségi érzelmek tiltakozását a kor demokráciahiányos gyakorlatáról, a kulturális nemzet lezüllesztéséről, a gengszterségről, a korrupcióról, a „celebek” és „elitek” bunkóságáról és a torz szabadságról. A magyarságukat bazári giccsként *áruló* és a nyugati fórumokon *eláruló* politikusokról. Összefoglaló szóval: megodlatlan és újonnan fölkísértő *sorskérdéseinkről*.

Esztétikai fogalmakról, például a személyességről más a véleménye Buda Ferencnek, mint ahogy ezt a lírai alaptényezőt kezelik az újabb keletű esztétikák. Ő nem a tárgyiaság hiányában személyes, hanem azzal együtt: jó kötetnyi verset össze lehetne gyűjteni azokból, amelyek nem róla magáról, hanem a lét általános kérdéseiről szólnak. Az időről például, amelyet hol tapasztalati és érzelmi síkon, hol filozófiai általánosításban ragad meg. Az elmúlást józan rezignációval, önsajnálattal nélkül, mégis az emberi természet bánatával – vagy éppen hetykén dacolva, a rossz sejtelmet elhessentve veszi tudomásul. De ha tárgya személyes, akkor sem érezzük magánügynek örömeit és gondjait: sikerrel avatott közügyggyé olyan kérdéseket, hogy a tanyavilágban vagy a faluban, ahol évekig tanított, mennyire mély volt a sár, hogy fákat zúzott a fagy, s mégsem volt ez az életszakasza elveszett idő.

Személyesség és tárgyiaság különös együttesét szeretném érzékeltetni Buda Ferenc költészetében. Ennek az esztétikai kettősségnek egyik legszebb példáját látom *Árvaföld* című versében. Már a címben összegyúrja a rajta kívül állót – a hazai tájat – és az elárultság érzelmi állapotát. „Árvaföld” nem létezik sem a térképen, sem a közigazgatási könyvelésben – ilyesmi csakis a költői lélekben, az érzelmekben születnek, ha van hozzá talentum. Buda Ferencnél a „kétfedelű” és a sokértelmű szóösszetételek, képek, alliterációk és más *zenei* alakzatok s nem utolsósorban az elmés szójátékok sűrűen jellemzik az

általa újraterepített világot. Azt, amelyben létrejöttek az érzelmi kötődései, és amelyben kikalapálódott és – Babits szavát veszem kölcsön – kifejeződött a költői személyisége és költői nyelve, mértékkel használt metaforák gyöngysoraival.

Csupán egy példával szeretném megmutatni, „mit tudnak” az ő komplex képei. Idestova harminc évvel ezelőtti kötetének ez volt a címe: *Holt számból búzaszál*. 2006-os, válogatott kötete ilyen címmel jelent meg: *Isten szalmaszálán*. Szép szimmetriát érzek a két metaforában: az egyik szinte a föld alól sarjaszt folytonosságot a múlandó egyén és az örök, egyetemes létezés között, a másik égi látomásba helyezi az emberi lét függését az univerzális természeti és szellemi törvényektől. A két kép találkozása szemlélteti egyúttal, hogy mennyire egyöntetű és egyanyagú ez a költészet. Buda Ferenc fiatalon, még a híressé vált ötvenhatos versei előtt rátalált a költészet lényegére, s azóta is úgy munkálkodik, mintha egy és ugyanazon égisz érfő fa évgyűrűit, ágainak égbe törekvését, azaz „növésztérvét” követné, hogy Németh László szavát vegyem kölcsön. Nem terjedelmes az életműve, a terjedősségtől oly messze van, mint innen az óceán. De olyan határozott költői logikával épül a mű, mint ahogy a fa növeszti lefelé gyökereit, fölfelé lombkoronáját. A termést, mint a kertész, megritkítja: nincsenek fölösleges versei. A „válogatás” csupán lemondás kérdése lehetett, amikor az *Isten szalmaszálán* verseit kigyűjtötte a kétszer ennyi összetermésből, nem számítva műfordításait.

Ezekről is beszélni kell pedig. Néhányadmagával (például Tornai Józseffel) azt a munkát folytatja magas szinten, amely Vikár Béla finn eposzfordításával kezdődött el irodalmunkban: a nem európai népek, főként a finn-ugorok és a Szovjetunió által bekebelezett türkök népi és nemzeti költészetét ülteti át magyarra, jókora meglepetéseket keltve: ilyen gyönyörűségek is teremttek azokban az isten háta mögötti országokban vagy országrészekben. S mennyi rokonság lelhető föl bennük a saját népköltészetünkkel, türkökben, ugorokban egyaránt! Jut figyelme Buda Ferencnek arra is, hogy az ismeretlenségből olyan oroszokat is kiemeljen, akik saját elnyomottságunkra emlékeztető verseket írtak fehér és vörös cárjaik korában.

Egy-két szót még ejtenék Buda Ferenc irodalomtörténeti helyéről. Versben, interjúban és veretes kisprózában már többször elárulta, hogy Nagy Lászlót tartja legfontosabb mesterének, akkor is, ha a régiek közül József Attila is „kiszemelte” őt utódjának, ha a mester önarckép-miniatúráit, falusias dalait, vázlatrajzait, nagyszabású tájlíróját vagy a *Hazámat* vesszük alapul. Nagy László azonban még közelebb vitte őt a természet-hez s a régi falusiak, parasztok és kézművesek világához és munkaerkölcséhez (*László műhelye*). Nagy László hatalmas fantáziája azonban, úgy vélem (Vasy Gézával egyetértve), valamivel távolabb repül Budától, mint Illyés Gyula realitásoknál maradóbb írói és költői világa. A verseket tanulmányozva olykor eszembe villantak egyik kedvencem, Csanádi Imre archaikus és népköltészeti elemeket egyesítő versei is – a remek *Szólásért való ének az Erdei vadak, égi madarak* költőjére hajaz.

Buda Ferenc kritikai fogadtatásában ismételtelen említik a rideg valóság szikár, pontos és kontúros (csak ritkán pasztelles), élesen megvilágított, éjszakai képeiben szénrajz-fekete jellegét. A verseiben előforduló népmesei (*Ég s föld között*) és népdalmotívumokat rendre kimutatták – az utóbbiakra sok példa van, s nemcsak magyar, hanem többek között kazah is. A régiektől ráhagyományozott *kobzos* szilajság, a táncra is emlékeztető gesztusok életszerűsége, a nyelvi humor és a varázsvers mágikus hatása sem idegen tőle, korántsem. Sőt, ezek az erősségei közé tartoznak: joggal említik őt a bartóki-kodályi elv követői között.

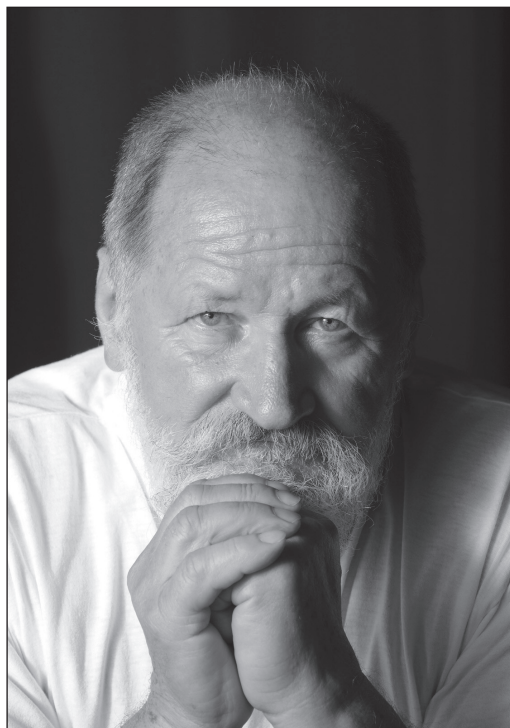
A „szárnyas csikó” költőjétől eltérően, őróla akkor érezzük, hogy elrugaszkodott a földtől, amikor a vers végére értünk. Amikor a szociográfiai és szociológiai tények és a metaforákba tömörített, racionális érvek formává álltak össze, s egy egész néposztály vagy sorsközösség nevében kérdez és követel több jogot a gondoktól felhős ég alatt.

Kedvenc példám erre a *Vonatok*, amelyben a hol rövid, hol megszaladó mondatok gondolatrítmusától, a belső rímektől, alliterációktól s a merész áthajlításoktól szenvedélyes beszéde magasra csap. A fojtottan is heves lélegzetvétél az életigenlés himnikus versévé emeli a művet, szuggerálva az ingázók, az elcsigázott szegények igazát, az emelkedő sors követelését.

Költői rokonsága széleskörű: az említettek mellé kívánkozik a „hetek” nevű költőcsoport többi tagja, mindenekelőtt a népéért aggódó, igaz történelmünket visszakövetelő Ratkó József, de mások is, az ötvenhatról megszenvedett hitelességgel tanúskodó Ágh István, a halandósággal halálában is pereskedő Bella István, a falu világát sorsszerűen vállaló Serfőző Simon s a Keleten tájékozódó, gyökereinket és rokonságunkat ott is kereső Kiss Anna.

Buda Ferenc költészetével kitűnő irodalmárok foglalkoztak már (a költőtársak mellett) Kabdebó Lóránttól, Ilia Mihálytól, Márkus Bélától Olasz Sándorig, Szakolczay Lajosig vagy a kecskeméti Forrás folyóirat körüli gárdáig. Az utóbbi szellemi közösségből elsősorban a másfél évtizeddel ezelőtt kismonográfiával tisztelgő Szekér Endre neve kívánkozik ide: Buda tudományos fogadtatásának ő rakta le az alapkövet. Az irodalomtörténet-írásnak jócskán lesz még dolga a legkiválóbbak közé tartozó költővel. De főképpen az olvasó nemzet az, amelynek visszaigazolására égető szükség lesz a jövőben.

Hamvas Béla „a Duna-Tisza-közi táj génuszát” emlegette emlékezetes esszéjében. Buda Ferenc ezt a génuszt, ezt a szellemet idézi föl műveiben ugyancsak felejthetetlenül, ahogyan Petőfi a nagy tájverseiben vagy Tornai a *Síkságban*. S ahogyan Hamvas, úgy ő is érzi ennek a vidéknek a folytatását az eurázsiai sztyeppe Mongóliáig elnyúló s a végtelenbe vesző síkföldjén. Ezt a génuszt a távoli Kelet vidékein élő népek dalaiban, meséiben is érzékeli, anélkül, hogy föladná európaiságát, hasonlóképp, mint ahogy Körösi Csoma Sándor is magával vitte ezt a nyugati szellemet, s ahogyan Bartók Béla is az európai magyar ismeretszomjával és honvágyával fordította Napkeletnek a tekintetét. Ezért nevezem *eurázsiai magyarságunk* lírai hangadójának a kiváló költőt.

KABDEBÓ LÓRÁNT

Áraszály

Avagy lehet-e a nyűtt vonóbul bot?

Nyári olvasmányaim nagy nyeresége egy darabjaiban látszólag lazán kapcsolódó versciklus, amely figyelmesebb olvasásra a legszerkesztettebb ciklikus költeményünkre, József Attila *Eszméletére* emlékeztet, és számomra a személyes és nemzeti sorsot összefogó nagy látomás, Arany János *A tetétleni halmon* című versének testvérdarabja. Fogékony lettem rá, bennem hasonló létezésre kérdések kavarnak évtizede, és azt is megértem, hogy ez a látszólag személyre szabott világba tekintés egyben a nemzeti sors esélyeinek legfelelősségteljesebb mérekezése is. Nem versként elemzem. Kommentárokat fűzök hozzá, a magam évtizedes vívódásaiból írok néhány strófája mellé glosszákat. „Én is kerekítem, te is kerekítéd” alapon – ketten mire megyünk.

A Forrás egyik nyári számában az írások élén találok kortársam, Buda Ferenc költeményével, nála szokatlan címmel: **24 haiku**. Azóta dédelgetem, becézem magamban ezeket az élettapasztalathoz leszárt verses mondókákat. És most, megkaptam az Írószövetség szokásos e-mailes meghívói között a kecskemétiék igen szép, ízléses invitáló lapját, melyen szembenéz velem, miként nézett életét elbeszélve abban a Szövetség utcai teaházban, ahol egy évadon keresztül hetente jártunk össze irodalomról beszélni és művészetekről hallgatni, összejöveteleinket Ködlámpának nevezve. A törzshallgatókon kívül igen sokan futottunk össze a hírre, hogy egyik legjobb élő költőnk hallgatható. Nagyon jó fényképe most szembenéz velem, és egyszerre ott látom ezt a néző fejet a pusztában, fogadott városa távlatosra kinyíló világában. Néz, mintha Arany János látomásában Csaba királyfi vagy éppen Árpád vezér nézne múltjával terhelt népe nevében a bizonytalan jövőbe. Meg mintha Rózsa Sándor vonná össze szemöldökét. De ez a nézés, miként a haikuk szövegei is több mint a mi környező világunkban kétségek között vergődő szétnézése. Akárha az utolsó mohikán is hasonlóképpen tekintett volna egyfajta jövőbe. Levetkőzött minden személyeset, mégis megtartott minden egyéni tapasztalatot ebben a tekintetben. De ezt csak én tudom, meg akik olvastuk valaha, vagy hallgattuk elbeszélésében a forradalmár ifjúságot, börtönt, megpróbáltatást, higgadt számvetést. Mostanra már a személyes sorstól függetlenedő, mondott szöveg marad versében. Az utolsó mohikán? Az utolsó magyar paraszt? Népeért felelős király vagy betyár? Ínséges esztendő futásában megszikkadt szavú táltos? Magát megmutató, mégsem személyében csillogó: *sorskölteményt* kimondó számvetést készít. Szent István, mielőtt népét az égiekre bízta volna. Amikor olyigen magára maradhatott. Pedig érződik, mindegyik szavából: rengeteg felelősséggel terhelt. A legjobb költők sajátja ez irodalmunkban: úgy találni a szavakra, hogy azok önmagukban is, szöveggé összeállóban is, bár megtartják ékesen talált egyedi jellegüket továbbra is, egészükben, de egyszerűségükben is a nemzet törvénytmondó szövegeiként válnak megszületésük pillanatától idézhetőekké. Olyan szöveggé sikeredett ez a **24 haiku**, amely újrászövegezett alkotmányunk értékadó függelékeként olvasható számomra.

Úgy sikeredett törvényfogalmazással, hogy nincsen ebben a szétnézésben semmi történelmi egyediség, extremitás, semmifajta sem magános, sem közösségi eseményesség. Helyette: személyes és közösségi számvetés összefoglalása. Mindennek, mi történelmi-ségként számunkra összegeződik a versbefoglalása. Nem többszám első személyben. Nem retorikusan közösséget maga köré kerekítve. Egyetlen ember szava szólal meg úgy, hogy mi kéretőzünk beléje, belebújunk a szövegbe, észrevétlenül mondjuk a szerzővel a maga természetességével mindezt – én legalábbis, de úgy érzem, a nemzet minden tagja hasonlóképp magára vállalhatja ezeket a szavakat-mondatokat. Már túl van ez az aszúváért szöveg minden egyszerűsége. Pedig mindenkié lehet – külön-külön. Ezer év óta minden öregember elmondhatná e tájon összehúzott szemöldökkel, távolba tekintve:

Mióta élek,
Hol aszály, hol áradás
föld-víz hazámban.

De még ezen is túltekint ez a szöveg. Ha az emberiség egész történetére gondolok, ezzel a mottóval összegezhetem könyvtárnyi könyvek helyett. Mennyi bölcsesség a személyes sors fűtötte elkeseredések helyett. Mennyivel bölcsőbb ez a három sor, mint a szintén jogos kifakadás, kétségbeesett kormos kijelentés: Auschwitz után nem lehet verset írni. Elég csak elővenni a Bibliát, micsoda rabságok, dilúviumok és toronyépítő nagyotakarások között ment előre (vagy hátra?) emberi fajom. Mennyivel szebb, embe-ribb az Istennel küzdő Jákob álma. A nagyot akarás és a túlélés viszonylagossága.

Hogyan emlékezik álmaira Buda Ferenc haikuja? Amikor kezdjük az életünk, mintha a végtelenben gondolkodnánk. Mikorra a vége felé érkezünk: örülünk, ha van valamire rámutatni: ezt tehettem. Talán ér valamit.

(Ami megmarad)
Jegenye-hosszút
álmodik a gyalogút,
s bokorra ébred.

Az utóbbi években játszom azzal, hogy a magyar királyok elképzelhető utolsó számvetéseit, haláluk előtti széttekintését gondolom át. Mindegyik, még akinek élete sikeresnek is mondható volt, a világtól búcsúzóiban nem igazán megnyugodottan távozhatott. Vegyük azt, aki látszólag mindent harmonikusan elrendezett, Zsigmondot, a királyt, a császárt. Mennyire biztosnak érezhette népei sorsát betegsége elhatalmasodván, Prágából hazatérve, készülve eszményképe, Szent László lábainál Váradon nyugodni. A mindenütt otthonosan utazó világfi, az egyház sorsát a szakadástól kimentve, még a lázadó csehekkel is talán megbékélve, utolsó útjában Znojmban elakadva, felöltözve, trónszékére felülve zsolozsmáztatott maga körül, míg halálba nem szenderült. És a sors iróniája? Lányának férje, mindenhol utóda, akit mindenki elfogadott, a következő évben csatára szállván, járványos megbetegedésében ifjan elpusztult, *utószülött* fiúgyermeket hagyva maga után. Arany János balladájából tudjuk kit: V. Lászlót. Igaz, nem is száz év kiigazította Zsigmond álmát: valahai birodalmát a kiválasztott Habsburgok uralták. De mennyire másképp, miként azt a magyar királyok akarták volna. Kún László segítette ezt a családot először sikeresen trónra, Zsigmond megerősítette őket. Csakhogy amikor a nagyhatalom rájuk szállt, már kiesett ennek a birodalomnak a szíve: Magyarország török prédává vált. Szent László városa is török uralom alá került. A magyar széthúzás, a török prédálás felfedte az ország gyenge pontját, népességének hiányait – felfedezték,

kihasználták gyengeségét mások is, eljött siralmas eredménye: Trianon. Mennyire más-képp hangzik Arany szájából a harmónikus álmétkodás: Zsigmond a király, a császár, mint Trianon távlatából a jegyepár rátekintése az Erzsébet alakját felidéző kiállítás plakátjára, a szemlélő fiatal író és szerelme egymásnak feszülő felkiáltása: császárnő – királynő. Négy száz év vérrel teli ellentmondásai sűrűdtek Szabó Magda emlékezésében.

Vajon ezek a királyok hány-szor döbrentek álmukból ébredve a lehetetlenbe:

(Impossible)

Anyám, ha egyszer
vénültöm vak havából
még újrászülnél...

Igen, a három pont: az elrendezhetetlenség. A királyok élete népek történetét villantja fel. Ezt mindenki ismeri. Az egyes ember ugyanígy elmondhatja mindezt, csak visszhangtalan önmagába fojtottan sóhajthat imígyen. Ha költő: halhatatlan három sorral törtet a három pont felé. A megváltoztathatatlanba. Abba, hogy hiába gondolod el utóbb akárha életed mindegyik múltba fulladó pillanatát, azt máshogyan felfejteni már nem lehet, bele kell törődjél az örökös folyamatosságba, melyben a te életed, egyszeri történeted csak epizód marad. Bárha mégis ezek az epizódok adják a folyamatot.

(Éphémérité)

Röpke itt-létünk:
üveglapon lehelet –
egy kéz letörli.

És ennek a kiegészítése:

(Őszi szélben)

Tűnődöm: vajon
itt maraszt vagy elröpít
ez az ökönyál.

Ennyi lenne az egyes ember jelenléte ebben a világegészen? Minden percünk választások drámai sűrítménye, melynek túntével a drámából elégia oldódik: ennyire tellett. Ennyinek is örülhetsz. De ezek a haikuk valahogy mégsem lehangolóak. Éppenhogya emberi történelem tapasztalatainak összegezései. Életpizódjaink belealakulnak az egyetemes történetbe. A hangsúly nem az egyszeri feljajdulásokon van, hanem a kétségbeesítő pusztításokon mindig túllendülő emberiség képén. A világ elrendezetségén. Amolyan Esmélet-félék, amelyeket végiggondolva kell egyfajta örökös szélben megállni helyünket, akárha vonatablakban (József Attila), akárha viharban (Ady). A versekben Buda Ferenc tekintetében nem jelződik semmilyen egyszeri történet, nem sír fel semmilyen szörnyűség. De megjelennek társak, szigorú bírák, ők is összevont szemöldökkel. Két költő neve felbukkan, mint amikor a pápai fogadáson a Szentatya szavaiban örömmel fedeztük fel valaha Balassi nevét. Itt Petőfi és Arany költőalakja jelenik meg, ad értelmet ennek az egész léttel való birkózásnak. Bizonyosság a bizonytalanságban:

(Certitude)

Bármerre fordulsz,
mindig szembe fúj a szél,
folyton csak szembe.

Csak emelt fővel lehet ebbe a létezésbe tekinteni. Elfogadni? Beleélni magadat. Mintha magamat hallanám. Egyre többször jutnak eszembe pillanatok, amelyek végezhetek volna velem. De nem, meghagytak. „Tartogat engem az Isten valamire” – mondja Németh László első regényének hőse az *Emberi színjáték*ban. Valamiért belesimulunk ebbe a történelembe, amely az emberi faj örökös birkózása létezésének mikéntjével. Beilleszkedünk? Minden percünkkel:

(Sors bona – plusque aliud)

Hetven-nyolcvan év
örökös létkockázat.
Hányszor megúsztam!

A perc és a folyamat egésze sajátos asszimetriával mégiscsak elrendezi az ittlétünket: létünk értelmeként?

(Relativité)

Jöttem idáig
hétezer év lábnyomán.
Hét napig tartott.

Mi dolgunk e világon? Kérdezheti a király, a betyár, az utolsó mohikán, a költő. Kérdezhetem én, és te, és mindnyájan, akik ebbe a létezésbe bekapcsolódtunk. Tenni dolgunkat. Gondolkozni ezen a létezésen, Jákobként birkózni Istennel, és elrendezni dolgainkat. Aztán a Sors bona majd elhelyez bennünket „hétezer év lábnyomán”. És mindeközben megszületik a sajátos, magunkra szabott eszméletünk. A mű, amiért küldtünk. Ady *Az ős Kajárja*, József Attila *Eszmélete és Téli éjszakája*, megoldódik, mint Szabó Lőrinc *Semmiért Egészenje*, vagy T. S. Eliot *Mágusok utazása*. És mint a „civilben” fadaragó költő, Buda Ferenc eszmélkedése. Nemcsak önmaga számára, hanem átadható eredményként:

(S a huszonötödik)

Volt egy farönköm.
Addig-addig faragtam –
Bot lett belőle.

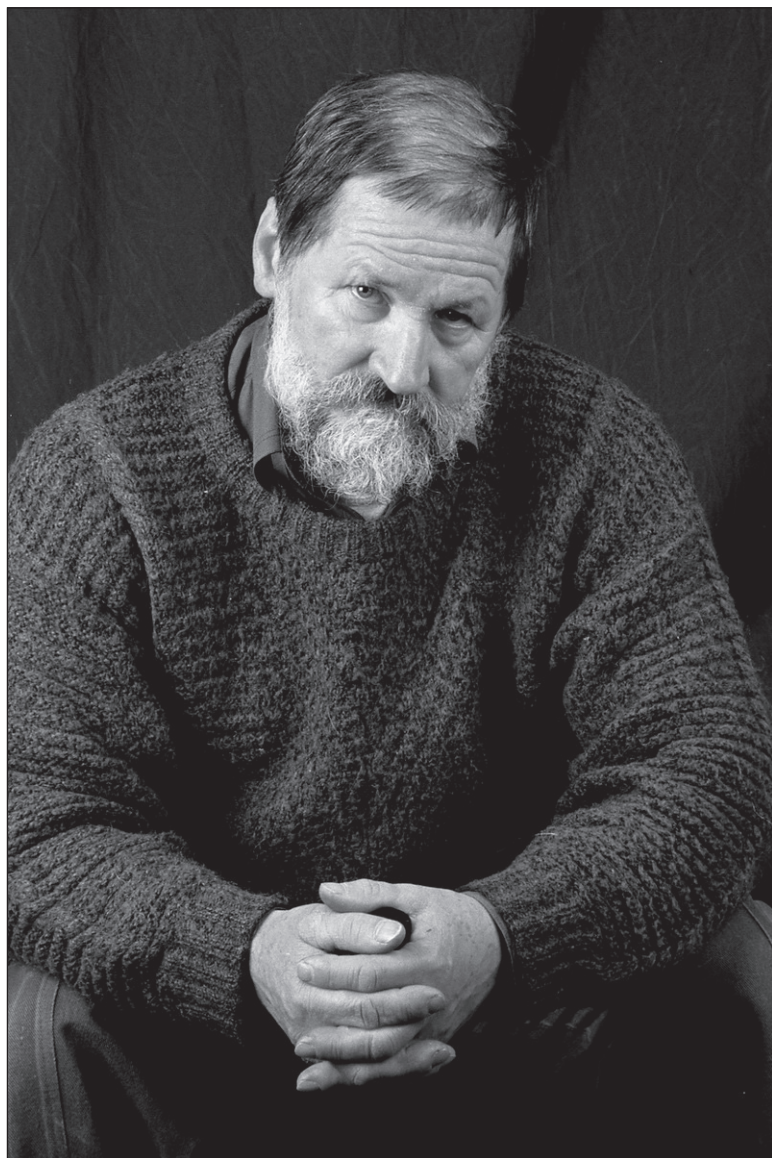
Az öregség verse? Gondoltam kezdetekben. A létezés verse, mondom gondolkozva végül. A magyar irodalom legfontosabb alkotásainak egyike. Amelyet csak öregén széttekintve lehetett szavakba sűríteni. Talán a legfiatalabbaknak is szólóan. Bár ők is, idejében kötődhetének gondolatmenetéhez! Olyan vers, amely úgy lehet „farönk”-ből „bot”, ha eléri olvasójánál: „Du musst dein Leben ändern.” („Változtasd meg éted!”). És akkor zárulhat Arany szavaival lelkemben:

Körözze mindég színe-telt majorság,
Hogy lássa hasznát Isten, ember, ország, –

Hozzátéve Arany János áldó szavait:

És álljon a domb, a multak jele,
Kímélve bánjon a vész is vele.

Zárásul pedig még egy kapcsolódás. Sokak szerint *A vén cigány* a magyar költészet emblematisztikus darabja. Mintha Buda Ferenc ezzel a verssel mérkőzne haikuiban. „Mikor lesz a nyítt vonóbul bot” – kérdezi a létezése legmélyére tekintve Vörösmarty, aki a történelemben a gyilkos testvér botja zuhanását érzékeli. A *bot* nála a de profundis, a szlamosodás végállomása. Buda Ferencnél ennek éppen ellentéte. A zenész elnyúvó vonóját, a fafaragó megteremti a botot. Mely támasz és fegyver. És mindenképpen megszülető eredmény. A teremtés emberi méretű újrajátszása. Alakítás – szemben a pusztulással. A mindennapi élet értelme? „Addig-addig faragtam”: Hozzájárulás a létezéshez. Horatius és a vele fel-felujjongó Szabó Lőrinc örömszava: aere perennius. Mulandó, mint én, mégis használható, mint az ember, aki részesévé válik ennek a létezésnek. Alakuló valami, mint a költemény, mellyel létezésébe tekintett számot vető nekiszánással maga az alakítója, a költő Buda Ferenc.

VASY GÉZA

„Régi az újat óvja”

Buda Ferenc, az érettségi előtt álló debreceni diák legelső verspublikációt az Alföld 1955-ös lapjain nem ismerhettem, hiszen akkor én bő öt esztendővel fiatalabban és Budapesten még csak néhány klasszikust kezdtem olvasni. Az 1962-es esztendőre azonban nagyon jól emlékszem ma is: az *Új Írás*ban egyre több fiatal alkotóval találkozhattam. Ott olvastam a cím nélküli verset, amelynek kezdetét máig tudom idézni: „Trágyaterítgető, töretlen nyugalomban / lombvesztő fáink közé az őszi ismét beloppan.” Trágyát én bizony soha nem terítgettem, ám a lombvesztő fákat ismertem, s már azt az életérzést is, hogy „ifjúságunk a földbe ivódik, mint a hólé”. Ha eléggé másféle volt is addigi életutunk, magaménak éreztem Buda Ferenc verseit. Megéreztem, majd meg is tudhattam, hogy a modern magyar lírából ugyanazok a hatások voltak számára meghatározóak, mint valamivel később nekem: József Attila, majd Juhász Ferenc, Nagy László. S ugyanezt a szellemiséget fedezhettem fel a hatvanas évek során Csóori Sándor, Szécsi Margit, Ratkó József, Ágh István, Bella István, majd a Kilencek és mások költészetében. Máig meglepődéssel tölt el, hogy már legelső kritikáimban éppen Ágh, Bella, Buda, Kalász László versesköteteiről is írhattam.

Személyesen később ismerkedtünk meg, ma már fel nem tudom idézni, mikor és hol. Barátságos volt hozzám, s én törekedtem arra, hogy megfelelhessen bizalmának. A bátyámkorú embert egyaránt tiszteltem művészi teljesítményéért s emberségéért. Ha rokon az értékrendünk, az életfelfogásunk, azt az elődök mellett neki is köszönhetem. Ha valakinek be kellene őt mutatnom, egy Nagy Lászlóval kapcsolatos véleményt alkalmaznék rá. Valamikor a kilencevenes években találkoztam egy vendégülössel, aki megtudta, hogy irodalmár vagyok, s Nagy Lászlóval is foglalkoztam. Erre elmesélte, hogy ő évekig pincérkedett a New York Kávéházban, s rendszeresen vendége volt a költő. Majd így folytatta: „Uram, én nem állítom, hogy Nagy László minden versét ismerem, de azt állítom, hogy ő embernek ugyanolyan volt, mint költőnek.” Én három könyvet írtam Nagy Lászlóról, s valamennyire ismerem minden versét, de ilyen tömören nem tudnám jellemezni őt. Buda Ferenc életművét is meglehetősen ismerem, írtam is róla néhányszor, s meggyőződéssel állítom, hogy embernek ő is ugyanolyan, mint költőnek.

Egy életmű magaslatán, hetvenöt évesen már nincs szükség megerősítésre. A személyiség ebben az életkorban nem keres magának másfajta utat. S bár tekint előre, visszafelé is néz. Egészen a születésig, sőt még távolabbra is. A gyerekeknek, a kamaszoknak szinte hihetetlen, hogy szülei, sőt a nagyszülei is voltak gyerekek. S nem nagyon szokás összekapcsolni az iskolában tanult történelmi múltat, a kevéske művelődéstörténetet meg a családtörténetet. Idősödve azonban szinte kényszerűt érzünk sokan, még a különösebb történelmi érdeklődés nélküliek is, hogy többet megtudjunk eredetünkéről, őseinkről. Őszönösen is belátható, hogy a „Régi az újat óvja.” Ez egy baskír közmondás Buda Ferenc fordításában.

Egy adott család történetének a szűkszavú hivatalos dokumentumok mellett a legfontosabb forrásai, főleg naplók, levelek híján, az előszóban felidézett emlékek. Buda Ferenc például évtizedekig nem vezetett naplót. 1998 őszén kezdett el „jegyzetlapokat” írni, s azok kötetbe gyűjtve jelentek meg *Rendkeresés* címmel 2009-ben. A jegyzetírás akkor már öt éve félbeszakadt, feltehetően azért, mert hozzálátott legújabb könyve, a *Vi-*

lág, világom megalkotásához (Holnap Kiadó, 2011.) Alcíme szerint ez a mű „Egy kéziratok könyv fejezeteiből” való. Tartalma szerint pedig önéletrajz a születéstől az érettségig, tehát 1936-tól 1955 nyaráig, kiegészítve a családtörténet megtudott elemeivel.

Mi is a műfaja ennek a könyvnek? Nyilvánvalóan nem napló, hiszen régebbi történeteket idéz fel. Olyan önéletírás, amely az emlékirat és a vallomás elemeit is magába foglalja. Az idősödő férfi felidézti életének első nagy szakaszát, amely a felnőtté válás küszöbéig vezet. Mindezt megelőzve, időrendben haladva, leírja azt is, amit nagyszüleitől a rokonokról, s még részletesebben, amit a szüleitől tud. Ez utóbbiban segítik őt édesanyjának idős korában elmondott emlékei, amelyeket olykor szó szerint idéz a könyv, feltehetően magnófelvételek alapján. Így az önéletírásba beékelődnek egy másik önéletírás elemei. A könyv első négy fejezete voltaképpen családtörténet, ezt követi tizen-négy fejezetnyi fejlődésregény, ám abba is beékelődnek újabb családtörténeti elemek. A család élete természetesen társadalomban zajlik, kisebb nagyobb közösségekben, falusi és városi, azaz debreceni helyszíneken, a magyarság egyik komor évszázadában, s így ez a könyv szükségképpen emlékirattá is válik. A könyv címe, a *Világ, világom* utal az életútnak erre az összetettségre: egyrészt létezik egy adott kor, egy társadalmi környezet világa, másrészt a személy élettörténete, s ez a kettő csak feltételeken választható szét. Az egyénben minden számvetés alkalmával felvetődhet a kérdés: mi lett volna akkor, ha más történt volna, ha másként döntök, s ugyanez a jövőt illetően is megfogalmazódik. S ezt az egész gondhalmazt keretezi, korlátozza vagy kitágítja a korszak, a helyszín, a környezet. Buda Ferenc például már 1944-ben meghalhatott volna egy aknából, ha lakásukból egy rokon nem vitte volna falujukba őket. Ha 1956-ban nem írt volna forradalmi verseket, ha azokért nem ítélik el, idejében elvégezhetette volna az egyetemet. Ha a gimnáziumban nem lett volna tanára Kiss Tamás, sokkal nehezebben válhatott volna tudatos költővé. Tőle tanulta a mesterség alapigazságát: „Verset úgy kell írni, hogy egyetlen fölösleges szó se legyen benne.”

A mai fiataloknak nehéz lehet elképzelni is, hogy a múlt század középső évtizedeiben az érettségizett ember úgy vált felnőtté, hogy az értelmiségi lét kezdetéhez is elérkezett, ugyanakkor számos munkakör betöltésére is alkalmassá vált. Abban az időben az érettségizett ember fogalma még rangot jelentett. Buda Ferenc szülei igen szegények s kevésbé iskolázottak voltak, így többszörösen érzékelték, hogy a boldoguláshoz a tanuláson át vezethet az út. Céljuk volt, hogy egyetlen gyermekük tanuljon, s 1946-ban a még nyolcosztályos református gimnáziumba iratták be, tehát már akkor eldöntötték a gyerek életútját. Az iskolarendszer átalakítása sem változtatta meg felfogásukat, s idővel azt is természetesnek vették, feltehetően azért is, mert már nem kellett tandíjat fizetni, hogy fiuk a bölcsészkarra járjon majd. S mint a legtöbb hasonló helyzetű családnál, itt is az édesanya volt az, aki egyértelműen támogatta fiának törekvéseit, például a tananyagot túli, „feleslegesnek ítélt” olvasást. Az anya maga is olvasgató emberré vált, s a piacon, majd antikváriumban vásárolta a könyveket, s arról ábrándozott, hogy fia majd orvos lesz. Jellegzetes párhuzamként említhetem Nagy László egykori nevelődését: ott is az édesanya döntötte el, hogy gyermekei, mind a négy, tanuljanak, érettségizzenek. A huszadik században az értelmes szegénysoriak, a városiak és a falusiak is úgy gondolták, hogy a tanulás viheti jobb életkörülmények közé gyermekeiket. Ehhez persze az utód tehetsége mellett anyagi erőfeszítésekre is szükség volt. Az összekuporgatott pengőkre, majd forintokra. A közösségi hagyomány szellemében a szülők mindig arra törekedtek, hogy a gyerekeknek jobb legyen, mint nekik volt. Buda Ferenc így összegzi a család világszemléletét: „az én tapasztalataim szerint nálunk – s hasonlóképp a közeli rokonság meg a jó ismerőseink körében – nem a pénz állt az értékrend csúcsán, hanem az élet, az egészség és a munka. Gyermeki elmével aligha tudtam volna ezt szabatosan és szemléletesen megfogalmazni; ma, vénültömbben talán így mondanám: az élet, az egészség és a

munka szentháromsága.” S mindehhez zárójelben hozzáfűzi: „még mindig több *valódi* hasznót hajtana ez a fajta gondolkodás, mint a napjainkban eluralkodó techno- vagy még inkább plutokrata szemlélet.” Ez az idézett megjegyzés egyúttal azt is szemlélteti, hogy a történetmondó közlései nem korlátozódnak pusztán a múltra. Nem túlzóan, de rendszeresen szembesíti élettapasztalatait, az elmúlt évtizedeket és a jelent. Már a bevezetőben említődik, hogy a könyvből egy letűnt világ képe fog kirajzolódni, amely nincs már, illetve csupán az ő személyiségében létezik, ameddig ő maga él. S ezért lehet szükséges, hogy versein kívül ez is megmaradhasson az utókor számára.

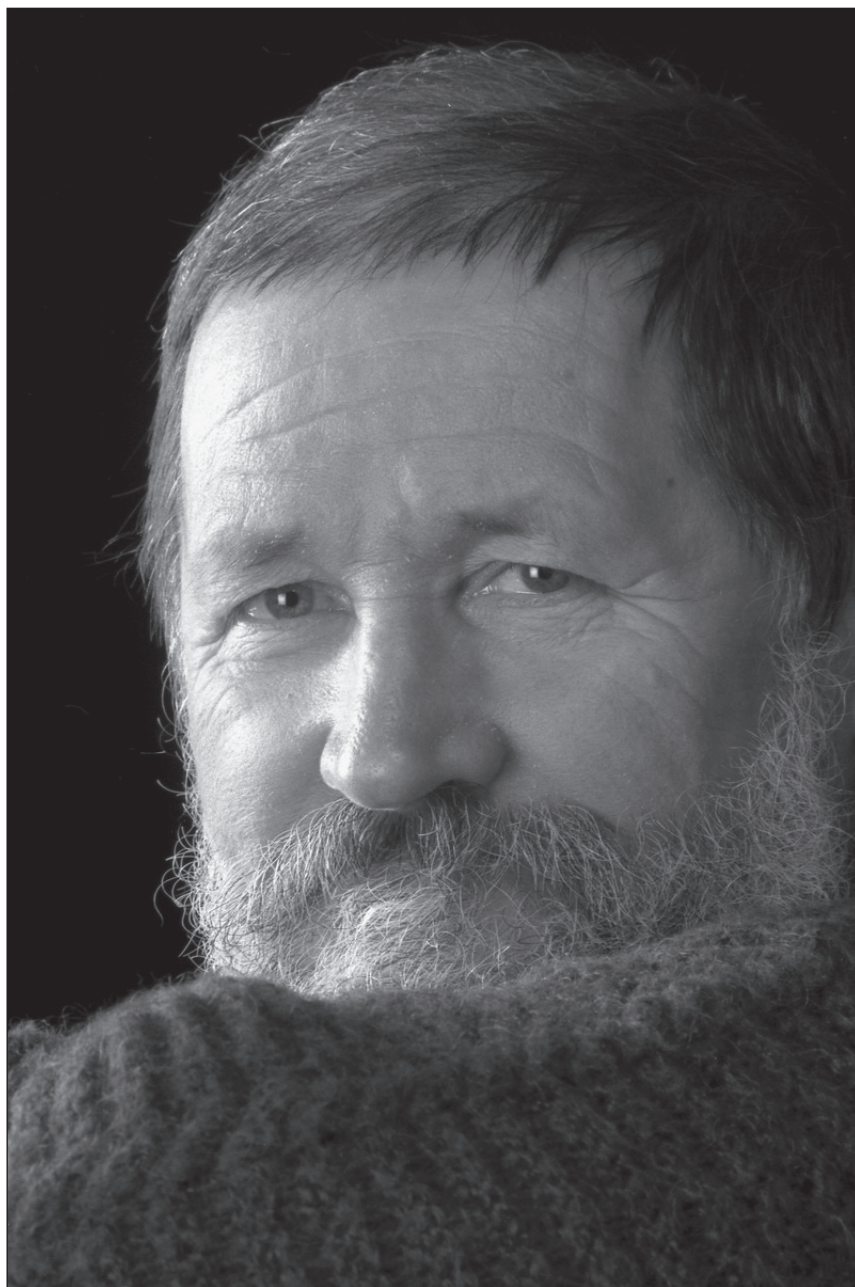
Van egy közhelyes szólás, amely szerint egy könyvet mindenki meg tud írni: a maga életéről. Ez persze nem igaz: az emlékezéshez is, az íráshoz is tehetség kell. A közvéleményt általában csak a híres emberek élete szokta érdekelni. A lektűrök, a szépirodalom és a tudomány szintjén is számos életrajz és önéletrajz született meg. Cáfolata ez annak a nálunk újabban elterjedt nézetnek, mely szerint például egy jelentős író, tudós életrajzának nincs tudományos értéke, hiszen maga a szerző nem annyira fontos. Ebből következően egyre többen tartják feleslegesnek az oktatásban az életrajzok tanítását. Nagy kár lenne ezt kiiktatni a tananyagból. Elsősorban természetesen nem a pontos számok és adatok a meghatározóak, bár ezek sem mellékeseek, hanem az, hogy minden életrajz fejlődésregény. Sorsokat mutat meg, példákat ad, a megismert író, művész, politikus életútja az ifjú személyiség formálódását segítheti. Nem csupán a közvetlen élettapasztalatok alakítanak bennünket, hanem az olvasmányainkból megszerzettek is. Buda Ferenc könyvének egyik jelentése az önmegértés, az öntanúsítás, a másik a személyiségmegmutatás példa-ereje. Mindegyik jelentésmezőnek hatása van. Az elsőnek az, hogy mi, olvasói, főként, ha idősebbek vagyunk, törekedjünk arra, hogy magunk is végiggondoljuk, képességeink szerint, a magunk és elődeink útját, s ezt igyekezzünk legalább családunknak átadni, a másodiknak módszertanilag az, hogy törekedjünk mi is hasonló alaposagra és őszinteségre, összességében pedig: hajtsunk fejet a személyiség előtt.

Gondolkoztam azon, vajon tudok-e többet Buda Ferencről ezt a könyvet olvasva? Most nem az életrajzi adatokra gondolok, hanem a személyiségre, aki költő. Az életrajz lényeges pontjait ismertem eddig is, s egy terjedelmesebb, jelentős részben életrajzi interjút én is készítettem vele a nyolcvanas évek végén. Ez a könyv azonban olyan életrajz, amely fejlődésregény is. A szerző többször megjegyzi, hogy naplót nem vezetett, hogy emlékezete hézagos, hogy elfelejtett neveket, történéseket. S teszi ezt olyankor, amikor mintegy negyven általános iskolai osztálytárs közül csupán néhányukra nem emlékszik. Buda Ferenc memóriája kitűnő. Kiemelkedően jó a vizuális emlékezete. Talán kevesen tudják, hogy igen jól rajzolt, s gondolkodott azon is, hogy képzőművész legyen. Igen szemléletesen, rajzszerűen tud néhány mondatban megjeleníteni figurákat, helyzeteket, helyszíneket, tájakat. Hihetném, hogy ez sokszor a képzelet emlékezete, nem a tényeké, de biztos vagyok benne, hogy nincsen igazam. A táj nem csak az író belső tája, a diáktárs arca valóban ott él benne, még ha a nevére esetleg nem is emlékezik.

A nevelődésben, említettem már, az iskolai tanulás mellett meghatározó az olvasás, a könyvek szerepe. Azzal kezdődött mindez, hogy az egyik rokon gyermekének feleslegessé vált ábécéskönyvét elajándékozta Ferikének, aki öt éves korára, némi anyai segítséggel megtanult olvasni. Még iskolás kor előtt megkapta Petőfi összes költeményeinek kötetét, tízévesen már Ady-kötete is volt. Sorra következtek a magyar klasszikusok, közben az indiántörténetek, s mellettük a tudományos ismeretterjesztésnek olyan művei, mint a tízkötetes Brehm, Baktay Ervin India-könyve, a *Szép művészetek, A Föld és lakói* című kézikönyvek, majd *A magyarság néprajza* négy kötetben. Ez a széleskörű érdeklődés magyarázza, hogy érettségi előtt a néprajztudomány, a képzőművészet és az irodalom hármasa közül kellett pályát választania az ifjúnak. S a pálya ismerői jól tudják, hogy

ez a néprajzi érdeklődés nemcsak a Buda-versekre hatott. Jelen van műfordításaiban, hiszen a kevésbé ismert irodalmak népköltészete áll a középpontban, s jelen van fűró-faragó munkálkodásában is.

Nemcsak az emlékezet válogat a megtörtétek közül, hanem a visszaemlékező akarat is. Nem lehet s nem is szükséges minden megmaradt emléket megírni. Buda Ferenc költészetének szűkszavúságát ismerve ez a 420 könyvoldal mégsem a terjedelmesség, hanem az őszinteség, a pontosság és a hitelesség dokumentuma. A próza nyelve mindig megengedőbb a költészeténél, ám Kiss Tamás szellemében azt mondhatom: Ebben a könyvben egyetlen felesleges mondat sincsen.

KELEMEN LAJOS

Ez ilyen század

Egy Buda Ferenc-verstől vezetre

Mikor az ember alkut köt, és tanra cseréli jellemét, összezavarja a jót a rosszal, vagyis lemond arról, hogy maga tegye magát jóvá vagy rosszá. Ilyenkor megvan az esélye, hogy folyton-folyvást bírúival kell szembenéznie. Az idő az, ami ítél. Ehhez, mivel egy absztrakció nem kérhet személyes számadást, (Buda Ferenc szavait kölcsönözve:) *emlékezéssel szívíg megrakodott* emberekre van szükség. S a történelem, a kevély és engesztelhetetlen történelem, elvont magasrendűsége és dicsősége alá, a munkát elvégezendő, a nyomorult embert tereli.

Bűnökön és bűnhődéseken, szenvedéseken és gyönyörökön, lázadásokon és megtartóztatásokon át, mielőtt elveszne a feledés szétszórtságában, ő faragja ki a büszke absztrakciót.

Mégis: az idő mint törvényszék rút erődítmény; zárt erőd és konok, hajtatatlan szabályzat. Mindenesetre bármit is jelentsen, bíróságnak eléggé furcsa, minthogy a legkevésbé sem büntelen. S arra, hogy már a gyökerénél ott a bűn, az apokalipszis gyöngementség. Hogy néha mintha tiszta volna? Lehet! De többnyire amint tanainak és cselekvéseinek bonyolultan egymásba szövődő meséjére, azaz a történelemre terelődik a szó, a tisztaság, hirtelen meddővé vált fogalomként, e történelem mélységébe zuhan.

Ahol a „Hurkot vető, nehézkes sóhajokból / bogos fonál és fénytelen szövet / feszül”, az ember olykor csodálatos fordulatokra számíthat. A béklyók és a vállról indítható gyűlölet egymást váltó századainak meséje egészében azonban mégiscsak a bűnök és igazságtalanságok szakadatlan ismételtetésével festhető le, úgy-ahogy híven – persze, lent a földön, a nap fiainak kertjében más is kivirágzik. Ott lélegzik például a jóság, s nem okvetlenül a tapasztalat vigaszaként, hanem éppen élettapasztalatból fakadva. Kár, hogy a kétségbeesett teremtmény mindmáig hiába bíbelődik különféle kulcsokkal, nemigen sikerül elzárnia e kertjét a hóhérok elől.

S mindig „megkezdődik, mert muszáj, a nap”.

Türelmetlenül fenntartani, esztelen türelemmel óvni mindent, ami még óvható, s ugyanilyen kettős reménnyel viszonyulni a még remélhetőhöz? Mennyivel könnyebb volna, az Isten áramló csöndjét átvéve, szavak híján felelni; a szilárd szellem mély megvetésével vagy elhivatott komolyságával, úgy, mint amikor még nem volt az ige.

Könnyebb volna? Elcsüggesztőbb? A némaság is hivatkozás és válasz, s nem kétértelműbb-e a fogalomnál?

Ha így, ha úgy: vannak szavaink. Sajnos: vannak szavaink. Szerencsére: vannak szavaink.

„A tarka törvény művelőinek / félszava sincsen égő érdekemben” – írja Buda Ferenc.

A már idézett *Falak könyve* című verssorozata kivételes szenvedéllyel s ugyancsak kivételes higgadsággal hatol be a huszadik század fátumszerű, másfelől agyonracionálizált, de legfőképp démoni történetébe.

S az igazán nagy költészet módján, amelyben természetes a végletek érintkezése! „Kiskéssel korunk földjébe ások” – mondja. Nem így kezdődött. Bizony, hogy nem *kiskéssel*.

Nem most először, de a huszadik század hajnalán különös ambícióktól fűtve, az ember isten akar lenni, az akarat hadvezére. Egyazon jelenlétben a történelem királya, akit

a história folyamából kiragyogó ész vezérel, noha e királyság üdve örökösen a jövőben ölt testet, oda van kihelyezve, a királyt tehát valóságossá a főhajtás teszi, az, hogy a pusztá történelmének szenteli magát; királya akar lenni és fejet hajt a történelemnek. A transzcendencia éhkoppján virradni kezdő huszadik század: szolgaság és uralom, s amint kopár egén fölsüt az ész napja, lázadás a szolgaság és uralom ellen. A történelemben megvalósuló *ész-hit* végül aljasságok és háborúk káoszában összegzi azt, ami ellen világra jött. Újra bebizonyosodik, mennyire nehéz jónak lenni.

A történelmének nincs üdvözítő másvilága. De mindhiába a mesterkedés: Getsemánéről, az Iskariótíróról lehetetlen megfelekedezni. A metafizika nem gyenge.

S szerencsére vannak szavaink. *„Mér ’ vagy mán úgy megkukulva? / Csóró igríc, csapj a húrba! / Tökmindegy, hogy mollba ’, dúrba ’ – / az a menő, aki kurva! // S ha gyalázat? Hát gyalázat! / Mire nincs itt magyarázat? / Ez a század ilyen század – / mint egy nyúlbogvót, lerázhat.”*

Jön hát az új isten, az emberisten. Fura, felemás képződmény; abszurditását már az is jól kifejezi, hogy vörös fényektől kábultan válik a sötét elragadtatás urává. Ellenállhatatlan láztól ég, s újra és újra tükör elé cibáltatik.

S az új istenről (aki máskülönbem nem több egy túlfeszített ideánál) reszketeg képet tükröz vissza az óceán, midőn a század brutálisan gyönyörű (noha ezzel együtt is szerencsétlenül nagyzó) masináját, a jelképesen is süllyedő Titanicot kénytelen elhagyni, s körötte a gyermekei merevre fagyott bábuk gyanánt hányódnak ide-oda: a jéghideg víz, de az idő is tetszése szerint hányja őket. E pillanatban mire gondol az új isten? Hogy mennyi prima, ágyúnak való anyagot herdált el az óceán?

A szemtanúk szerint ekkor az ég mélyéből részvételen csillagok ragyognak; mintha az igazi Istenét haragította volna magára az ember. Ez a szimbólum a huszadik században, mint valami színpadon, szinte évtizedenként, szép sorjában újra és újra testet ölt. Üres az ég, éjszaka van, s a büszke, rátarti ember egy-egy csinálmánya épp süllyedőben.

Az ember persze nem az a teremtmény, aki egyhamar lelohadna. Lendületeiben is különleges. Egyedüli teremtmény gyanánt képes átélni vagy véghezvinni önmaga tagadását. Ugyanakkor csakis az övé az az egyetemes és kimeríthetetlen csoda, amely szintén önmaga meghaladására teszi képessé. *Ami jó volt, nagyon jó volt* – kiáltja minden józanságon túl, ahogyan például Buda Ferenc vershőse a *Hóesésben*. Ez az apadatlan és határokat nem ismerő csoda természetesen a szerelem, küzdelem és harmónia egyesül itt, ember és ember: isszák egymásból a mindenséget. Hány ezerszer és hány ezerféleképpen öltözik át a hang, az ész megfontolásainak fittyet hányva, hogy mégis mint a legelső, de legalábbis a legszenvedélyesebb mitológiát és vallást mondja ki: *„Nagyon jó vagy, jó meleg vagy, / nagyon jó így, hogy velem vagy. / Mindenekben megtalállok, / s öröm markol meg, ha látlak.” (Ne rejtőzz el)*

Ki megy hát a bűn elébe, hogy szövetkezzék vele? Az ember és a párja? Az ember egymaga? S mért: szonjúságból, kéjből, ösztönből? Kötődni, mint a testhez, mint némely helyekhez; sőt nemcsak kötődni, hanem bizonyos értelemben szeretettel érezni akár eszmék iránt is lehet. Miért is ne? Végére az eszme, ha nagyon közölni akar valamit, kiváltképp szeret a test nyelvén beszélni. Igéje némelykor épp ugyanolyan elragadó és kábító, mint a szerelem illata. Szó sincs itt kreációról. Hisz ha egyáltalán létezik a *gyönyörű bűn*, a lázadás, az maga is először gondolat. A *Falak könyvében* az a lenyűgöző, hogy érzelmi és gondolati erejénél fogva, megállíthatatlanul túljut azon a határon, vagy jobban mondva: akadályon, amit különben tárgyául vesz. Semmi neki a fal. A történelem egy bűnét olvassa a világ arcába. És nem kétséges, hogy most is, mint annyiszor, az áldozat az érték ígérete. A börtön sivár világában, mert ne feledjük, a *Falak könyve*: börtönlíra, a szűk tömlőc, a zsávolyruha, a porkolábok, a gumibot, a lealacsonyítani akart fájdalom és az eszmék kombinációjából mindig ugyanaz az eredmény jön ki. Mint-

ha a világ egyik része elbújt volna a másik fél aluszékony tekintete elől, visszahúzódva és együtt lapítva a bűneivel egy gödör mélyén. Ez a verem: Európa keleti fele, anno a huszadik század ötvenes évei – e veremben mit sem segít a rab gondolata, kivéve, ha őszinte, s átlát egy rendet, amely értelemmel ruházza fel a szenvedést; valahol innen, a szépség és az igazság szimmetriájából ragyog fel a *Falak könyvének* nagysága. S amilyen ősien bonyolult, olyan ősien egyszerű példázat a szolgálai társadalmak számára. Az ellenségesség, a nélkülözés, az igazság elcsigázásának kísérlete maga ítélt a kalkulátorai fölött, a feyenc-gyötrelem egy kegyelmi pillanatában. A felismerés tisztító erejű. Emlékszünk-e, mit mondott a börtönviselt életkirály Wilde, párizsi találkozásuk alkalmából, az elfogódott Gide-nek? „Nem szabad haragudnia arra, akit megütöttek.”

Buda műve távol áll attól, hogy egyetlen vonásból levezethető volna, de a *Falak könyve* is a sors és egyfajta szikár alanyiség beteljesítője. A mű szociográfiai háttéréről (a szó fenséges értelmében) meglehetősen kimerítő kalandokat mesél a szerző. Buda Ferencet három verséért zárják be, 1957 februárjában. „Két nyomozó volt a kihallgatósobában – emlékezik a költő –, később megtudtam, hogy sportállású rendőrök voltak, a hosszabbik kézilabdás, a zömökebb, barnahajú másik meg birkózó. Elibém rakták a verseimet (*Rend, Tizenöt-húszéves halottak, Pesten esik a hó*), lehet, hogy saját kézírásommal, ezt már nem tudom, mert másolatokban terjedtek. Én magam is terjesztettem a verseimet, kijártam a Bessenyei Kollégiumba, nevem nem volt alájuk írva, ehelyett egy általam roppant költőinek vélt álnév szerepelt: *Égető*. A nyomozók megkérdezték: maga írta ezeket a verseket? Én – válaszoltam. (...) Akkoriban még elég idétn voltam, nem tudtam kitérő választ adni, nem szóltam egy szót sem. Hátam mögött járkált a birkózó, pislogtam feléje, hogy mikor fog megagyalni. De nem ő, hanem a hosszúkezü, nagytegyerű kézilabdás vágott képen, akkor kezdett tegezni. Adott még egy-két pofont, aztán legyintett, lekörmölte a jegyzőkönyvet, aláíratta velem, akkor megnyomott egy csengőgombot az íróasztalon. Két-három perc múlva kopogtattak, megjelent egy rendőrtizedes, attól megijedtem. (...) Én sem voltam csenevész, hiszen sportoltam, súlyoztam, de a látvány megijesztett.” Ám sem a félelem, sem a zárkaajtó nem választja le a fiatalembert az életről, és nem választhatja el az igazságérzettől.

Őrület persze, hogyne volna őrület, hogy a huszadik század derekán egy fiatal költő muszájból, WC-papírra róva mentegeti gondolatait – egyben viszont veresége is a bűnnek. Mit ér, rendőrségestül, bíróságostul, szögesdrótostul, ez a hideg ésszel kreált gonoszság, ha a pille gondolatnak a jó tömény fal sem akadály. Meglehet, a legszűkebb térben, a legszorongatottabb helyzetében a legszárnyalóbb a lázadás. Időnként magas kőszirtjeit, retorikáját és szimfóniáit is nélkülözheti: elegendő egy kedélyes sóhaj, hogy kifejezésre jusson.

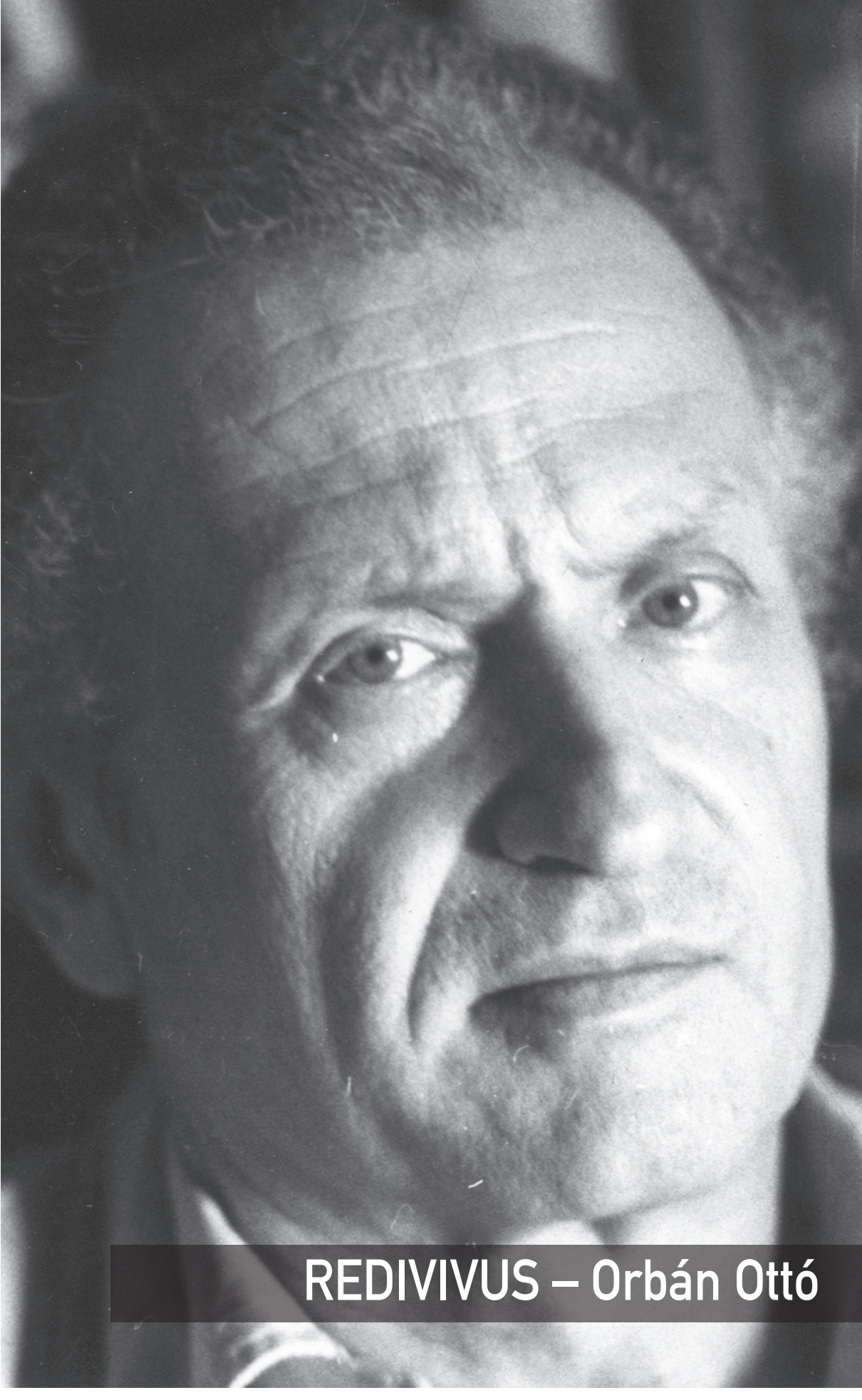
A *Falak könyve* különleges hangszín, talán egy-egy bekezdésében szimfónia is, ám ha az, egy helyütt megszakad a szimfónia, s szíve-lelket derítő sóhaj hangzik: „Dehát sebaj, a búza majd kinő...” Hát tessék: a királyság e világban, a földön van. Üres súlyokkal játszadozunk, ha a sárga virágokat, a jegenyét, a húsos-zsíros szántót, a fecskék tájékozódási képességét, a suhogást, amikor az erdő összecsukja szárnyát (tehát a lég-gyár üzemzaját), kihagyjuk a számításból.

Íme, a feyenc, s íme, a zárkaajtók kulcsa, a kitörés örök biztossága: „Dehát sebaj...” Mintha e sóhaj messzire nyúló íve Vörösmartynál gyökerezne: „Lesz még egyszer ünnep a világon”.

Ezt kell jól eszünkbe vésnünk, s hogy ellentéteiből él a szellem. Egy vers hosszán át (s mi az?) megtanul nem remélni, és megtanul remélni. És valóban: mi az?

„...asztalhoz ül az ítélő idő / a földgolyónyi tárgyalóteremben” – írja Buda Ferenc.

Rendben van, ez szép kilátás. Mégis, e fordulóponton elképzelhetetlen, és bizonytalannal nem is arról van szó, hogy leveszik az emberről önnön élete terhét. Ellenkezőleg: most nyeri el sorsát.

REDIVIVUS – Orbán Ottó

ORBÁN OTTÓ

Budapest, 1936. május 20. – Szigliget, 2002. május 26.

1956-tól az ELTE magyar–könyvtár szakára járt, de betegség miatt csak három szemesztert végzett el

1958-tól szabadfoglalkozású író

1981–1991 között a Kortárs rovatvezetője, majd 1998-ig főmunkatársa, 1998-tól az Élet és Irodalom munkatársa

1987-ben a St. Paul-i Hamline Egyetem, valamint a Minnesotai Egyetem meghívott tanára volt

MŰVEI:

Fekete ünnep (versek, 1960)

A teremtés napja (versek, 1963)

Búcsú Betlehemről (versek, 1967)

A föltámadás elmarad (versek, 1971)

Ablak a földre. Indiai útinapló (esszé, 1973, 1989)

Emberáldozat (versek, 1973)

Kati-patika (gyermekversek, 1973)

Szegénynek lenni (válogatott versek, 1974)

Távlat a történehez (versek, 1976)

Eszterlánc (gyermekversek, 1977)

A világ teremtése és egyéb badarságok (szatirikus versek, paródiák, 1977)

A visszacsavart láng (versek, 1979)

Honnan jön a költő? (esszék, 1980)

Az alvó vulkán (versek, 1981)

Helyzetünk az óceánon. Versregény (válogatott prózaversek, 1983)

Szép nyári nap, a párkák szótlannul figyelnek (versek, 1984)

A mesterségről (válogatott versek költőkről és a költészetről, 1984)

Mese a csodálatos nyárról (gyermekmesék, 1984)

Összegyűjtött versek (összegyűjtött versek, 1986)

A fényes cáfolat (versek, 1987)

A kozmikus gavallér (versek, 1990)

A XX. század költői (1990)

Szép versek (versek, 1991)

Egyik oldalról a másikra fordul; él (versek, 1992)

A keljőljancsi jegyese (versek, 1992)

Útkereszteződés Minneapolisban (versek, 1993)

A költészet hatalma. Versek a mindenségről és a mesterségről (válogatott versek, 1994)

Cédula a romokon (esszék, 1994)

Kocsmában méláz a vén kalóz (versek, 1995)

Hallod-e te sötét árnyék? (versek, 1996)

Válogatott versek (válogatott versek, 1998)

Lakik a házunkban egy költő (új versek, 1999)

Fejraport (versek magyarul és angolul, 2001)

Boreász sörénye - Rajzok és falfirkák (2001)

Az éjnek rémjáró szaka (versek, 2002)

Ostromgyűrűben (versek, 2002)

DÍJAI:

Graves-díj (1974)

Év Könyve Jutalom (1986, 1994)

Radnóti Miklós-díj (1987)

Weöres Sándor-díj (1990)

Babits Mihály-díj (1990)

a Soros Alapítvány Alkotói Díja (1997)

a MAOE életműdíja (1997)

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

Verstani szőnyeg¹

(Néhány ritka daktilikus vers Orbán Ottónak)

SZKEPTIKUS DIALÓGUS

(hexameter+hémiepesz)

Illatot adj, hogy büszkén álljak a kedves elébe.
 Illatot adjon a víz.
 Ötletet adj, hogy nyomban megbűvöljem a kedvest.
 Ötletet adjon a szél.
 Jó szívet adj, hogy a kedvessel csak jót cselekedjek.
 Azt hiszed, ennyi a szív?

ERDŐ

(alkmáni versszak)

„Megszületett a fiam” – büszkén mutogatja az erdő,
 nem veszi észre, hogy ott csak a Nap süt.
 „Eltemetett a fiam” – gyászolja magát kipirulva:
 lombja helyén csak a Hold koszorúja.

KÖLTŐZŐ MADÁR

(alkmáni sorok)

Elrepülök, ne zavarj, csak a szárnyaim
 összeragasztja a szél, kifeszítem,
 ráborítok hegyeket, hogy a súlya
 elvigyen addig, amíg hazatérhetek.

¹ Weöres Sándor köpönyegéből bújik ki Orbán Ottó is, akinek máig hálás vagyok, mikor 1994-ben, első kötetem megjelenésekor több oldalas levelet írt: ”vers még nem sok van benne, de van két telitalálat...”. A levélben a formákról is szó volt: a ”jó kis műhelyről”, amit az ember berendez magának – de várnia kell, amíg az élet nagy pofonokkal a valódi vers téjét létrehozza. Nem tudom, valódinak találná-e ezeket a ritka formájú daktilikus szövegeket, amelyekkel ezúton emlékszem rá.

DÉRCZY PÉTER

Negyven év múlva

Orbán Ottó India-könyvéről

Orbán Ottó halála előtt pár évvel közösen végeztünk egy munkát: a Digitális Irodalmi Akadémia számára készítettük elő az életművét. A cél az volt, hogy számítógépre kerülhessen minden szövege, méghozzá a lehető legpontosabb formában. Ehhez én fel dolgoztam az éppen terítéken lévő kötetek anyagát, s ahol szövegromlást, hibát találtam, a költővel megbeszéltük, hogy ugyan mi is a helyes változat. Egy ilyen alkalommal – Orbán Ottó prózai munkáiról volt épp szó – jegyezte meg, némileg kérdőformában, hogy ugye az *Ablak a Földre* című könyve most is él még, aktuális, az eltelt idő nem rombolta le. Bár egyetértettem vele, hogy a kötet ma is jó olvasmány, frissessége állja az idő próbáját, de az azért nem volt teljesen világos számomra, miért is ennyire fontos neki – mert szavaiból ez derült ki – ez a munkája verseskönyvei hosszú sora mellett. Az alábbiakban tulajdonképpen erre a kérdésre keresem a választ.

*

Azt talán Orbán Ottó verseit kedvelők közül is viszonylag kevesen tudják, hogy a költő kitűnő prózaíró is volt, a próza fogalmának nem szépirodalmi, művészeti értelmében, hanem inkább az esszé, az értekező próza formájában, de kiváló jegyzetíró is volt. Nem meglepő hát, hogy az életműben négy olyan prózakötet is helyet kapott, melyből háromban Orbán Ottó esszéit, jegyzeteit, publicisztikai írásait gyűjtötte össze (*Honnan jön a költő?*, 1980; *Cédula a romokon*, 1994; *Boreász sörénye*, 2001). E három könyv, különösen a *Honnan jön a költő?*, kiváló esszéket, tanulmányokat tartalmaz, ám Orbán Ottó pályáján nem töltenek be kiemelkedő szerepet, bár az említett könyv önéletrajzi jellegű önértelmezései igen fontosak. A legelső prózakötete azonban, mely 1972-ben látott napvilágot (1973-as dátumozással), rendhagyó és nagy jelentőségűnek is tartható abban a folyamatban, melyben a költő a hatvanas évek vége, hetvenes évek elejére kialakítja azt a hangot, nézőpontot, de talán jobb szó rá, hogy megtalálja ezeket, melyek majd hozzásegítik ahhoz, hogy ettől kezdve megteremtse a kortárs magyar költészet egyik legnagyobb életművét. Az *Ablak a Földre* első, felületes pillantásra egy indiai útinapló – s valóban, Orbán Ottó 1968. október második fele és november eleje között három hetet töltött Indiában, az India és Magyarország közötti kulturális csereegyezménynek köszönhetően. De mint utaltam rá villanásszerűen, a terjedelmes könyvvé duzzadt útinapló ennél sokkal jelentősebb és bonyolultabb is, például már a műfaját illetően is, nem beszélve arról, hogy milyen célzattal született meg.

Az utazással kapcsolatos írások műfajilag nehezen választhatók élesen külön, az útinaplót, az úti jegyzeteket alig-alig különböztethetjük meg egymástól, mindkettőre érvényes a szubjektív előadásmód, a bizonyos fokig szertelen, csapongó leírás, kiragadás, a mozaikos szerkesztés, melyben a részleteket, a töredékeket éppen csak az elbeszélő személye fűzi össze valamiféle közös hangulati, beszédmódbeli egységbe. Az útirajz azonban ezeknél nagyobb fokú szerkesztettséget mutat föl általában: az elbeszélő, azaz az utazó történetmesélése eleve utal rá, hogy a megszülető szöveg egyúttal megkomponált is, és

például nem csak a telő idő linearitása szervezi meg, mint az útinapló esetében; az úti jegyzetek talán még ezen időbeliség által is csak kevésbé szervezettek. Az *Ablak a Földre* műfajilag sokszínű, nem köthető egyetlen utazást rögzítő műfajhoz sem kizárólagosan, noha kétségtelenül uralkodó vonása az útirajztól eredeztethető, hogy ugyanis erőteljesen, láthatóan/érzékeltetően kifejezetten tudatosan van felépítve, megkomponálva a szerkezete, valójában úgy, mintha egy regényről volna szó. Erre utal az első „fejezet” címe, *Előjáték két amerikaival*, amely valóban a mű „előhangja”, még inkább epikai értelemben furcsa kerete a műnek. Furcsa azért, mert lényegében egy regényszerű történetindítást tartalmaz, méghozzá a nevelődési regények klasszikus mintájára, amikor az elbeszélő a „fejezet” végére odailleszti a mondatot: „Ez elzúllésem hiteles története”. A mondat persze irányultságát tekintve ironikus, amennyiben előtte az elbeszélő már lejegyezte, hogy „nem fog útirajzot írni tele magvas észrevételekkel, és nem áldoz az ismeretterjesztés korszerű istenének, mondom, én, aki ebben a tévhitben éltem, rögtön megérkezésem után le fogok ülni az írógép elé, és magvas észrevételekkel teli útirajzot fogok írni, a Tadzsról, a két amerikairól és rólam...”. A két megállapítás együttesen egy ironikus hangvételi regényt vetít előre a befogadó számára, de legalábbis azt imitálja, még akkor is, ha a befogadó tisztában van vele, hogy elvileg a szövegben az elbeszélő Orbán Ottóként azonosítható, s amit olvasunk, az valóságként, megtörténtként is értelmezhető. Aminek persze rögtön ez a nyitó „fejezet” is ellentmond, hiszen a párbeszéd (az elbeszélő és a két amerikai között a Taj Mahalban) olyan mértékben stilizáltak, az elbeszélő hangjára szabottak, hogy a szöveg inkább kelti a fikció, mint a valóság képzetét.

Az első „fejezet” keretjellegéből azonban visszavesz az a jelenség, hogy a szövegből jól érzékeltető, hogy a benne foglalt történések nem a történet előtről datálhatók, noha a szöveg fölvezetését szolgálják, hanem valójában a történet „közepébe” vágnak. Az olvasás során majd elérkezünk oda, körülbelül a könyv egyharmadánál, amikor is az elbeszélő visszautalva az indításra, elmeséli az egész történetet a két amerikaival és a Taj Mahallal; az indításhoz hűen, itt is elvont-stilizált dialógus, illetve értekező formában. A keret tehát kevésbé működik, mint az előkészítő szerep, mint a szöveg bevezetése. A könyvet pedig majdnem keretszerűen, de hangsúlyos formában zárja az elbeszélő, méghozzá, megítélésem szerint többszörösen is. Mindenesetre a szövegalakításnak a tudatos komponáltsága teljesen egyértelmű, mint ahogy az is, hogy a nagy szövegterjedelem minden más poétikai és retorikai valamint strukturális jellegzetesség ellenére a nagy formát, a régi, hagyományos útirajzok nagy formáját utánozza. A hagyományra való ilyen utalás Orbán Ottó költői életművében szinte kezdettől fogva jelen volt, a hatvanas évek végétől pedig egyre erősebben és expresszívebben érvényesült, miközben az életmű alakulása arra is mindig nyomatékosan utalt, hogy hiteles beszédmód akkor alakítható csak ki, ha a hagyományokat ugyanakkor fel is forgatjuk. Ezt fogalmazza meg az elbeszélő, sajátos módon, mert Indiáról szóló könyvében éppen az orosz művészettel kapcsolatban, hogy „Ez nem kevesebbet jelent annál, hogy az új és a hagyományos között elképzelhető valamiféle közeledés. Pontosabban szólva: ez a lehetőség nem eleve kizárt. Eljöhét a pillanat, amikor lehetséges a hagyomány újjáéledése, újjáértékelése, átmentése egy új kulturális környezetbe.” Az „India-könyv” nagy általánosságban erről is szól: a hagyományok rombolásáról, illetve a hagyományok továbbéléséről, új és régi sokszor nem értelmezhető együttéléséről, valamint ezen együttélés átértelmezéséről.

Az *Ablak a Földre* ugyan egyes elemeiben tehát utal a tradíció nagy formáira, maga azonban sokkal inkább a hagyományok, mármint az útirajzszerű epikusi hagyományok lebontásában, átalakításában érdekelt. A szöveg nem egybefüggő, kifejezetten mozaikos elrendezettségű, amin azt értem, hogy egyrészt kisebb-nagyobb szövegdarabokból áll, és ezek legtöbbször nem kapcsolódnak közvetlenül egymáshoz, még kevésbé folytatják

egymást; sem történet szinten, sem időben. Az más kérdés, hogy lazán mégis összefüggenek hol tartalmi tekintetben, hol hangulatilag, máskor mindkettőben. Az idő kérdése amúgy is fontos a könyvben, mert egy hagyományos útirajznak nyilvánvalóan egyik központi szervező tényezője az időbeliség; hiszen az utazás nemcsak térben, hanem időben is történik. Ehhez képest Orbán Ottó „útikönyvében” az időnek ez a szervező szerepe szinte teljesen elenyészik; csak elnagyoltan, szinte mellékesen említődik, hogy az elbeszélő három hetet tölt Indiában, de hogy pontosan mikor, az is csak egy odavetett párbeszédből tudható meg, tudniillik szó kerül az olimpiára, ahol már a kilencedik aranyat nyeri a magyar csapat, s akkor ebből lesz nyilvánvalóvá, hogy 1968. októberében járunk. A szövegben, a különféle indiai helyszínekre való utazások alkalmával még néha az derül ki, hogy az elbeszélő hány napja tartózkodik az országban, vagy ritkábban az, hogy hány napja van hátra még az utazásból. Így lényegében – egyébként az indiai szellemiséghez valamiképpen hűen – a szövegben megállítódik az idő, vagy talán pontosabb úgy, hogy kiiktatódik: nem telik, nem „mozog”, nincs tartama és nincs folyamata sem. Mintha minden egyszerre történe, jelen és múlt együttesen képeződik le a szövegben, egyszerre van jelen, s így az utazásnak, mint ami időbeli tevékenység is, nincs irányultsága. Abban az értelemben sem, hogy az utazás hőse valahogyan előbbre jutna mind térben, mind időben, mind tapasztalatban. Ez utóbbi persze így, ilyen egyszerűen nem igaz, az elbeszélő éppen hogy a tapasztalatait rekonstruálja utólag e szövegben, csak épp e tapasztalatok nem sűrítethők össze egy-két egyszerű mondatban; talán a könyv egésze is erre a nem összefogható és rendszerezhető tudásra utal, arra, hogy bár vannak kikezdehetetlen igazságok (Orbán Ottó egy későbbi versében ezt „szilárd mag”-nak nevezi, egyébként teljes szöveges összhangban is az India-könyv egyes megállapításaival), de mégis India (s persze az egész világ) életére a sokféleség, a sokszínűség a jellemző, no meg hogy nincs egyedül üdvözítő út. Ezt mutatja a könyv elbeszélő hősenek alakja is, aki a kereső, kutató, izgága, állandó reflexióra és önreflexióra kész értelmiségi archetípust jeleníti meg (túl azon, hogy egyúttal Orbán Ottó költőt is jelenti), ezen túl pedig tipikus hatvanas évekbeli értelmiségi generáció tagjaként is nyilvánul meg. Érdemes összevetni az India-könyv szövegeit a *Honnan jön a költő?* nagy, önéletrajzi esszéjével, hogy megértsük, mennyire azonos attitűdről van szó mindkét írásban.

A könyv tehát, ahogy már írtam, megkomponált, utólagosan rekonstruált történet, így sok tekintetben a fikcióhoz közelít, de mégsem nagy történet. A szétszabdalt, apróbb-nagyobb mozaikok szerteágaznak, nem képeznek egy történetet, melynek volna, a nevelődési regények mintájára, valamiféle íve. Ugyanakkor az utazás pedig mindig hagyományosan e tanúságtevő ívvel azonosítódik, azaz az utazással valami mindig meg is oldódik. A mozaikossághoz pedig még az is hozzátartozik, hogy az elbeszélő nagyon sok hangon szólal meg, noha kétségtelenül a beszédnek van egy alapszólama, ami az ironia és az önironia hangja, de ezen belül a könyv főhőse (mert hisz hívjuk bár elbeszélőnek vagy épp Orbán Ottónak, a szöveg központi szereplőjéről van szó, minden az ő személyiségén átszűrve tárul a befogadó elé), nos tehát a főhős hol (ritkábban) magas hőfokú fennkölt lírai tónusban szólal meg, hol egy értekező művészettörténész avagy történész (tárgyilagosságra törő) stílusában, máskor az apró, karcolatszerű jegyzetek írójaként szatirikus hangnemet üt meg. A stílári sokféleséget egyedül a nyelvi megformáltság azonos szintje és színe fogja össze: az elbeszélő arra nem törekszik, hogy a tőle elváló környezetet és embereket szintén különféle nyelvi alakzatokban formálja meg; a nyelv rá (és csak magára) jellemzően egyöntetű. Nem véletlenül, hiszen ebben az Indiai-könyvben India mellett legalább olyan hangsúllyal emelkedik föl a szövegből az elbeszélő alakja is. A megfejtendő rejtély tehát nemcsak India, hanem az elbeszélő személyisége is, s persze e kettőn keresztül még valami több is, ennél is átfogóbb; ahogy a főhős fogalmaz: „én az utazást egy rejtély megfejtésére tett kísérletnek tekintem.

Egy úgynevezett szegény ország, mint amilyenben én is születtem, ilyenné neveli az embert. Csökönyös kérdezővé. A kérdés, amire választ szeretnék kapni, valahogy úgy hangzik, hogy tudunk-e segíteni magunkon, szót tudunk-e érteni egymással...” Az *Ab-lak a Földre* tehát mint prózai szöveg hármas indíttatású: nyilvánvalóan a szöveg első szintje az Indiára való rákérdezés, India rejtélyének a megfejtése (melyről az elbeszélő természetesen mondhatja el, hogy gyakorlatilag lehetetlen), a második szint azonban bizonyos értelemben még érdekesebb, mert Indián keresztül a főhős igazából mindig, vagy kimondva és szó szerint is, vagy csak bújtatva, de saját országáról, Magyarország korabeli problémáiról beszél, s harmadjára mindkettőben ott van a saját személyiségének a problémája, a két helyszínen való részvétele, a saját szerepének a tisztázása, hogy ugyanis – költőként mi mást is tehetne – „mi végre vagyunk a világon”. Az első két, de különösen a második szint szerint a könyv tipikusan hatvanas évekbeli korrajz is, amelyben az indiai díszletek mögül állandóan fölsejlik az európai és magyarországi szintér: a történelmi és társadalmi háttér, a szocialista környezet egyfelől, és a franciaországi diáklázadások története másfelől; s amelyben az elbeszélő valójában állandóan arról beszél, azt feszegeti (még ha nem mondja is ki), hogy hogyan lehet élni, milyen tanulságokra lehet jutni, ha ezeket a „történeteket” kutatjuk. A könyv második, bővített kiadásában (1989), a *Húsz év múlva* című fejezetben így aztán joggal jelenti ki az elbeszélő: »”Ha viszont így áll a dolog, akkor ez a könyv még sokkal inkább szól a hatvanas évek Magyarországról, mint valaha is hittem.”«.

Ez persze már az önértelmezés körébe tartozik, mintegy az utólagos, közel két évtized távlatából elvégzett önreflexió, ami igen fontos Orbán egész életművében. A hatvanas évek Magyarországa amúgy közvetlenül alig jelenik meg, s ami igazán meglepő, hogy a beszédmód szintjén is csak alig. Csak néhány korabeli kifejezéssel, szóval találkozhatunk, melyek részben megmosolyogtatóak, részben a mai olvasó számára már talán magyarázatot is igényelnek, mint például a „kiving”, az „Amigo kávé” vagy a „Bumedien-arcú” ember, a „nyugatnémet” szó talán még kevésbé veszett el az idők homályában, de azt a hirdetési szlogent, hogy „legnagyobb áruház – legnagyobb választék” már nem biztos, hogy a huszonegyedik századi olvasó azonosítani tudja a Corvin áruházzal; s „egyszer feltűnik egy „Orbán elvtárs” is, erősen ironikus megvilágításban. Az egész szöveg, mondjuk így, „aurája” azonban mégiscsak a hatvanas évek levegőjét foglalja magába, amelybe beletartozik, hogy az 1968-as évszám Európa szerte kiemelt jelentőségű: a szöveg ezt azzal érzékelteti, hogy a könyv talán leggyakrabban fölbukkanó szava a „forradalom” vagy ennek hasonló jelentésű változatai, amelyek mindig a változásokra, a történelmi-társadalmi változásokra, illetve ezek igényére utalnak nyomatékosan. A francia diáklázadások és a magyarországi szocialista berendezkedés 68-as módosulásai, illetve a változtatásokra való törekvések a szövegben azonos irányba mutatnak. S bár talán szükséges a történet megértéséhez valamelyes előzetes tudás, a „küldetés” (ahogy egy helyütt az elbeszélő nevezi a rárótt feladatot, a megismerést) és célja a történelmi ismeretektől függetlenül is érvényesül ebben a sajátos „útirajzban”.

Sajátosnak nevezem, mert sajátos, különös az az utazás is, mely a szöveg keretét adja. Az elbeszélő Orbán Ottó igen érzékletesen (és tegyem hozzá, mindig, a legzaklatottabb szövegrészekben is szinte felvilágosodás kori racionális pontossággal) írja le az utazás külső képeit, a környezetet, legyen szó akár a Taj Mahalról vagy akár a pályaudvarokon, az utcákon fekvő és alvó koldusokról, emberekről. A pontossághoz és a racionalitáshoz azonban igen gyakran társul a költői emelkedettség és expresszivitás, s így együtt formálódik a prózai szöveg oly módon, hogy abból egy lélegző, élő külső környezet bontakozik ki a befogadó szeme láttára. Ebbe illeszkedik aztán az elbeszélő személye, azaz egy másik utazás, amelyet belső utazásnak nevezhetnék, amelyből egy olyan személyiség tárul elénk, akinek legfőbb tulajdonsága az értékkeresés, miközben – láthatjuk ezt In-

diában is – a hagyományos értékrend felbomlóban van. Paul Ricoeur-re hivatkozva Thomka Beáta az utazással kapcsolatban arról ír, hogy: „az élet története szüntelenül refigurálódik mindazon igaz, vagy fiktív történetek által, melyeket az alany beszél el önmagáról. Ez a refiguráció elmesélt történetek szövedékévé változtatja az életet. A napló, útirajz, emlékirat műfajok is valójában ego-histoire-ok, én-történetek, melyeknek elbeszélői és rajzoló maguk is állandó alakulásban vannak. Az önelbeszélők beszédmódja újraírás, önkorrekción. A napok eseményeivel, az életesemények folyamataival, az utazással mint cselekvésformával a megszólaló személy együtt változik. (...) Az útirajzot író, rajzoló látszólag a megfigyelt dolgokról tesz csupán jelentést. (...) Az utak rajza mindig elsősorban az utazó és beszélő személyrajza. Az önrekonstrukció műfajai ugyanakkor legalább oly mértékben fiktív metszetek sorozatai, amilyen mértékben a kort, a külső világ körülményeit dokumentáló tanúságtételek.” Ennek fényében tisztábban látható, hogy az *Ablak a Földre* szenvedélyes megfigyelője két irányba mozog állandóan: afelé, amit közvetlenül lát, de ezt a külsőt folyamatosan belsővé teszi, hiszen mozgásának másik iránya valójában önmaga felfedezése és „megalkotása”; a saját helyének és az ebből származtatható elbeszélői nézőpontjának a megtalálása (ahol is az „elbeszélői nézőpont” természetesen tágasabban értelmezendő az epikai szöveg elmesélésének mikéntjénél). Aki csak kicsit is ismeri Orbán Ottó életrajzát, az az újra ráismerés örömeivel fedezheti föl ezen életrajz legfontosabb elemeit (melyek amúgy a költő nagyon sok szövegében ott rejtőznek), de aki nem ismeri, annak a helyzete talán még örömtelibb: ugyanis egy teljes életutat (persze töredékesen) képes az India-könyv lapjairól rekonstruálni, a háborús gyerekkortól, az intézeti nevelkedéstől, az egyetemi hányódásoktól a költővé válásig. A *Honnan jön a költő?* nagy önéletrajzi esszéje ugyanezeket az elemeket beszéli el, ami nyomatékosítja, hogy a költő számára ezek az események milyen fontossággal bírtak, s persze számtalan versben is megörökítette/megörökíti majd ezt az utat. Az India-könyv egy kicsit e műveknek s egy gondolkodásmódnak az előrevetítése is. Összefoglalja és előrevetíti Orbán Ottó nagy témáit, utólagos nézőpontból néha egészen meglepő megállapításokkal, eszmetöredékekkel találkozhatunk, melyek jóval később a költői életmű centrumában fognak elhelyezkedni, illetve a későbbi versek sajátos módon (hiszen a vers mindig sűrűt, tehát nem tekint a részletekre) sokkal részletesebben, kifejtettebben foglalják majd össze az India-könyv „tanulságait”; mint például a *Cape Comorin* című több egységből álló nagy vers. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az indiai utazásnak, ahhoz képest, hogy az életútban és a művészi gondolkodásban milyen jelentős hatása van, alig találunk költői megfogalmazását, az említett versen kívül talán még a *Beirut, 1968* című versre utalhatnánk (1972-es születésű!), míg az ugyan jóval hosszabb, kétszeri amerikai utazás (és ott tartózkodás) egy egész kötetnyi verset „eredményezett”, noha feltételezésem szerint az semmiképpen nem volt oly revelatív, mint az indiai út.

Egy konkrét „témakört” mégis kiemelnek a könyvből, amely a „szilárd” és a „szilánkok” szavak köré csoportosítható. A szöveg igazi zárlatában olvasható, hogy „szilánkjaira esik szét igen tisztelt személyiségünk”; a repetitív strukturáltságú befejezésben aztán még egyszer fölbukkan, hogy „a magunk szilánkjai között léteünk”. Az idézetekben megfogalmazott, egyébként a modernitás klasszikus és a posztmodern kevésbé klasszikus tapasztalataira alapozott létérzékelés a hatvanas évek végén, a hetvenesek elején egészen kivételes érzékenységről, talán az is megkockáztatható: előrelátásról tesz tanúságot, hiszen ez a fajta létfelfogás majd csak sokkal később lesz explicit a magyar irodalomban. Orbán Ottónál például a nyolcvanas évek végén szinte szó szerint ismétlődik az India-könyv mondata az *A sugárzó, szilárd mag* című versben: „Darabjaira széteső személyiségünk / minden szilánkjával az Egészre mutat.” Az India-könyv valójában a *részletek* és az *egész* közötti ingadozás dokumentuma is. A „szilárdság” már a címbe is megmutatkozó kiemelt jelentősége is az India-könyvből eredeztethető, az idős

angol hölgyvel való (valóságos? vagy inkább fiktív?) beszélgetésben idéződik meg, hogy a korábbi generációk (értsd: megelőző korok) biztonsága, „szilárd talapzata” az újabb generációk számára bizonytalanná, kérdésessé vált. Az említett vers ugyanakkor már címében is hitet tesz – minden széteséssel, fölbomlással és viszonylagossá válással szemben – a mellett, hogy létezik valamiféle erkölcsi, ontológiai „mag”, amelynek alapján lehetséges az értékvesztéssel és a viszonylagossággal valóban szembenézés. Az 1969-ből datálható *Cape Comorin*, már némileg leszűrve az indiai utazás tapasztalatait, hasonló következtetésekre jut, sőt, talán a prózával szemben tovább is merészkedik.

Az India-könyv tehát miközben elég plasztikusan számol be egy hatalmas ország történelméről, kultúrájáról (egyébként az elbeszélő ironikus gesztusával szakemberekhez irányítja az olvasót) és lehetséges jövőbeli útjairól, az elbeszélője saját belső problémáira keresi a választ, amelyek persze egzisztenciális értelemben mások számára is döntő jelentőséggel bírnak; ebből a szempontból az India-könyv fontossága nem hangsúlyozható eléggé. Alighanem Orbán Ottó életében is központi szerepet játszhatott a tekintetben, hogy addigi pályáját és az azt követő évtizedeket hogyan látja majd. Az első, és mindjárt nagy prózai vállalkozása olyan elbeszélőt állít elénk, aki egyrészt szembenéz az ellentmondásokkal, a viszonylagossággal, de saját történeti múltja miatt valamennyire fölül is emelkedik rajtuk. Minden próza- (s persze vers-) írói erényét felvonultatja már itt is: klasszikus, néha a felvilágosodás korára emlékeztető pontos, racionális elbeszélői stílus, mindvégig ironikus/önironikus megszólalás, amelyet néha erőteljes költői beszédmód elensúlyoz; utóbbiból, tudniillik a kettő elegyéből következik, hogy az előadásmód igen gyakran humorisztikus is, a szöveg telítve van nyelvi és helyzetkomikummal, s ebben a legfontosabb, hogy az elbeszélő mindig magát is beleérti az éppen adott szituációba. Soha nem rideg kívülről. Az *Ablak a Földre* így a legnagyobb francia és angol „utazás-könyvek”, prózák méltó utódja. S talán az utolsó is; talán abban a végső pillanatban született, amikor még egy „útirajzot” meg lehetett írni, amikor egy költő egy ilyen tradicionális prózaformában is érvényesen szólalhatott meg; no persze, a formát átalakítva, és önmagához hasonlítva, és mintegy saját életregényét is megírva hátra és előre nézve. Külön tárgyalást érdemelne, hogy Orbán Ottó epikusi (vagy legyen: értekezői) stílusa mennyire élvezetes, hogy a szöveg mennyire áttetsző a legkörmönfontabb eszmefuttatások esetében is – azaz, mennyire az érett, nagy költő stílusára, beszédmódjára emlékeztet.

Harminckét éves, amikor bejárja India tájait, s alig több, amikor elkezd írni a könyvet arról a háromhetes utazásról, amely valószínűleg egész életét és költészetét befolyásolta. Talán ezért fontos számára több mint három évtizeddel később is ez a könyv.

ORAVECZ PÉTER

Ősök, Istenek

*„még síromban is azokkal tartok, akik (...)
bátran túllépnek a bearanyozott hülyén”*
(Weöres S.)

Manapság valamire való költő
nem kezd úgy a versét, hogy:
*„manapság valamire való költő
nem kezd úgy a versét”.*
És nem folytatja úgy, hogy:
„és nem folytatja úgy”.
Sőt így se már.
Sőt –

Amíg vitrinbe nem zárnak,
magunk is látogatók vagyunk:
részegen bolyongunk
a költészet visszhangos csarnokában,
összefirkálunk pár vendégkönyvet,
üzeneteink végére biggyesztünk
egy smiley-t, arctalanságunk
bennfentes mosolyát.

Éjfél után kísértetek nyálazzák át
bejegyzéseinket, ezt-azt hozzáírnak,
és oly tökéletesen kanyarintják
betűinket, hogy észre sem vesszük:
a megtagadás vallomássá lényegül.
A kijózanodás elkomorít.
Se kullogás, se hátra arc.

Lássuk a sztrádát, ócska közhelyet:
a köztesség helyén záróvonal.
Előzhetetlen utánzás,
ha teherszállítók sávján maradunk.
A kétszázal suhanók sora semmibe sodor.
Maradnak hát a földutak.
Gnothi seauton: lekanyarodni,
merre senki se tart.

JOVÁN KATALIN

Az ismétlés köz-én

Óvatos séta Orbán Ottó költészetében

Orbán Ottó életműve bő negyven év szövegeiből áll össze, de e pár évtized hozzádeka: évszázadok kulturális, művészeti, irodalmi tradícióit, modelljeit eleveníti meg Catullustól T. S. Elioton és Kosztolányi Dezsőn át egészen Petri Györgyig. A befogadástörténet egyrészt az Orbán-líra alakulására, változó megszólalásmódjára világít rá, vagyis arra, miként adja át az első kötetekre (*Fekete ünnep* 1960, *A teremtés napja* 1963) jellemző érzelmileg telített, „neoromantikus metaforikus díszítettségű”¹ alakzatokból, képekből táplálkozó hang helyét az „absztrakt tárgyiasság”² formáinak. Másrészt a recepció nem feledkezik meg az egységes bázist, horizontot teremtő „önéletrajzi személyesség”³ hangsúlyozásáról sem. A kulturális hagyomány megszólításának egyik útja az alkotások műfaji, stílusbeli összetettsége, a kötött szerkezetektől a népdalokat megidéző szövegeken át a prózaversekig kiterjedő formagazdagság, ami az Orbán Ottó-féle poézis emblémájává vált. A jelzett tényezők az egységesítő hatású személyes, köznyelvi, jellegzetesen ironikus hangoltsággal együtt hozzák létre az Orbán-szövegek sajátos dinamizmusát. Az életmű egészét tárgyaló konferencia előadásanyaga⁴ is e kettősség esztétikai produktivitását emeli ki, akár az egyes gyűjteményeken átívelő nyelvhasználat formálódását, akár a szerző kritikai írásait, esszéit vizsgálja. A tanulmányok egy szövegbe merevített portrét rajzolnak meg – a költői életműben egymástól elválaszthatatlanul – pillanat és történet összjátékát mutatva fel.

„a keresztnevem két »o« betűjén”

Jelen vizsgálat az ismétlés köteteken átívelő nézőpontjából szemléli Orbán Ottó líráját, mely által a megszólaló pozíciójának kondícióit, annak állandóságát vagy épp módosulásait, esetlegességét kívánja megvilágítani. Az értelmezés a nyelvet működtető retorikai alakzatokban, mint visszatérő, a szöveg jelentésalakulását alapvetően meghatározó nyelvi formulákban gondolkodik, melyek anyagszerűsége az én státuszára, hangjára is reflektál⁵.

A költői individuuum megkérdőjelezhetetlen prioritása a modernség poétikájában (mint a vers magja, központi irányelve és előképe) Orbán Ottó hetvenes évekbeli köl-

¹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, „Szellemtörténet versprózában” – [Orbán Ottó: *Helyzetünk az óceánon. Versregény.*], Jelenkor, 1984/5, 474.

² *uo.*, 474.

³ *uo.*, 474.

⁴ *Orbán Ottó-konferencia*, Hungarológiai Közlemények, 1997/1-2.

⁵ Ahogyan Paul de Man írja: „a szó képessé válik arra, hogy önmagából és önmaga által hozza létre a természetes megfelelővel nem is rendelkező, jelölt entitást.” DE MAN, Paul, *Esztétikai ideológia*, ford. KATONA Gábor Bp., Janus/Osiris, 2000, 17.

tészetében elbizonytalanodik, s helyére – ahogy Kulcsár Szabó Ernő fogalmaz – az „én megelőzöttségének tapasztalatából kibontakozó formanyelv”⁶ lép. A Kulcsár Szabó-tanulmány a változás jeleit a *Föltámadás elmarad* című 1971-es kötetben, a voltaképpeni fordulatot pedig az 1976-os *Távlat a történehez* szövegvilágában ismeri fel.⁷ Bányai János az életműben bekövetkező átalakulást a „pályakorrekció” és fordulat terminusaival illeti, melyek az irodalomtörténeti „folytonosság” elve mellett a megszakítotttság alakzatát hívják elő.⁸ Az Orbán Ottó korábbi kötetéhez képest bekövetkező hasadást a poétikus nyelvben létrejövő változás, az utómodern nyelvi formahasználat reprezentálja.⁹ Kulcsár Szabó Ernő tanulmányaiban kiemeli a figuratív elemek alakulását: a korai kötetekre jellemző patetikus és metaforákkal zsúfolt formákat felváltja a köznyelvis, ironikus beszédmód.¹⁰ Az „ironikus karakter” „kettőző értéktávlattal”¹¹ ruházza fel a szövegeket, ami a külvilág történéseire való tekintetet kettőzi meg, s ezzel a szubjektum egységes voltát relativizálja. Az Orbán-lírának – a hetvenes évektől kezdődően – az „én megelőzöttségének” értelmezése válik kulcsproblémájává, miközben legfőbb célja a költészet értékének, a hivatás hatalmának védelme.¹² A folyamatosságot az értékmentő attitűd tartja fent, mely különféle „szerepjátékokban”,¹³ az irodalmi, művészeti tradíció megidézésében tűnik elő. Költészettörténeti távlatból a linearitást maga az életmű képezi, hídként köti össze a modernsége jellemző és a nyolcvanas években formálódó lírai nyelvhasználatot. Orbán Ottó poézise a két jelzett pólus között alakul, nyelvében az utómodern jegyeit követve, egyszersmind fölverteze magát a poézis megingathatatlan státuszának védelmében.

A fentebb vázolt kettősség alapján szokás értelmezni a szerző életművét, melyhez az egységes háttérrel, úgy tűnik, a személyesség¹⁴ adja. Az egyes szám első személy hatalma alatt artikulálódó költészet elmerül a hétköznapiakra, a közélet eseményeire vagy épp a magánember életére vonatkozó reflexiókban, és ez néminemű azonosságot feltételez a fókuszpontot illetően, még ha a nyelvi formakészlet, a megszólalásmód (köznapis, ironikus) változik is az idő előrehaladtával. A kötetek többségében mindig van egy önmagára mutató gesztus, egy pozícióörögztető magatartásmód, mely látszólag a fent leírtakat igazolja. Az alább következő citátumok időbeli linearitást, kontinuumot jelző magatartásformát jeleznek a szövegvilágok sorrendjét követve, azok is melyek harmadik személyű, némi-képp eltávolító hangnemben formálódnak: „Negyvenöt éves vagyok, / hivatásos költő (*Szüületésnapis vers, Szép nyári nap, a párkák szóltlanul figyelnek* című gyűjteményben), „Ötvenöt éves vagyok” (*A birodalom alkonya, A kelfőljancsi jegyese* kötetben), „Életem hatvankettedik évébe / fojt engem a sorsom tévébe (*Magára igazítja Arany János négy sorát, a Lakik a házunkban egy költő* kötetből) „Orbán Ottó, 53 éves...” (*A klinikán, Egyik oldaláról a másikra fordul; él* című gyűjteményben), „Lakik a házunkban egy költő / orbán ottónak hívják és állítólag nagymenő (*Lakik a házunkban egy költő* kötet

⁶ KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *Orbán Ottó*, = Uő., *A magyar irodalom története 1945-1991*, Bp., Argumentum, 1993, 137.

⁷ *uo.*, 138.

⁸ BÁNYAI JÁNOS, *Palimpszeszt és palinódia, Orbán Ottó változása – a hetvenes évek*, *Hungarológiai Közlemények*, 1997/1-2, 21.

⁹ KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *Orbán Ottó, i.m.*, 137.

¹⁰ KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *Szemlélettörténet versprózában – [Orbán Ottó: Helyzetünk az óceánon. Versregény:]*, Jelenkor, 1984/5, 474-476.

¹¹ Uő., *Orbán Ottó*, = Uő., *A magyar irodalom története 1945-1991*, Bp., Argumentum, 1993, 139.

¹² *uo.*, 137.

¹³ BORI IMRE, *A kezdet és a vég, vagy a szürrealizmustól a szecesszióig*, *Hungarológiai Közlemények*, 1997/1-2, 14.

¹⁴ KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *Szemlélettörténet versprózában – [Orbán Ottó: Helyzetünk az óceánon. Versregény:]*, Jelenkor, 1984/5, 474.

azonos című alkotása). Ezen ismétlődések idővel nyelvi sémákká, üres helyekké változnak, melyek relativizálják az egységes hangba vetett bizonyosságot. Öngerjesztő formulákként, nyelvi játékokként léteznek: a monotonitás enigmáivá lesznek. Nem látjuk mögöttük az egységes megszólaló individuumot, hiszen feloldódik a számok és az évek nyelvi jelei között. Nincs kijelölt, rögzíthető hely, terep az én számára, csak a visszatérő szavakban, mondatokban elfolyó, folytonos köztiség állapota. A dolgozat az alábbiakban e bizonytalan megszólalói státusz értelmezésére vállalkozik.

„Két rúd között, a keresztnvem két »o« betűjén, egy kifeszített verssoron / biciklizem föl-alá; világszám” – a *Gutenberg-cirkusz* című műből kiemelt idézet mozgásban lévő kerékpárja nem tudni, honnan hová halad. Az én irányító helyzete megkérdőjelezhető, hiszen nincs kijelölt cél, végpont, melyhez közelítene. A mozgás látszólagos, minden a változatlanúságba merevedett. „Két rúd között, a keresztnvem két »o«” részlet nemcsak a bicikli képét idézi meg, hanem a szemüveg alakjára jellemző attribútumokat is megjeleníti. Eme tárgy vizionálása egy esélyes fókuszpontot jelöl ki a megszólalónak. Viszont a szemüveg eszközként, pótlékként olvasva egyben más világot teremt. Mint protézis megkettőzi az én világát: egyrészt másként láttat, másrészt felvillan mögötte a szabad szem által felfogott világ emlékezete, a hiány, melyet a szemüveg reprezentál. Nem csupán az érzékelték másságára hívja fel a figyelmet, de az én folytonos elkülönülésére is önmagától. A szemüveg fókuszából talán egyszerűbben megközelíthető a következő gondolatmenete, vagyis az irónia problémájának vizsgálata. A fenti citátumban is feltűnő önreflexió, kritikai hangnem Orbán Ottó egész életművét átszővi, melyre a bevezető szintén utalást tett. Az irónia megkettőzött tudatként értett volta reprezentatív jelentőségű, hiszen az önmagára összpontosító én mint a másikra figyelő tekintet birtokosa jelenik meg, mely azonban már számol mindazzal, hogy csakis valaki másként értheti újra énjét. Orbán Ottónál ez az önreflexív hangoltság nemcsak visszatérő elem, hanem már mindig is kontextusteremtő tényező. Állandó formulaként kap újra és újra életre, ami az én folytonos elkülönülődéssel, idegenségével szembesít. Ének írónak egymásra, s értelmezik át egymást, nincs nyugvópont, egy lehetséges stabil origó, amely az identitás egészlegességét, egységét biztosítaná. Az irónia tehát bár az én önreflexióját szolgálná, mégis folyton mássá artikulálja azt, egy végeérhetetlen dimenziót konstruálva, ahol a hang elvész. Az irónia szakadék:¹⁵ nem látni eredőjét és végpontját, csak a folytonos hasadást. Olyan nyelvjáték, mely elszakít mindenféle lényegiségtől. Éppen a személyesség csúszik el e szakadásban, hiszen a rögzítettnek vélt megszólalói magatartást nyelvi formulák konstruálják, ahol az én nem lelhet stabil helyet.

„két sor között a semmibe”

Az állandó köztesség szerint formálódó világ egy elzárt szféra, mely egyfelől a költészet dimenziójaként, másfelől magának az Orbán Ottó-féle korpusznak a metaforájaként is értendő. Az előbbi esetben az irodalom szférája, s benne a költői szövegek területe szemben áll a megválthatatlan, idegen külvilággal, mely kapcsolat Kis Pintér Imre szóhasználatával élve, a „nagyvilág” *ostromgyűrűjében* lévő „kisvilág” kifejezéssel írható le.¹⁶ A „kisvilágban” a korábban említett szubjektumbeli elbizonytalanodás válik uralkodóvá, melynek nemcsak a környezet idegenségével kell megküzdenie, de saját idegenségével is. Bányai János elemzi a köteteken átnyúló (ön)reflexív viszonyrendet,

¹⁵ DE MAN, Paul, *Az irónia fogalma = Esztétikai ideológia, i. m.*, 201.

¹⁶ KIS PINTÉR Imre, „*Eszme és légitámadás.*” – *Orbán Ottó világlátásáról*, Jelenkor, 1986/10, 936.

a versekből kihallható eltávolító kritikai attitűdöt, a palinodikus eljárásokat,¹⁷ melyek rögzítik a „kisvilág” egységének esetlegességét. Az elzártág problémája egyszerre jelentkezik magában a szövegek szférájában, illetőleg a befogadástörténetben az életműhöz történő odafordulás tekintetében. Ez utóbbira példa Odorics Ferenc tanulmánya,¹⁸ mely a „túldirekt” jelzőjével illeti a referencialitás, az intertextus és a figurativitás szintjeit,¹⁹ melyeknek együttese (a megelőző és követő reflexiók nyomán) a legfőbb bázisát képezi a vizsgált életműnek. A tanulmány Orbán Ottó líráját az én egységének viszonylagosságát ugyan jelző, de azt a nyelvhasználatában nem jelölő poétikaként gondolja el. Értelmezésében számot vet a korábbi és aktuális recepcióbeli nézetekkel, kiváltképp Bónus Tibor fontos dolgozatával, mely a hagyomány megjelenésének kérdésével foglalkozik több kötetet vizsgálat alá vonva.²⁰ Az Odorics-szöveg tehát a Bónus-féle megállapítások nyomán az életműben releváns funkcióval bíró intertextualitást mint „interfiguralitást” értelmezi, mely a beemelt kulturális és irodalmi tradícióból nem annak nyelvi, stílusbeli elemeit használja fel, hanem a szerzőt, a személyiséget igyekszik körvonalazni saját formai eljárásaihoz igazítva.²¹ A felvett maszkok nem szembesítenek Bónus Tibor végkövetkeztetését idézve „a nyelv általi (ön)megalkotottság radikális következményeivel”.²² Inkább intratextualitásról, mint intertextualitásról beszélhetünk, ha a felvett szerepek az én szövegterében és -idejében képződnek meg, még ha a szubjektum központi helyét annak megértési kísérlete veszi át. A befogadástörténet egyes reflexióiból levont következtetések érzékelhetően utalnak az Orbán Ottó-poézis elzárt voltára, mely már nem a modernség jegyében született, de még nem a nyelvi megelőzöttséget produktívan alkalmazó, az identitást a maga hasadtságában megragadó költészetként mutatkozik meg. Valóban, az intratextualitásként értett átörökítő és egyben hagyományteremtő gesztus pontosan a megeleveníteni vágyott figurákban próbálja megragadni saját tekintetének irányát. Szerepeket citál és ölt magára: maszkra a maszkot. Ahogy a recepció is jelzi a megidézett dimenziók arcok, de nem hangok, melyek ekképp belesimulnak a már vizsgált személyes attitűdöt jelölni vágyó monoton eszközkészletbe. A variációk pontosan a változatlanúságot hívják elő, a mechanikusan ismétlődő hangtalanságot a szemüveg, a vetítógép mögött.

A vetítógép metaforája a vizsgálat további kérdéseit előlegezi meg, melyek a folytonos visszatérés alakzatait az Orbán Ottó-poézisben hangsúlyos szerepű mediális meghatározottság felé vezetik. A szerző tapasztalatait a telekommunikáció szférája, a végtelenségig sokszorosított képek, valamint a filmek színezik át. A technomediális eseményekre, a közvetítőrendszerek változására történő reflexió tekintetében nem egyedülálló Orbán Ottó életműve, de a szövegekben végigfutó mechanikusság és monotonitás dominanciáját erőteljesebben viszi színre. A populáris kultúra, illetve a közélet kritikáját adja számos költemény, mintegy a gépiesség ellen szót emelve: „Egy pornófilmre, mégha a lélek is, / gyorsan ráun a néző” (*A klinikán, az Egyik oldaláról a másikra fordul; él gyűjteményben*). Ezzel szemben magát az én hangját, a megszólalás lehetőségét is rutinszerűnek, megszokottnak, minden meglepetés nélkülinek ítéli az adott részlet. Az újrahasznosítás terében, az eredetiség nélküli szférában nincs lehetőség a kiútra, az én a médiumok által meghatározott: legyen ez akár egy szemüveg vagy egy digitális eszköz, mint a kamera,

¹⁷ BÁNYAI János, *Palimpszeszt és palinódia, Orbán Ottó változása – a hetvenes évek*, Hungarológiai Közlemények, 1997/1–2, 26–27.

¹⁸ ODORICS Ferenc, *A túldirekt poétikája*, Hungarológiai Közlemények, 1997/12–, 30–39.

¹⁹ *uo.*, 35.

²⁰ BÓNUS Tibor, „Én ejtem a szót, de valaki más beszél” (?) *Imitativ formációk Orbán Ottó költészetében*, Hungarológiai Közlemények, 1997/–12, 40–51.

²¹ ODORICS, *i. m.*, 35.

²² BÓNUS, *i. m.*, 50.

mely a tekintetet eredendően függővé teszi. „Kioltom a képet, a fókuszot végtelenre állítom – / ha mindennel befuccsolunk, még mindig ott a kozmosz...” Legyen az befogó vagy alkotó pillantás, az egyes szám első személy háttérében idegen testek, gépek működnek, monoton zajukkal elfedve a lényegit, a hangot.

A dolgozat csak felvillantani tudott néhány izgalmasnak ígérkező problémakört, anynyi azonban megragadható, hogy ha Orbán Ottó költészete a nyelvi megalkotottság következményeivel teljességgel nem is tud számot vetni, de formálódásának, az éhez fűződő problematikus viszony megmutatkozásának ténye a ma tekintetére jelentékeny hatással lehet.

PETŐCZ ANDRÁS

Vörös Október Férfi Ruhagyár, avagy egy vers története

(jegyzet Orbán Ottóról)

„hát maga mindent többször mond?
hát többször mond mindent maga?
hát többször?
hát maga?
hát mond mindent?”

Orbán Ottó: *Hangzatz (részlet)*

Egy vers története nem a vers születésével kezdődik. Hanem sokkal előbb. És amikor elkészült a vers, akkor sem ér véget a vers története. Egy igazi vers története talán soha nem ér véget. *Ameddig világ a világ*, szokták volt mondani a régiek.

Azt, hogy Orbán Ottó nagy költő, azt már egészen fiatalon tudtam. Valamikor középiskolás koromban már tudtam, mert olvastam a műfordításait. És azokban a műfordításokban annyi költészet volt, annyi erő, hogy nem volt kétségem afelől, hogy az a személy, aki ezeket a verseket a magyar irodalom részévé teszi, nagyon jelentős költő.

Amikor a kezembe került az *Üvöltés* című antológia, én is, ahogy nemzedéktársaim közül sokan, megdöbbsentem Ginsberg kultikussá lett verssorain: „Láttam nemzedékem legjobb elméit az örület romjaiban”. És azért döbbsentem meg, mert ezeket a sorokat Orbán Ottó fordította. Mindannyian tudjuk, hogy nagyon nagy dolog, ha magyarul egy vers, amelyik eredetileg nem magyar nyelven íródott, úgy tud megszólalni, hogy a nyelvi közeg rögtön a sajátjának érzi. Középiskolás fiatalelként mentem az utcán, és ezeket a verssorokat skandáltam. Ginsberg legendás sorait, Orbán Ottó fordításában.

Ennek a műfordításnak köszönhetően kerestem aztán Orbán Ottó kötetait a könyvesboltokban, és akadtam rá antológiákban, másokkal együtt. És aztán feltérképeztem az egész akkori magyar irodalmat, Tandorit, Petrit, Eörsi Istvánt, Somlyó Györgyöt, és mindegyikükhöz úgy jutottam el, hogy a műfordításaikat ismertem meg először.

Orbán Ottó versei, sajátos humorukkal, zaklatottságukkal, játékoságukkal mindig közel álltak hozzám. A szabad vers és a klasszikus versforma egyszerre lüktetett a verseiben. És számomra, aki már akkor egyszerre vonzódtam a klasszikushoz és az avantgárdhoz, éppen ezért Orbán Ottó lett a példa. Az 1974-es *Szegénynek lenni* című kötet meghatározó élményem lett, ahogy az 1976-os *Tárlat a történelethez* is.

Aztán személyesen is találkoztunk, először persze a Kortárs szerkesztőségében, valamikor 1982 körül. Egy erőteljes felépítésű, különös arcú, mosolygós férfit láttam benne, aki olyan volt, mintha az apám lenne. Megnyugtató volt a jelenléte. És érdeklődve

fordult felém, ami különösen jólesett, tudott avantgárd indulásomról, a párizsi Magyar Műhelyhez való kötődésemről, Erdély Miklóshoz való barátságomról.

És ezekről is kérdezett. Gyorsan kialakult közöttünk valami igen erős kapcsolat.

Attól kezdve, hol intenzívebben, hol kevésbe intenzíven, de kerestem a társaságát. Valamiképpen hasonlítottunk egymásra, és ezt ő is érezte. Ki is mondta egy alkalommal, amikor nála jártam, már jóval később, a 90-es évek második felében, a Bécsi úti lakásában. Hogy mindketten besorolhatatlanok vagyunk. Kibújunk a kategóriák alól. És ez nem jó. Túlságosan is sokféle stílusban írunk. És ezt nem szereti a szakma.

Én is azt éreztem, hogy ő a számomra az igazi példa. Hogy lehet humorral, és szomorúan, klasszikus stílusban és avantgárd gesztusokkal, ironikusan és szentimentálisan egyszerre írni, és látszólag sokféle formában alkotni, valójában pedig mindig önmagunknak lenni. Hogy igenis lehet sokszínűen létezni a magyar irodalomban. Ezt képviselte Orbán Ottó, és ezt akartam megvalósítani én is. És volt olyan beszélgetésünk, ahol sajátos módon „összekacsintottunk”. Nevettünk azon, hogy nem tud a kritika velünk mit kezdeni.

A 80-as évek közepén a repetitív költészet vonzott, olyan verseket írtam, amelyek leginkább a korszak minimal zenéjével, Reich és Cage, illetve Sály és Vidovszky és Kurtág munkásságával mutattak rokonságot. A korai *Zárójelversek* tartoztak ide, ezeket, természetesen Orbán Ottónak is mutattam, illetve, ezek akkoriban meglehetősen komoly visszhangot keltve jelentek meg az irodalmi lapokban. Sály László zeneszerzővel közös fellépéseink voltak, ahol Sály zongorán kísérte az én repetíciós előadásaimat, versolvasásaimat. A közös munka eredménye egy nagylemez lett, amely *Közeledések és távolodások* címmel jelent meg, 1990-ben, tehát a rendszerváltás évében.

A lemez ősbemutatója, vagy az egyik ismertetése a Fészek Klubban volt, talán 1990 novemberében, vagy 1991 januárjában. Valahogy így. Orbán Ottó is eljött, felesége, Orbán Juli társaságában, akit Ottóval együtt nagyon szerettem, szeretek. Megtiszteltetés volt a jelenlétük. A Sály Lászlóval közös fellépés, illetve est egy nagyszabású repetíciós performance lett, ahol különösen hangsúlyos szerepet kaptak ezek az ismétlésekre épülő *Zárójelversek*. Jó est volt, jó visszaemlékezni rá. Utána Ottóval még beszélgettünk, kicsit, nem sokat. Így emlékszem.

Aztán egy nap felhívott. „Írtam egy verset, amit neked ajánlottam”, mondta. „Nekem?”, kérdeztem vissza. Persze, meglepett a hír; és örültem is neki, nagyon. „Igen, mert szerettem, hogy mindent mindig többször mondasz”, mondta. „Majd meglátod”, tette hozzá.

Ez a vers volt a *Hangzatz*. A nekem dedikált verse. Meg is jelent az 1992-es kötetében, *Az egyik oldaláról a másikra fordul, él* című gyűjteményben. Irónia, rácsodálkozás és nagyon sok barátság van ebben a versben. Amit ma is nagyon köszönök.

Ekkoriban már beteg volt. A sclerosis multiplex miatt nehezen mozgott, nehezeére esett a járás, minden. De mindent tudott, mindenről lehetett vele beszélgetni, szinte még jobban értette maga körül a világot, mint korábban. Többször is beszélgettünk a Bécsi úti lakásában, vagy az Élet és Irodalom havi vacsoráim.

A 90-es évek második felében nagyon rossz anyagi körülmények között éltem, szükségem lett volna valami támogatásra az irodalmi mecénatúrától. Orbán Ottó, tudom, többször is szólt a Soros-alapítvány irodalmi kurátorainak, hogy díjat, ösztöndíjat adjanak nekem. Elmondta Lator Lászlónak, aki az irodalmi kuratórium meghatározó alakja volt, másoknak, szólt, anélkül, hogy különösebben kérnem kellett volna erre. Meggyőződéssel akart segíteni, sokszor elmondta, hogy nem érti, miért ütközik ebben a kérdésben falakba. Én sem értettem. Rajta kívül még Somlyó is segíteni akart. Hiába. Ottó, az egyik utolsó találkozásunkkor, amikor az ÉS vacsorájáról jöttünk ki, szóba hozta ezt az ügyet. És azt mondta, neki ez egy *személyes kudarc*. És ez a mondata, nekem, akkor,

nagyon jólesett. Ilyen volt Orbán Ottó: tele volt figyelemmel és szeretettel a pályatársai, a fiatalabb kollégái iránt.

Amikor 2002-ben meghalt, a halála napjától kezdve a temetéséig minden nap írtam hozzá egy verset. Így emlékeztem rá. Így akartam rá emlékezni.

A versek nagy része, külön ciklusba rendezve megjelent a Kalligram kiadó gondozásában publikált *Európa rádió* című kötetemben.

Orbán Ottó haláláról verseket írtam, mert nagyon váratlan és fájdalmas volt az elvesztése.

Aztán még, Julinak köszönöm, „örököltem” is tőle. Juli egy napon felhívott a Bécsi úti lakásba, néhány Orbán Ottó által használt tárgyat, öltönyzakót nekem adott. Az egyik zakóban benne van: „Vörös Október Férfi Ruhagyár”. Egy korszak lenyomata ez is.

Őrzöm Orbán Ottó zakóját, és őrzöm a nekem dedikált verset. Velem lesznek mindaddig, ameddig még emlékezhetek Orbán Ottóra, aki idősebb pályatársam volt, a mesterem és a barátom, magyar költő és műfordító.

PAYER IMRE

Trükkje, reménye

Tisztelet Orbán Ottónak

Tajtékos lobot vet
a felkelő nap fénye.
S szertejátszódik a
teremtő megváltás
trükkje, reménye.
Fut a hajó széliránt!
De hol a tengerből a víz?
Hol van az iránt?
Nem is szél ez,
csak huzat egy alul-
járóféleségben?
Itt ülök, csillámló peremén
énem lehetséges egészében –
Jövendőmondók, mi
felkelénk vala, hogy (mennénk le sörért?),
tudnók a – –
De egyvalamit
tudunk: tévedni.
A rögeszmés mesterség, a céh,
az hazudik minket, igazat egyedül.

SZELE BÁLINT

A szabadság illúziója

A műfordító Orbán Ottó

A műfordítói életpálya

„Amikor néhány hónapja végre mégiscsak belefogtam az évek óta jó okkal halogatott munkába, összegyűjtött versfordításaim irdatlan anyagának rendezésébe, leesett az ál-lam” – írta a háromkötetes munka¹ utószavában Orbán Ottó. Már ez is árulkodik arról, hogy Orbán nem annak a rendkívül tudatos, a fordításokat is folyamatosan nyilvántartó költő-fordítónemzedéknek a tagja, amely eredeti munkák kiadásának lehetősége hiányában készített művészi igényű fordításokat. Weöres Sándor, vagy Vas István befutott, többkötetes költőkként kényszerültek arra, hogy fordítsanak. Számukra ez hatalmas veszteséget, lemondást jelentett. Fokozottan érezhette ugyanezt a későbbi nemzedékhez tartozó Kálnoky László, aki egyetlen vékonyka kötet megjelenése után sokáig idegen költők tolmácsolásával volt kénytelen beérni, vagy Lator László, akinek első saját kötete csak 1969-ben jelenhetett meg.

„Vas és Lator közt ott ülök én, egyszál magam a korcs utódok közül, akik zaciba adták a családi ezüstöt [...], azaz szinte kizárólag megrendelésre fordítottak” – mondta kesernyésen Orbán.² Neki 1960-ig nem jelenhetett meg kötete, és első kötetét is csak cenzúrázva, megcsonkítva adhatta ki. Az ötvenes években kizárólag műfordításokkal foglalkozhatott. Egy interjúban a következőket mondta: „afféle cirkuszi bővívész is voltam, sok mindenhez értettem. És amikor mégiscsak kinyírtak mint költőt, 63-tól mondjuk úgy 65-ig [...] akkor fölléptem mint műfordító.”³ De fordításai is csak gyűjteményekben, antológiákban jelenhettek meg, önálló műfordításkötettel csak 1972-ben jelentkezhetett. Addigra az angol-amerikai és a spanyol irodalom egyik legjobb fordítójává vált, emellett átültette a világirodalom számos nagyságát az ókortól napjainkig. Mindezt bevallottan nem személyes indíttatásból tette. „Válogatott műfordításaim kötete, az *Aranygyapjú*, bőséges dokumentumanyaggal tanúsíthatta, hogy költői és műfordítói lényem érdeklődése nem feltétlenül fedi egymást; hogy a műfordító költő érdeklődését sokszor olyasmira is főkeltette, ami a költő költőét soha, mégpedig épp tökéletes idegenségével [...]”⁴ Orbán Ottó megpróbált erényt kovácsolni a szükségből, de legalábbis megpróbálta élvezetessé tenni a műfordítói tevékenységet. „A fordítóüzem [...] – minőségi munkájáról ismert beszállítóját – bőségesen ellátott megrendeléssel; egy rabszolgát a szökés meg-megújuló reményével, a kaland és a szabadság illúziójával. Én pedig ébren álmodtam, és álmomban kalandoztam, mint hírhedt elődeim.”⁵ A kalandozások során akaratlanul

¹ ORBÁN OTTÓ: *Hatvan év alatt a föld körül*. III. kötet. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1998, 423.

² ORBÁN OTTÓ: *Hatvan év alatt a föld körül*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1998, 420.

³ DOMOKOS MÁTYÁS: Műhelytitkok a közelmúltból. *Forrás*, 1994/8, 84.

⁴ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 103.

⁵ ORBÁN OTTÓ: *Hatvan év alatt a föld körül*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1998, 424.

is rengeteg hatás érte a költőt, akit aztán a későbbiekben többen is megvádoltak az-
zal, hogy „lopja” a verseit.⁶ „Ezeket a hatásokat már a kezdet kezdetén sem elkerülni
akartam, hanem átélni, és épp azért, mert ezeknek a költőknek a műveiben valami
olyasmivel találkoztam, ami – csíraállapotban legalábbis – bennem is megvolt” – írta
félíg-meddig mentegetőzsképpen.⁷

Fodor András a következőképpen mutatta be a kötetet: „A meghódítandó lírai világ
újrafelosztásakor, az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején a spanyol nyelvterület
költői közt már kedve és képessége szerint kalandozhatott. [...] Orbán kilencven tol-
mácsolt szerzőjének kerekén egyharmada tartozik az ibériai centrumhoz. Éppen elég
fölfedeznivalót kínál spanyol, portugál területről [...]”⁸ A spanyol mellett – ahol a for-
dítások során a költő neves filológusok segítségét is igénybe vette – az angol volt Orbán
Ottó fő nyelve. „Angolul már egy ideje gagyogtam, és nyelvi képességeim természetét
már ismertem annyira, hogy tudjam, rám igazából csak ragadni tud a nyelv, azt viszont
meglepő hatásossággal teszi” – írta életrajzi esszéjében.⁹ Az angol és a spanyol költemé-
nyek mellett nagy tudású szakemberek közreműködésével fordított görög, latin és kínai,
valamint észak-európai verseket is.

A műfordítói életművet 1998-ban összegző *Hatvan év alatt a föld körül* című gyűjte-
mény megmutatja, hogy Orbán Ottó költészetében valóban nagy szerepet kap a műfor-
dítás, de másfelét, mint akár Szabó Lőrincnél, Vasnál vagy Kálnokynál. A költő rendkívül
komolyan veszi a fordítandó művet, a szöveget magát, illetve a műfordítást mint szellemi
alkotást, miközben a műfordításról mint saját tevékenységről folyamatosan iróniával –
mint láthattuk, rablásként, kalandozásként – ír. Többször hangsúlyozza a véletlen, a
hatalmunk felett álló tényezők fontosságát is: „szabályszerűen végigfordítottam – majd-
hogynem évről évre haladva az ókori görögöktől napjainkig – jó kétezer év világgöl-
tészetét. Félálomban, mondhatnám, véletlenül. A szoros időrenden kívül minden más
rendezési elv, korok égtájak, nyelvek, országok vagy szövegek műfaja, netán terjedelme
szerint gyűjteményem lényegétől lett volna idegen.”¹⁰ Orbán Ottó itt is csak a tényekre
szorítkozik, s műfordítói önmagát kívülről, iróniával figyeli.

A hagyomány részese

Miközben saját tevékenységére kívülről tekint, nem feledkezik meg a műfordító ősök
munkájáról, annak elismeréséről. „A műfordítást egy művelt kisebbség tűrhető luxusának
tartani vészes ostobaság” – írta élesen *Műfordításaink kritikai fogadtatása* című esszé-
jében.¹¹ Ebben a tanulmányban egy érdekes gondolatmenetet kísérhetünk figyelemmel.
Orbán Ottó ki meri mondani, hogy a műfordítás a magyarság, a magyar nyelv számára
létkérdés: „a fordítás majdhogynem egyetlen lehetőségünk arra, hogy a világirodalom
közegében létezzünk [...] Az eredmény: tudós lábjegyzetek helyett eleven költészet. És
még valami, egy szereposztásbeli furcsaság: a mindenes költő.”¹² Nem győzi hangsúly-
lyozni a műfordító elődök által elvégzett hatalmas munkát, a tradíció mindent átható
jelenlétét: „a magyar költészet többé még fordítás közben sem a vonzalmainak tárgyául

⁶ Részletesen ír erről Orbán Ottó *Az ádáz szemtanú* című esszéjében (In: *Honnan jön a költő?*).

⁷ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 30.

⁸ FODOR ANDRÁS: *Futárposta*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980, 264.

⁹ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 77.

¹⁰ ORBÁN OTTÓ: *Hatvan év alatt a föld körül*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1998, 425.

¹¹ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 292.

¹² ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 288-289.

választott költészetekkel áll versenyben, hanem a saját lehetőségeivel; mintát ezután ha választ is, csak azért, hogy meghódítsa, fölszívja, magyarrá tegye, azaz eltérjen tőle.”¹³ Ahogy ismertetésében Cseke Ákos rámutatott, Orbán Ottó „világképének szinte egyetlen szilárd pontja maga a költői tradíció”¹⁴ – nos, éppolyan igaz ez a megállapítás a műfordítói tradícióra is. Orbán Ottó ismerte és elfogadta ezt a tradícióba való vetettséget, és önmagát nem is tudta másként, mint e tradíció részeként szemlélni.

Műfordítói ars poeticájáról mindenekelőtt a már idézett önéletrajzi esszéjében írt, így gondolatait innen idézzük. Orbán Ottó műfordítói poétikájában a tradíció mellett fontos szerepet kap a művészi megformált nyelv is. Formalista felhangokat fedezhetünk fel abban, ahogy Orbán Ottó összeköti a költői hangot a mondanivalóval, a művészi formát a vers lényegével. „Hallom a hangját, ahogy föl-le viszi, ahogy megbicsaklik, ahogy kizengeti. És a trükk fölismerése nemhogy eltávolítana a megismerni kívánt költőtől, ez segít igazán közel hozzá. Az eltanulható stílus mögött fölragyog az eltanulhatatlan, a vers tovább nem bontható magja, a méretre szabott, egyszeri sors.”¹⁵ A nyelv személyiségképző és -kifejező szerepét is fontosnak tartja, a költői nyelv szerinte a gondolkodás lenyomata: „Nem véletlenül nevezik a hosszú sorokat író Whitmant nagy *tüdejűnek*, holott a verset ritkán írják tüdővel. Én úgy próbáltam írni, ahogy beszéltem, sokat markolva, kitérőkkel tartva a célom felé.”¹⁶

A vers zeneisége is fontos számára. „Fölfedeztem a Rimbaud-i, parttalan szabadságban az Eliottól tanult és ösztönösen alkalmazott trükköt, a háttérzenét. Rimbaud és Eliot? Li-taj Po fordítása közben ébredtem rá arra, hogy elzüllöttem: élvezem a zenét, bűnösen, magáért a zenéért.”¹⁷ A fordítói munkára kényszerített költő tiltakozása, fricskája is ez. A nagyipari fordítás züllesztő hatása ellen tudatosan védekezni próbáló költő minden lehetséges módon megkísérelte saját maga számára érdekesebbé tenni a munkát: „megpróbáltam minden műhelyemben fölbukkanó költőnek a szájába adni egy kitalált nyelvet, minden korszaknak, égtájnak megadni a saját ízét” – írta.¹⁸

Több fűszert

„A sokasodó verssorok egyhangúságát a fűszerezéssel és álöltözeteim változtatásával igyekeztem változatosá tenni. Minden valamire való fordító „szakácskodik” és alakoskodik, csak én, minthogy lelki egészségem függött tőle, az átlagosnál több fűszert használtam, és gyakrabban váltottam álöltözetet” – vallott a fentebb idézett tanulmányában műfordítói munkájáról Orbán Ottó, aki nemcsak ismerte, de használni is tudta a „fűszereket”. Az egyéniség kitörölhetetlen jelenléte megjelenik legfontosabb fordításában, akár Dylan Thomas-, Robert Lowell-, akár Ginsberg-fordításait vesszük szemügyre, de számba vehetjük Thomas Wyatt, John Donne, William Carlos Williams, vagy Vachel Lindsay magyarázó változatát is – az orbáni íz mindig ott található.

A Thomasról tanulmányt is író költő lenyűgözve figyel (és fordítja) a Wales-i költőiről műveit. Tanulmánya egyértelműen tanúsítja, hogy a fordítói munkát hosszas töprengés és elemzés előzte meg. Az egyik legszebb példa a *Különösképp ha október szele* című, zeneiségben tobzódó, merész képzettársításokat sem nélkülöző vers, amelynek

¹³ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 290.

¹⁴ CSEKE ÁKOS: Orbán Ottó műfordításai. *Magyar Napló* 1999/8, 55.

¹⁵ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 9.

¹⁶ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 83.

¹⁷ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 87.

¹⁸ ORBÁN OTTÓ: *Hatvan év alatt a föld körül*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1998, 421-422.

magyar változatában Orbán Ottó lexikailag fellazítja, ám hangulatában-zeneiségében intenzívebbé teszi a verset:

Shut, too, in a tower of words, I mark	Szavak tornyának foglya, látom én
On the horizon walking like the trees	a láthatáron, hogy fut mint a fák
The wordy shapes of women, and the rows	nők locska árnya, gyerekek sorát
Of the star-gestured children in the park.	csillagot sújtani a park fűvén.

Nála „szavak tornyának foglya”, „fut mint a fák”, „nők locska árnya” áll Thomas hétköznapi szavai helyett. Az idézett részletben nem szereplő „holló köhög a tél karói közt” sor hangjai jóval erőteljesebbek, mint az eredeti verssoréi. A másik fontos versben (*Mind mind de mind tar csillagot emel*) szintén megfigyelhetjük a szóválasztás eltéréseit:

Fear not the waking world, my mortal,	Ne féld, halandó, munkás csillagod,
Fear not the flat, synthetic blood,	ne féld a sík és szintetikus vért,
Nor the heart in the ribbing metal.	sem bordás fémben lüktető szived.

A „munkás csillag” talán a „working world” odaértése lehet, a személytelen-gépi világot idéző verset „élővé” tevő birtokos jelzők (csillagod, szived) és a „lüktető” viszont egyértelműen Orbán Ottó betoldása. Mindez a dúsítás azonban kevésbé lehetett lényeges Orbán Ottó számára: szerinte Thomasnál a nyelv és az általa kifejezette érzések, gondolatok egyaránt fontosak, hiszen szürrealista és romantikus egyszerre, „nagyobb összefüggésekben és szabadabb gondolattársításokkal gondolkodik; közönyös kora társadalma iránt, mert legszűkebb családjának az emberiséget érzi.”¹⁹ Megújított verse „a líra legősibb díszében pompázik. Klasszikus nyelv és forma kevés költő kezén éledt ilyen elevenné” – írta a fordító.²⁰ Ezért próbálta Orbán Ottó – sajátos hangsúly-eltolásai révén – a szavak, jelentések és hangulatok érzékeny egyensúlyát minél pontosabban megőrizni.

Orbán Ottó másik nagy költői „szerelme” Robert Lowell volt, a *confessional poetry* irányzatának megalapítója, a költő, aki a modern Bostonból költészetet tudott csinálni, akinek „költészetében [...] föléled az angol barokk tékozló rímélése és – valószínűleg ez a leglényegesebb – költői gondolkodásmódja.”²¹ A mániás depressziójáról és meghökentető képeiről híres amerikai költő interpretálása akár örömteli feladat is lehetett Orbán Ottónak, aki Fodor András szerint még a tömörséggel küzdelem ürügyén sem csökkenti az eredeti mondandó feszültségét az *Ébredés vasárnap hajnalán* című versben:²²

No weekends for the gods now. Wars	Nincs szünnap a mennyben. Háboru süit
flicker, earth licks its open sores,	föl, a föld nyalogatja nyílt sebeit,
fresh breakage, fresh promotions, chance	csupa friss törés, friss rang, sietős
assassinations, no advance.	gyilkosság, nincs haladás.
Only man thinning out his kind	Csak az ember vékonyul az Ünnepnep
sounds through the Sabbath noon, the blind	delén kedves hanggá, a vak
swipe of the pruner and his knife	favágó kezében a balta
busy about the tree of life...	az élet fáját hasogatja...

¹⁹ ORBÁN Ottó: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 238.

²⁰ ORBÁN Ottó: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 243.

²¹ ORBÁN Ottó: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 262.

²² FODOR András: *Futárposta*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980, 268.

Különösen érdekes, ahogy a lexikát előszeretettel a hétköznapi felé átalakító Orbán Ottó – weekends: szünnap, gods: mennyben, Sabbath: Ünnepnep, pruner: favágó, knife: balta – az 5. és 6. sorban a soroknak egy szinte észrevehetetlen értelmezését teszi a középpontba, mintegy a vers mögé látva, felfejtve a művészi nyelv mögött átsejlő egyik jelentéssíkot. „Only man thinning out his kind / sounds” – „csak az önmagát ritkító emberfaj / hangzik” lenne szinte minden interpretátor választása: Orbán Ottó mégis a „kind sounds” szókapcsolatot köti össze „kedves hanggá”. Váratlan, szokatlan fordulat egy műfordítótól. Mintha a hang maga az ember lenne. S a vak favágó sem vak az eredetiben, csak késének csapása vak. Orbán Ottó saját interpretációit vetíti a versbe, a mítoszt, a sorsszerűséget hangsúlyozva, miközben talán öntudatlanul is hétköznapivá téve a vers szavait, mert ez jobban illik a modern korok bostoni énekeséhez. A mindennapi és a titokzatosan többértelmű egyesítése az egyike Orbán Ottó műfordítói stratégiáinak.

A megváltozott szókinccs már-már ismerősként cseng vissza Allen Ginsberg egyik emblemikus verséből is (*Nagyáruház Kaliforniában*). „In my hungry fatigue, and shopping for images, I went into the neon fruit supermarket, dreaming of your enumerations!” – „Éhségbe fáradtan és a képzelet kirakatait méregetve a neon-gyümölcsű nagyáruházban, felsorolásaidról álmodozva.” A képekre vadászva (shopping for images) Orbán Ottónál „képzelet kirakataivá” változik, többszörösen átvitt értelmű metaforát alkotva; itt ismét a mindennapi válik összetetté, metaforikussá (a magyar mondatban még állítmány sincs). Kevésbé érezhető a fogyasztói társadalom „bevásárló listája” (a magyar narrátor nem bement a boltba, már *eleve* ott volt), amely szerint mintha a zsenialitás is megvehető árucikk lenne, de erősebb az előd iránti tisztelet, mintha Orbán Ottó saját tiszteletét ruházná rá a Whitmant csodáló Ginsbergre. A vers záró soraiban ismét áthangolódik a vers mondanivalója:

Ó, kedves apánk, deresszakállú, magányos vén példaadó, mi maradt Amerikából, mikor Kháron átevickélt a folyón és kiszálltál a füstölgő partra és bénán bámultál a Léthe fekete vizein távolodó csónak után?

A „mi maradt Amerikából” az eredetiben „what America did you have”, amely nem a mai, hanem az akkori állapotokra utaló kifejezés: milyen lehetett Whitman Amerikája? Orbán Ottó másfelől közelít: mi maradt a mának az akkori Amerikából? Orbán Ottó a mát, a mostot, a tradíció jelenlegi pontját énekl meg, míg Ginsberg a mát háttérként használva réved a múltba. A vers radikális áthangolásáról beszélhetünk itt – miközben az alap gondolatok nem változnak, a vers nézőpontja visszavonhatatlanul a mába kerül, a háttérből jele nézőpontja a múlt.

A nézőpont radikális megváltoztatása más Orbán Ottó-fordításoknak is sajátja. Csak egy kiragadott példa Sir Thomas Wyatt XVI. századi angol költő híres verséből (*A gálya*):

Könny zápora, megvetés fellege
hull a nyítt kötelet rohasztva és
emészt a tudatlanság, tévedés.
vezérlő csillagom, sápadj bele!
Az elme megfúl, vigaszom oda,
gyötrelmem kínoz s part nem vár soha!

Az angol eredeti idézése nélkül is elmondhatjuk, hogy a magyar vers beszélője aktívabb, cselekvőbb a lemondó angol narrátorral szemben; egy erős igéket (hull, rohaszt, emészt, sápad, kínoz, vár) jelzőket és írásjeleket használó lázadó narrátor szólal meg, s az

erőtéljes, csattanó szavak, rímek mellett szinte meglepetés a Szabó Lőrincet idéző hanyag rím-megoldás is: rohasztva és // tévedés. Különösen izgalmas az utolsó két sor áthangolása: a „vigaszom” nyilvánvalóan a „consort” félreértése, ám az utolsó sor a passzív és beletörődő angol eredetivel szemben (I remain despairing of the port) egy a sorsnak kitett, és ez ellen lázadó beszélő szavait közvetíti, ismét a birtokos jelzők (vigaszom, gyötrelmem) és az akaraton kívül álló tényezők (kínoz, nem vár) keveredése révén.

Orbán Ottó a komplex képeiről híres John Donne verseit is áthangolja: fordítása révén – az összevonásoknak és egyszerűsítéseknek köszönhetően – egy metaforikusabb, szóválasztásában meghökkentőbb vers jön létre, amely betoldásaival erőteljesebben hat: „I am two fools, I know, / For loving, and for saying so / In whining poetry” – „Én kétszeres bolond, / szeretek és panaszolom / nyavalygó gyászomat”; a magyar vers első pár sora is nehezebben érthető, emiatt elgondolkodtatóbb, erőteljesebb”. A kulcsszó, a „poetry” hiányzik is, helyette a „nyavalygó gyász” áll; kinek jutna vajon eszébe a poetry helyett a gyász szót használni? Csak annak, aki a legmélyebb mélységekig átéli Donne érzéseit, s ezen érzést a túlzásokig közvetíti a magyar olvasók felé.

Ahogy a kritikus Fodor András írta, nem a ráhibázó szerencse vitte Orbán Ottót Ginsberghez, Corsóhoz. A „Jazze Blake”-ként elhíresült korai happening költőt, Vachel Lindsay s a beatnikek vállalt elődjét, William Carlos Williamsot [...] személyes átéléssel, céltudatosan közvetíti.²³ Williams egyik verse révén azt is megfigyelhetjük, ahogy a költő újraírja fordítását, felismerve a magyar szöveg inadekvát átültetését:

Kioktatlak titeket polgártársaim,
 hogy tudjatok temetni –
 mert seregestül földelitek el
 a művészt –
 kivéve ha csináltok az egészre
 alapvetően jó érzéssel.

Kényelmes és takarékos megoldás, amely nem vet számot az eredeti angol szöveg (a címe eredetiben *Tract*) jelentéseivel, inkább egy elképzelt – amúgy odaillő és pimasz – megoldás mellett teszi le a voksát. Orbán Ottó műfordítói alázatára jellemző, hogy az összkiadás számára átdolgozta fordítását. Így szól az utolsó négy sor a végleges változatban: „mert bennetek inkább mint egy sereg / művészből – / csak ne a világot kéne kipurgálni – / megvan az alapvetően szükséges tehetség.” Lényeges változás, szükséges és fontos.

S végül vizsgáljuk meg Orbán Ottó műfordítói eszközeit a költészet eredetét idéző inkantatív dalok, ritmusok, ősrítusok átültetésében. Vachel Lindsay elemzett műve a maga dobbanó, ismétlődő ritmusaival parodisztikusként hat (sőt talán kifejezett ironiával íródott), miközben a legmélyebb filozófiai tartalmat hordozza. A magyar vers a tartalom és a forma szoros együttjárása révén a rímek és a ritmusok pontos visszaadásával közelítheti meg az eredetit. A tárgyilagos, józan szavak helyett Orbán Ottó itt is a színes, hatásos szavakat választja, még annak árán is, hogy versének szótagszáma nem egyezik az eredetivel:

Akkor jött a vallás. A szent látás-hallás.
 Mégse tűnt el előlem e röhej, e kavargás.
 AKKOR A KONGÓT LÁTTAM A FEKETE FÖLDÖN ÁT,
 ERDŐMÉLYBE VÁGÓDÓ ARANY TARAJÁT.

²³ FODOR András: *Futárposta*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980, 267.

A vers zenei-formai hatása alapvetően fontos volt a műfordító számára, aki – bár más ritmusképlettel, de – visszaadta a vers rituális izgalmát: „vérparázna énekük böngött-dongott / combcsont verte a nagy réz-gongot”. Igaz tehát, amit Orbán Ottó maga mondott: a zeneiség önmagában is élvezhető, átsajátítható, főleg, ha erre maga a vers ad okot. A dalszerűségről Orbán Ottó azonban ezúttal elfeledkezik – jelen esetben a ref-rében nem figyel a szótagszámra (emiatt a népszerű *Holt költők társasága* című film magyar szinkronjában újra kellett fordítani ezeket a sorokat).

Élő drágakő

Orbán Ottó versfordításai, mint láthattuk, nem filológiai hűségükről válnak híressé, s nem is az eredetihez való ragaszkodás teszi őket nagygyá – inkább a műfordítással mint kenyérkereső tevékenységgel különbékét kötő költő beletörődése, személyes kísérletezése teszi őket érdekessé és értékesé. A rendkívül gyakori nyelvközi átírások, áthangolások, a helyenkénti pontatlanságok valóban azt mutatják, hogy Orbán Ottó inkább élvezni akarta azt, amit csinált, s a kritikára bízta, hogy észreveszi-e sajátos játékait – egy tanulmányában, amikor a „kritika közönyéről” írt, szemtelenül számon is kérte, hogy miért nem.²⁴ Orbán Ottó a maga korában már belefutott a kritika apátiájába: a hatvanas évekre megszűnt a műfordításokat különlegesnek látó századeleji kor leesett állú hozsánázása, lelkesedése. Emiatt műveiről nagyon kevés kritikát írtak, és többnyire azok is felületesek maradtak: üres dicséretetek, semmitmondó megállapítások jellemezték őket.

Orbán Ottó műfordítói életműve mégis kiállja a próbát, nem is akárhogyan. Teljes költői életműveket adott át a magyar közönségnek, s versfordításaiban sikerült átültetnie a fordított költők jellegzetes vonásait, a műfordítói megértés leglényegét is átadva az olvasónak. Fordításaiban nem találhatunk több hibát, félrefordítást, mint másoknál; ha találunk is, nem hibákról, de személyes, váratlan értelmezésekről beszélhetünk. Amit Orbán Ottó ír, ott van az idegen versben, fordításainak olvasása így inkább elgondolkodtat, mint – hogy csúnya szót használjunk – félrevezet. „Kapkodtam én fűhöz-fához, mindenhez, amiben az újdonság éltető nedvét reméltem találni” – írta Orbán Ottó,²⁵ és talán ez a lázas kereső tevékenység vezetett el a sajátos Orbán Ottó-i értelmezésekhez, melyek egyaránt gazdagítják a magyar és a világirodalmat.

²⁴ ORBÁN OTTÓ: *Honnan jön a költő?* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980, 292.

²⁵ ORBÁN OTTÓ: *Hatvan év alatt a föld körül.* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1998, 424.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Emberáldozat

*„Meddig futja az emberségükből?
Ez írói jövőjük egyetlen igazán fontos kérdőjele.”
(Orbán Ottó: *Fiatalkor*)*

Papírszemek, némi metszés, szolid büntudat.
Gyors lapozás, szégyenkezés, ő már írt olyat,
Amit folyton tervezgetek, hogy most én róla,
Már hogy ne csak rólam szóljon ez is, végszóra.

Nem tudhatom, ki volt, mi volt, üres dátumok
Maradtak csak, meg a versek, félek, ráunok,
Hogy megint csak, hogy vele is magam kettőzöm,
De közbeszól, hülyegyerek, inkább mér nem nőzöl?

Én meg hogy na tessék, így már rossz a szótagszám,
De ez legalább saját volt, mondja – mondhatnám,
De aztán már egyikünk se. Belőle rím lett,
És némán szolidarít most vele bennem az ihlet*.

*(*Plusz két szótag, idióta, röhögi még oda sztrájk közben.)*

Holtak szellemével társalog

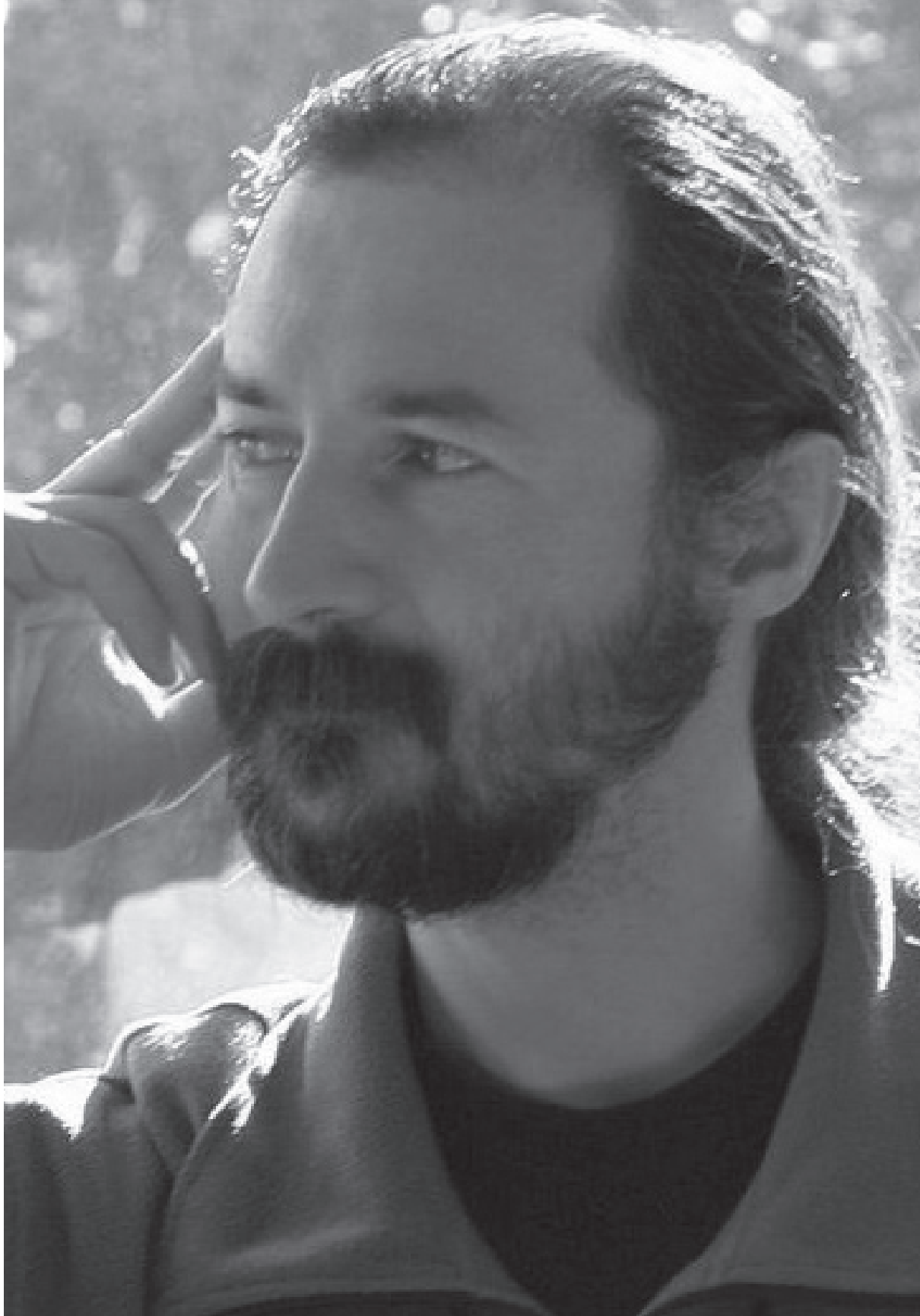
*Szólítva őt egy verssorát idézem,
melyet most írna, lubickolva benne,
hogyan lehet így is, posztumusz.
Melyben mint CSONT kelne életre,
marakodva velem a stafétaboton.*

*Így dulakodva, kis magunkraigazítással
a nagy költő s a balfácán porhüvelyé.
Hogy az adja már ide azt a kurva botot,
mire a másik, hogy a csaj is ezt mondta,
és míg az ellen röhögne az olcsó poénon,*

*a balfácán enyhén seggberúgná.
Mázli, hogy ott már nincs semmi rúgnivaló,
a makacs élő lassan elfogyott.
Legalább egy rohadt rímet, üvöltené,
valami ritmust, nyamvadt verzlábat!*

*Aztán persze döntetlen, mint a legtöbb
szkander, hiszen a jobb sarokban, ím
költészet, a másikban, ha satnya is,
lusta is, de izom, főlemelem, s alatta
semmi sincs, csak a megfeketedett vérnyomok.*

ÁTJÁRÁS – E. Galaicu-Păun

KOSZTÁNDI TÍMEA ILDIKÓ

Emilian Galaicu-Păun: Yin Time

Emilian Galaicu-Păun moldáviai születésű kortárs román költő, író és fordító. Az ötödik verseskötetében, a Yin time-ban posztmodern standard eljárásokat (kollázs, egyes elavult technikák kifigurázása) alkalmaz. Mivel e választott képlet egyáltalán nem újszerű, Galaicu-Păun akár tradicionalistának is nevezhető. Olyan hagyományos költő, akinek vallásos, filozófiai, stb. kulturális ismereteit verseiben látjuk viszont. Gondolatai szabad versekben öltenek formát, melyekben a lényeg nem annyira a szó irodalmiasságán, hanem inkább annak eredeti jelentésén van. Mégis mindez oly módon van tálalva, hogy egyfajta Ravel Bolero szimfóniáját tükröző zeneiséget ad a kötetnek.

Galaicu-Păun műve egyaránt mutat közelséget a román irodalom utóbbi két évtizedét meghatározó '80-as nemzedék műveivel (címszavakban: „az elefántcsonttoronyból az utcára leszálló irodalom”, „a hétköznapi poétikája”) és '90-es nemzedék írásaival (egyfajta késő-avantgárd, amely a nyelv detabuizálására, akár vulgaritásának felszabadítására épít).

Műveinek érdekessége, hogy a tabuktól való megszabadulás mellett megtartja a líraiságra való törekvést, mi több, egyfajta újlíraiságot épít fel. Látszólag szakít az apollói hagyománnyal, de az elméleti kijelentések nonkonformizmusa és a mégis kiírthatatlan líraisága között állandó feszültség vibrál – talán ez adja költészetének eredetiségét. Egyszerre van benne műveiben egyfajta bohóci kivagyiság és a tragédia pátosza, az Übü királyi „szahar” és a Verlaine-i érzékenység, a profán és a szent.

Ami a magyar, a kisebbségi kérdésekre fokozottan érzékeny olvasót különösen is érintheti Galaicu-Păun műveiben, az az identitás elvesztésének, feloldódásának kérdése. Annak ellenére, hogy sosem ereszkedik le olyan banalitásokig, mint „veszélyben a román nyelv Moldáviában az orosz előretörése miatt” némely verséből mélyen elföldelt tragédiák törnek elő: „*visez in altă limbă -/ adorm de parcă cineva îmi schimbă'n plină viteză roțile la vama; sînt nopți cînd numai strigătul meu sînt (Limb).* (magyarul: „*más nyelven álmodom – úgy alszom el, hogy valaki menet közben, teljes sebességnél cseréli ki kerekeim a vámnál; saját üvöltésem vagyok némely éjszakán*” – s. ford.). Szemérmes, de ugyanakkor határozott vállalása a közösségnek ez, nem azért, mert sorsközösséget akar vállalni vele a szerző (sőt!), hanem mert nincs menekvése előle...

A Yin Time a szerző bevallása szerint a „legmegdolgozottabb” könyve, amelyben a vallásos, filozófiai, kulturális stb. ismeretek csak az útkeresés alapját jelentik. A Halottak tibeti könyvének hatása alatt álló szerző térbeli (ying vagy yang, balra vagy jobbra) útkeresésben találja meg lelki elindulásának ösvényét is (ying vagy yang, fel vagy le): a földi Dao egy égi Dao felé veszi útját.

2007-ben lefordították német nyelvre, később a kötet angol és francia fordításai is napvilágot láttak. A kötetben szereplő egyes versek kínai nyelvre is lefordítottak, éppen a bennük rejlő kínai, tibeti kulturális utalások eredményeként.

Galaicu-Păun a kortárs román irodalom egyik legnehezebben fordítható költője, merész képei, logikai bukfcenei sok esetben nehezen érthetőek az anyanyelvi olvasók számára is. Őt fordítva, úgy érzem, átéltem mindazt a fordítói kínt, amit Méliusz József ír le Urmuz román nyelvű szövegeinek kapcsán: azt, hogy lefordíthatatlan szöveget próbál magyarítani, s hogy munkája ezért eleve kudarcra van ítélve. A szerző írása szerint két dolog igazán lehetetlen: „számtalanszor mondták nekem 2000-ben, hogy két dolog lehetetlen: Heideggert románra, és Galaicu-Păun-t német nyelvre fordítani.” (Între paranteze fie spus, mi s-a repetat de nenumărate ori în anii 2000: «Două sunt lucrurile cu neputință: să-l traduc pe Heidegger în română și pe Galaicu-Păun în germană».)

Ennek a hihetetlenül komplex, románul sodró erejű műnek a magyarítása számos problémát vetett fel. Csak pár probléma ízelítőül:

- a Galaicu-Păun-féle szójátékok tömörek, ugyanolyan tömören is kell visszacni azokat, a túlmagyarázás megtörné a szöveg lendületét
Pl.: a Damenwahl c. versben a „subiect – predicat – compliment” hármáról beszél. „alany – állítmány – bók”, ami a compliment (bók) és a complement (határozó) szavak hasonlóságára épül. A complimentet itt úgy próbáltam fordítani, hogy **bókhatórozó**
- a románban elfogadható az ige gerunziumi alakjának akár fölös számú használata is (lucrând, mergând, cerând), a magyar ezek megfelelőjét, a módhatározóragos alakokat (dolgozván, menván, kérvén) inkább kerüli, ezért az illető szavak a fordításban állítmányként szerepelnek
- A „kommunista” ízek. Nem különösebben magyaráztam a kommunista (vagy bármilyen) önkényuralomra utaló jelképeket, arra gondolván, hogy a magyar olvasó is otthonosan mozog ebben a témakörben. Egy-két esetben viszont ez szükséges volt, pl. ma nálunk már kevesen ismerik Jean-Paul Marat, a forradalmi terror hirdetőjének nevét, míg Moldáviában ennek ismerete hozzátartozott az alapműveltséghez.
- Más esetben is gondolkodtam azon, hogy kell-e lábjegyzetelnem a szövegeket, ezt végül a lehető legminimálisabbra szorítottam, és azt remélem, hogy a magyar olvasó ismeri valamennyire a kontextust. Pl:
„most (sylvania után
harminhárom évvel) tényleg fel tudnék kiáltani: anya-haza!
fekete cipő melyben lábként éltem
betanítatva hogy idegen nyelven tartsam a ritmust.”
(Besszarábiai futás)
Itt az idegen nyelv nyilván az orosz, ennek megfejtése Erdélyben problémamentes, remélem, hogy Magyarországon is. Az idézett részlet egyébként az identitást (moldován? besszaráb? román?) körüljáró versek közé tartozik, és magától értődőnek vettem, hogy az olvasó ismeri azokat a vitákat, amelyek a moldáviaiak identitásának meghatározása körül zajlanak/zajlottak.
- Az előző pont felvetette a sajátos moldáviai ízek kérdését. Ezek elsősorban a moldáv történelemre, helyi eseményekre való rájátszásból adódnak, és kevésbé realizálódnak az ottani tájszavak, műveltségi szavak használatával. Ez határozott könnyebbséget jelent a fordító számára, így nem kellett például székely tájszavakat keresnem az esetleges moldáv regionalizmusok visszaadására.
- Szintén „könnyebbséget” jelent, hogy a kötet nagyrésze az univerzális férfi-nő viszonyt járja körül, tehát volt mihez viszonyítani. Az „egyedüli probléma” így „csupán” az oly nagy intenzitással és intellektuális leleménnyel megjelenített szerelmes vagy szerelmi versek magyarítására redukálódott.

Talán ez lenne az az újfajta lírai érzékenység, amelyről kritikusai mindegyre beszélnek a művei kapcsán, s ami a magyar olvasót is érdekellheti.

EMILIAN GALAICU-PĂUN

(ismerjük a semmi egy dimenzióját)

ismerjük a semmi egy dimenzióját: a sugárt. keressünk másik kettőt.
mit tegyünk? – semmit ne tegyünk.
hagyjuk a sugarat kört alkotni s mikor kész van a kör, belépünk. lehet-
len hogy ne támadna fel – bekerítve látván magunkat – a szabadság-
vágy és a félelem.
a kinnrekedt böles mond majd egy példázatot: „30 fakilló
találkozik a kerék kerékagyában,
a központban levő üresség az, ami (meg)engedi a mozgást”
„semmi más nem létezik mint a körben való menés, foglalja majd össze a tömeg
a percmutatót tolva. nyolc óra munka nyolc óra alvás és nyolc óra – a kettő között”.
„istenem!”, kiált majd fel valaki a tömegeből, tekintetével
felnézve
ahol – míg a szem ellát – egy (másik?) tömeg tolja
a semmi sugarát az égen. „az ördögbe!...”, mondja majd másvalaki a tömegeből
befelé fordítva tekintetét, a sötétséget kutatva, egészen
a végéig, ahol
egy tömeg (ugyanaz) énekelve tolja a percmutatót:
„itt van már az egy óra / nem jött meg a boszorka / itt van már a két óra /
nem jött meg a ...”
(bármiféle, imádkozásra / szitkozódásra nyíló száj egy tölcserlyuk)

(éjszaka minden macska fekete)

éjszaka minden macska fekete, mondja magának álmatlan éjszakákon a kis szoba
egyik zugából a másik zugába házimacska lépésekkel járva míg eggyé
válík a k végén levő puszta ház sötétségével, tökéletes hely népi
kuruzsláshoz. vannak éjek mikor, a láz miatt, felforr a minden halandóban
binnen lakó
macska, leválva a csontvázról. valaki
az ablak fele fordulva áll, egy k végén levő puszta házban, nyelvére
tesz
egy-egy csontot saját macskájának csontvázából. befele fordított arccal
a világnak

megfordított háttal folydogálva luther tintatartójából mi az
 ördögnek se éri el célját. nem tud latinul. de *humerus radius stern*
 szájába csempészi a halál ízét. egy elhagyatott embernek
 szeme nincs hogy lássa magát. ilyen éjszakákon mint ez saját
 macskájának csontvázából tesz egy-egy csontot nyelvére, csontocskát csontocska után, várva
 hogy eltűnjön, mint gyermekkorában mikor tenyere mögé rejtőzött: „senki
 se lát engem”. korom sötét van és mégis a tükör válaszol neki: „látlak”.
 „s akkor mit csinálunk?” ember

három arcban, nem hallja nem látja nem szereti-földet, nyelvére tesz
 csont csont után, beleértve a hiányzó bordát is, az egész csontvázat – fülében
 a *fájdalom hangjából*, egy hang? egy hitbéli kinyilatkoztatás
 cseng – a bakóé: „az ember inakból

szövetekből izmokból bőrből és csontokból van alkotva; legvégén a
 csontok beszélnek!” – anélkül hogy ismerte volna a *quamaneq*
 gyakorlatot. és vannak éjszakák mikor a félelemtől nehogy valahogy
 a *pornak rossz álmává váljon*, le se hunyja a szemét. egy k végi
 puszta házban. befelé fordított arc, világnak fordított
 hát, egy goya-i rézkarc. az éjszak végén. egy *nemlátott ember*

nemlátott

dolgokat lát

(s majd elmegyek /elvisznek/)

s majd elmegyek (elvisznek) az utolsó úton. az elveszett ösvényen.
 a szimbólumok erejében. s az idegenvezető egyszer csak azt mondja: „higiéniái pihenő – a
 csontváz jobbra, a hús balra. egy perc! aki elkésik gyalog

éri utol a halottas menetet.”

mintha látnám: egyik a másik ölében elválni nem viszi rá szívük. hiába
 sürgeti az

idegenvezető: „*az erős és merev – jobbra, a rugalmas és gyenge – bal*
kezem irányába”, egyik a másik ölében cirógatástól nem telnek be.

„*yin* – balra,

yang – jobbra” és nem tudnak kiszakadni az ölelésből. a menet
 nyugtalanodik: „jobb időt nem találtak ölekezésre?”, felháborodnak: „mindenki
 szeme láttára...”, visszatérítik a halottat a gödörből miközben
 ők ketten sietnek, mint menyasszony az ágyhoz, *az erdő felé*. a csontváz
 a hús fülébe suttogván (mintha hallom):

„ajaj, ma chère te az este hogy s ma nem?!”

(a kitöltetlen gesztusok)

a kitöltetlen gesztusok a – fele meg-nem-született fele halott – gesztus felborítja a tintatartót. a kiöntött tinta szétterül az oldalon nem találja helyét szájáig felhúzza térdeit összekucorodik s végül talpra áll mint egy madagaszkáron vásárolt ébenfaszobrocska és amiből naomi a manöken lép ki. oh! lépései szétollózzák az időt észre se vettem mikor húzódtott vissza a kulisszákba érintetlenként hagyva hátra a fehérséget. a meg nem írt lap halotti sápadtsága karjaiba veszi az ágyat és – „lázár, gyere ki!” – halottaiból feltámad üresen hagyva a helyet. ami marad kijön a sodrából és véletlenül egy kérdőjel esernyőjét nyitja ki. a sajnálkozás *nem így volt elrendelve* utána egész’ a pontig tart.

a vers olyan mint esküvői ágyban a halál és halálos ágyban a szülés

„Szűz feleség, feleség szűz”

„hányszor kötődtem egy utcanőhöz, ez tényleg

szép volt

test nélkül

„ahányszor elindul nőt felszedni, elébe lépek

„és együtt lépkedtünk a ház felé, *a költő s a múzsa*, mintha képernyőre

vetítettek volna ki minket, mindvégig lopva figyeltem őt: *egy sugár*

birodalmában volt – elemi részecske és hullám – az út egész hosszúságán, sprayként szétpermetezve

„ahányszor eltéved / elveszít, orrlyukát megcsapja egy odore di femina

„*itt lakik a föld teremtménye*, lépj be! Mondtam elfordítva a kulcsot a zárban, vetkőzz le

„ne nézz

„zuhanyozz le

„levettem a ruhám

levettem ruhám az *énekek énekének* 5,3 verssorában

levettem ruhám tükörbe nézve, ünnepélyes gesztusokkal mintha egy

újszülöttet keresztelnék, tekintetbe véve a keresztelő kutat – *a víz nem mozog, nem is fodrozik*

„a kulcslyukon át így sokáig szemlélte, szavai szerint *mélyen és meztelenül*,
de semmit se látott – mintha a föld nyelte volna el

„belépek az én elemembe a mindenfolyik alá, az embertestet
adó alá – a nagyon nehezen megszerezhető *bardo thödol* után – a
szűziesen szemérmetlen víz alá

„akkor meghallá az első cseppeket mintha maga a víz táncikált volna
lábujjhegyen pas-des-deux

„ferde víz

ferde eső víz az ereszcatornából melynek mint valami jégcsapok folynak
a csontjai: *s feltámadt egy forgószél s egy mozdulattal a csontok
közeledni kezdtek, minden csont a saját ízületéhez*

„s néztem én is, íme: vénák

voltak rajtuk és

„víz tiszta vonal esszenc folyadék

fiatal-víz-olvadt-lány, hullámokon

vetélnek, mint egy magányos hattyún gondolkodva haladva

a nád felé, a hús oféliája (azóta régesrégről mióta

partra húzták testében maradtak a háló nyomai)

tükör víz

felölti a csupasz formát vakító ragyogásban a lehető

legérzékenyebb bőrben

„a tekintetem, az-aminek-nincs-teste-behatol-abba-aminek-nincs-
repedésébe, élve megnyúzza

„vad víz mint negyven'lenc

danaida irgalmas mint az utolsó víz

középen elválasztott szépen megfésült copfba fogva (parókáit sorra

lemérem míg egy elereszti

gyökereit a fejtetőn) vagy kibontva mellyel megtörölheti

ivóvíz lábait, amilyen mértékben nyeled le létrehozza szerveid: nyelved

szájüreged gégefőd epéd veséd húgyhólyagod stb. megigézett

víz:

Felkelék hétfő reggel

S elindulék a főúton kelet felé

Ösvényen járva

Szerelmet gyűjtve

Hétfő reggelibe'

Kedd reggelibe'

Szerda reggelibe'

Csütörtök reggelibe'

Péntek reggelibe'

Szombat reggelibe'

Vasárnap reggelibe'

Szűzanya az égből nézte

Ezüst lajtorján jött lefele

Jobb kezemtől kézen foga

A Jordánhoz elvive

Ádám kútjához

Aranyvályúba beraka

Kezével megmossa

Arcomat
Fehér bőröcskémet
És szájacskámat (...)

„ki tükörben nézi magát, legényből leány lesz, leányból legény
„férjhez adandó víz első
menstruációs víz mely zuhanyozásból kilépve elzárja a csapokat
mintha libresse-t
reklámozna, mely a fehér törülközőbe
beleburkolózva saját magába folyik bele, egy testben
vízesés és szökőkút a sziklán
élő és halott víz
a víz magának forrás folyó meder – két örvény, a test felső
és középső részén, maelström fekete
és száj, humiditas ignea
megváltoztatja a légkört
a leányság vékony jégkérgé alatt
felforrva
*„mielőtt férjhez ment volna
feleség vala, férjhez menve lányokként jöttek ki”*
„egy éjszakás feleség
ki modell-lépésekkel a tükör előtt elhaladtában kacsint egyet.
„arra várva hogy kijöjjön, a vágy keményvé
és gyengévé tesz
„tudván, hogy vár rám, a vágy hajlékonyá
és gyengévé tesz
„akkor megmutatkozik nekem
„látom őt
„pusztán és üresen
„meg nem teremtett fel nem fogható hiány

(Kosztánci Tímea Ildikó fordításai)

KESZTHELYI REZSŐ

Az ötödik lovas bája

a kényszerült élet
díjazása.

Mikor

a lélegzet
immár mozdulatlanul
szomorú tárgy.

Pietás

Fénykébbe haló égiéj –
Ó, Notus, mi lesz, miután
már nem múlhatok?
Sejtem: nem emlékszüret,
hisz' tömérdekét elhagyom,
és ő se lelheti többé
mivoltom hamvtüzét –
miként múlik a semmim is örökké.

Véna

Érszínek lüktetései –
és hallani,
a csönd miként fáradozik.

Külcsín

Megtorpan tenyereken
egy-egy hópehely, mindegyik gyermeteg,
végtére még alig november, hol
leszakadt gólya kel szárnyra,
és míg térése tart,
tollazata merő színtömeg, amitől
nézésneszem felfakad:
levegőszív –
sugárzik, és ebben
minduntalan elakad.

Kitaláció

Élek,
míg nemlétem
visszaragyog.

A muzsika méhe

hol csöndjévé hallja
önnönmagát.

Újfent

A vers lyrája:
mikor csupán az,
ami a páratlan,
fogyhatatlan titkú semmi.

(A zengzet meg
klapanciákká nyúzódik.)

Vélelem

Reggeltől estig
gondol rám a gondolatom,
ám amit vél,
igazában nem én vagyok.

A talált állat bája

akit önnönmagában lel,
ő a gazdája.

Adottság pillanat

Ha értem támadt élet lennék,
vagy legalább az, ami csak egyéb,
amolyan sok árva tőkély.

A föltámadást percről percre megváltani –
miként eszem megremeg hirtelen illatokra,
és édes sírássá válik anyaga.

Hófelhőm, anyácskám, kedves, a tengeren
szerteszt merő ibolya meg hópille reszketés –
és halandók, kiknek szőlőszemsokadalma
szikrázik alá a mennyboltból szakadatlan –
valamennyien amolyan
sok árva tőkély.

Séta a színeken

Ó, ti sose halványuló kökörcsinek
sétányomon –
az égtetek a tengerárba térnek,
ő meg vissza amoda –
szívennek szíve az otthona,
és egyetlen kincse: örült,
mikor sírt valaha –
sose látja fényét a fény;
őszül ereimben a vér,
nem jelképe az életnek az élet,
viszont láttam: cédrus csúcsára
holdszótt gólyák telepednek alá,
míg kel a Nap, a kecses szárnycsapás.

GÖMÖRI GYÖRGY

Nem kell

Egy élsportolónak nem kell okvetlenül ismernie a helyesírást,
attól, hogy nem tud helyesen írni, lehet még élsportoló.
Egy szálloda-igazgatónak nem kell okvetlenül ismernie a helyesírást,
attól, hogy nem tud helyesen írni, lehet még igazgató.
Egy nagykövetnek nem kell okvetlenül ismernie a magyar (a német)
helyesírást,
elég ha le tudja írni: „Liebe Freunde”, meg azt hogy „Danke schön”.
Egy államelnöknek nem kell okvetlenül ismernie a helyesírást,
elég, ha mindent aláír és esténként megköszöni
a Jóistennek, hogy nem tette kötelezővé – még egy ilyen állásban sem –
a magyar helyesírási szabályok pontos ismeretét.

Egy esküvőre

Danielnek és Marynek

Az állomásról kilépve
szivárvány ível az égre –
még nagy cseppekben esik, de
majd eláll! régi reménye
az embernek, hogy nem kell
félnie sok napon át:
ha kisüt a nap, újra vethet,
arathat és szüretelhet,
s tarthat dús lakodalmat
évszázados palotában.
S bár a bajok nem szünetelnek,
örökké öröm a szivárvány –
zene, tánc vár, s egy vidám pár
esküszik kései nyárban.

2011 augusztusában

Percek gyerekkoromból

Janusz Szubernek ajánlom

Talán egy fényképig ér az emlékezet
 kerek szemekkel állok rövid gyereknadrágban
 könyvvel hónom alatt (anyám tette oda nem én)
 de egy életre meghatároz e tény
 meg az is hogy beteges ez a kisgyerek
 akit svábhgyei szanatóriumba küldenek
 ahol nagyon nem szeret *lígézni*
 Unokabátyám már polgáriba jár
 de titokban együtt mozizunk amíg
 el nem ér a végzet vagyis egy anyai pofon
 Domsztlón nyaralunk Misivel ott a házi könyvtárat
 szemezgetem és milyen remek Karinthy!
 arra hogy „antipasszát” rímel a „pántlimasszát”
 s oly dallamos hogy „még él a méla Béla”
 utána már könnyű Ady Tóth és Babits
 bár akkor még csak Verne érdekel meg Winnetou
 és Halliburton a merész utazó
 akiről először egy ujság melléklete szólt
 – halottégetés Bali szigetén! –
 ahová én is eljutok ezután 30 évvel
 Az elemiben szépen haladok
 izgat a földrajz a történelem
 erdélyi fejedelmek képeit gyűjtöm lelkesen
 csak az okoz csalódást hogy – nyolc évesen? –
 egy fiatal szőke tanító néni nem
 méltányolja szép olvasásomat
 pedig hát csak *neki* egyedül neki
 hangsúlyoztam külön a szavakat

BALLA D. KÁROLY

Parányok tánca

parányok tánca ez, a kis rettenőké
akik belakják a szűkös üregeket
megtelepszene a téglák közötti résben
elszaporodnak a gerendák eresztékeiben
ott vannak mindenütt, ahol hiány támad
befészkelnek a beton buborékaiba
a fémek kristályai közé
elektronhéjak alá
mozdulataik adják ezt az állandó neszt
csak akkor hallod, ha nem figyelsz oda
ha valami egészen mást csinálsz
mert amint fülelni kezdesz
elhallgatnak a kis rettenők
abbahagyják a táncot, behúzódnak odújukba
és végtelen türelemmel várják
hogyan figyelj rájuk
hogyan ne akard meghallani őket –
és akkor újra előmerészkednek
előbb csak óvatosan tesznek
néhány mozdulatot
majd egyre jobban belemelegednek
mígnem féktelenül ropni kezdik
parányi táncukat

nyomukban fenségesen sistereg az éter

A csörtetők

Ők jártak itt előtted.
A fűben taposott seb,
törött ágak a fán.

Feküdték a partot,
úszták a vizet,
nyomukat őrzi homok, hullám,
testük bűzét hordja a szél.

Eléjük nem kerülhetsz.
Utól sem érheted őket.

Utánuk járva egyetlen szerencséd,
hogy soha
nem kell szembetalálkoznod velük.

Látszat

Úgy tesz, mintha lélegezne.
Pedig tüdeje kő, súlyos érc.
Eljátssza a szívdobogást.
Pedig kamrái tömör vasból.
Gondolatokat szimulál,
holott mélyhűtött jég az agya.
Csak érzést nem tud csalni
semmilyen tündökléssel,
miközben foszlányaira hullik
körülötte a világ.

VÖRÖS ISTVÁN

A befejezés szépsége

Vége, vége végre.
Már ennyi megérte.
Végre, végre vége,
ennyi már megérte.

Megérte már ennyi,
végre vége, ennyi,
annyi vége végre,
már ennyi megérte.

Megérte, hogy érte
szert tegyek pár végre.
Hogy mivégre vége,
lesz, ki elbeszélje.

Lesz, ki értse: vége.
Nincs baj, annak vége,
lesz, ki értse végre,
ennyi már megérte.

Ráléptem a végre,
a kezdet kezdetére,
végre vége sincsen,
lesz ki elrepítsen

a vég utáni rétre,
a kezdet kezdetére,
végre, végre értem,
ami van, elértem.

A lefagyás poétája

Egykedvű, netező legény volt,
küldője sok-sok méla fájlak,
blogot írkált és nekivágott
a híres magyar Pest-Budának.

A házasság és az elválás
megfogta száz ujjal a lelkét,
de ha vigaszt talált egy e-mailben,
a családtagok letörölték.

Ezerszer gondolt az új kezdetre,
áramszünetre, pénzre, lóra.
Semmi más táján a hálónak
nem mondtak volna még le róla.

De ha a piszkos konyhán bamba
képpel a hűtőbe belenézett,
lefagyott benne minden jókedv,
sorsára hagyta az egészet.

SZAUER ÁGOSTON

Honvágó

Lenézni még a völgyre
– akár a szellemek –,
a város széli zöldre,
ott játszott sok gyerek,

házakban járni halkán,
hol régi szag libeg,
és zöldes fényű hall van –
ezek mind helyszínek

egy szürke, hosszú filmből,
mely folyton elszakadt –
éles fény újra kintről,
és nagy, fehér falak.

Főhajó

E nagy, tekintélyes térbe
a nap alkonyati fénye
oszlopokat állít sorba.

Amikor már senki nincsen,
s pára kél pánthon, kilincsen,
s alszik egy nyurga szent szobra,

támadhat akkora csend itt:
ez átlátszó, érdes semmit
a visszhang megsokszorozza.

JENEI GYULA

Hosszúgatyya

az iskolában, ahová járni fogok, a fűtő bajszos, öreg bácsi lesz. micisapkában, kék kötényben látjuk mindig. az órákra is bejön. nem kopog, csak benyit, teszi a dolgát, a vödörből szemet lapátol a vaskályhába, aminek ajtaján néha kijön a füst, néha a széngáz is. akkor a tanító néni azt mondja majd valamelyik fiúnak: nyisd ki az ablakot. és olyankor fázni fogunk, de ha kiszellőzik a terem, hamar bemelegít a védőrácscsal körülvelt hatalmas kályha, s izzadunk az osztályban. akkor még nem lesz váltócipődivat (a padló olajos), és mi fiúk, többen is vadászbakancsban járunk. a vadászbakancs talpa bőr, a spiccvasak hangját szeretem, ahogy kopogok a járdán, mint régi filmekben a lépések zaja. az ilyen megpatkolt bakancsokkal szörnyen fájdalmasat lehet rúgni a másik sípcsontjába. a bakancsba vastag jégerzoknit húzunk, aminek a szárát több rétegben ráhajtjuk a lábbeli szárára, néha viszont kapcát veszünk vékony zoknira. ezt ügyesen kell csinálni, mert ha rosszul tekerjük fel a kelmét, elmozdul, s kényelmetlen lesz, töri a lábat. a nadrág alá pedig hosszúgatyát veszünk. kétféle lesz, az egyik a jéger, ezt jobban szeretem majd, mint a hagyományost, aminek a szárát alul két pertlivel össze kell kötni. a matektanár nadrágjából még nyáron is kilógnak majd a rosszul csomózott gatyamadzagok, én viszont télen is utálok hordani a hosszúalsót, pedig kint nyilván jó szolgálatot tesz. később, amikor írom ezt, már nem fogok emlékezni rá, milyen érzés lesz viselni a hosszúgatyát, csak arra, hogy amikor az első, még hűvös tavaszi napon kirimánkodhatom, hogy ne kelljen felvenni, az maga lesz a szabadság fizikai érzete. a böjti szél aláfúj a mackónadrágnak, vagy csak csapkodja a combomon a ruhát ide-oda, s az érzékeny érinti piheszőrös bőrömet. az első hosszúgatyánélküli tavaszi napokon érzem majd a mámorító bizsergést, de aztán megszokom mindig, s új telek, új hosszúgatyák kellenek, hogy megszabadulva tőlük, újra szabad legyek, amíg az idő lassan elérő szövete szétszakad – összevarrhatatlanul.

PRÁGAI TAMÁS

Az ugor ugaron

„...a föld alvó lelkét lesem”

Felhővárban fekete eb csahol,
 egek boltján komor kutya ugat,
 szimatolgat, de nem fog szagot
 – eb ura fakóz az ugor ugar! –
 utat veszített, hazautat.

„Arany múltaink elvitatvák,
 ezüst jövőnk felhőszélen billeg.
 Kuruc pajtás, magyar szamuráj!
 Kardhegyre – mert minden mindegy –
 tűzzük íziben, mutassuk szívünket!”

„Kenyeresem, testvér a rosszban,
 éppen elégszer perzselődtünk
 ígéremre, hozomra, s jóra
 eddig nemigen vetődtünk,
 szél fúdogál, az beszél belőlünk.”

„Szép arcomon fátyol, penge arcél
 hasítja a tükör időt,
 ránc a sebhely, ez jár a harcér’ –
 vitéz, hogyha végeken időz,
 megvénül időnap előtt.”

„Szemgödreimben fekete rózsa,
 grimaszaim csontig beesvék –
 de lelkem, a céda, szökne egy szóra,
 ha ablakom komoran zörgetnék
 zsványléptű, fekete esték.”

„A völgyben város, komor koporsó,
 loncsos oldalban dió dobja perdül,
 takarodót dobol, utolsót.
 Látod, mi lett az emberből...?
 Tűzünknel, testvér, melegdjünk.”

„Kiért harcoltunk, föld alatt van...”
 „Csitt! hallgass! némulj el, testvér...!”
 „Eltemettük ezer alakban,
 hogy egyszer majd lássuk felemeltét,
 pihen most, de tudom, feleszmél...!”

Az utakon hideg csatangol,
 elhagyatott minden régi emlék,
 pillongat, de üveg alól.
 A falakon száradó vitrinfesték,
 a várost gondosan leüvegezték.

A költő is szerényebb, ha jó az alkony...

„...szemetek...!”
 Batsányi János

Nincs miért nem írni itt. Már nem veszélyes
 vitriolozni, lúgozni sem a stílust,
 bemártani a szárat ebbe-abba, amint az alkalom jó,
 tündérkéim!
 teraszon, reggel, kávé mellett mindenki költő.

Tolni sorra sort, lélegzetvétel nélkül, ez a munka
 – nincs szuszogás, semmit sem túllihegni! –,
 nem szabad, nem kell ritmust habarni sem,
 tündérkéim!
 a verskocktéllal teli, plexi poharában.

Csak sorra sor. A leütés estig legyen meg,
 teljen a gramma száma be, műszakzárás felé,
 langy vágóhíd-melegben, midőn az alkonyrózsa hajt,
 tündérkéim!
 sertés ezertíz, és megvolt még ötszáznégy marha.

Költőnél talán mészáros sincs szerényebb,
 ha böllérekést letéve újabb tetre készül.
 Már tőlem ne tartsatok! ha ihlet szesze hevít,
 tündérkéim!
 vigyázó falaknak hátamat vessétek.

NAGY GÁBOR

Arcodba hulló szomorú

Arcodba hulló szomorúfűz-hajadat
borzolja egy láthatatlan áramlat
valami rekedten megcsikordul

az egyik ablaktábla nyílt ki
mint acqua-parkban a felénk
tátott feneketlen-fekete szájban

fény-szilák szikráznak az éjszakában
repülők biztosan vagy valaki
szíjat hasogatott a csillagokból

hisz nem is olyan hosszú a hajad
a szemüvegem a gyertyaláng
imbolygó párájától homályos

tán itt se vagy a csalóka képzelet
csalogat az űrbe: magához
hol minden kép mint a szélfúttá homok

mégis velem vagy csökönyös
hülyeség mondhatod az a pár nap
mivé lettek belakhatatlan otthonok

velem vagy s így vagyok egyre
nélküledebb s szivárgok lassan át
a bálna-bendőjű csodátlan éjbe

Levélrészlet

Mosok, mosogatok, teregetek,
terelgetem hétköznapi porát.
Mosolygok is, szinte vidámnak látszom,
gyanútlan gyerekeimnek is játszom
az ostobát.

Mint aki még valaki is lehet,
s nem most ülné titkon saját torát.
Koccintsunk hát, szerussz, költő-barátom,
a képzelet túlmegegy minden határon,
az istenét!

Mosok, mosogatok, megetetek
kis éhes szájakat. Oly kontrollált,
hatékony vagyok, mint a gép. Ellátom
napi dolgaim. S ilyenkor nem látom
fonák voltát

a színlelésnek. Mi más lehetek
ezután már, mint rosszul exponált
fotója fakó emlékezetednek.
Utolsó morzsáit rágom, ne vess meg
a nincsemért.

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Ahol most fesztivál van

Elvették a nőt. Most az istened kell nekik.
Ma már nevetni sem tudsz. A városod
körbe zár. Fojtogatnak az üres kapualjak.
Nem nyitnak ajtót neked. Elvették a nőt.

A címét sem tudod. A folyó másik partján
valahol a kis templom mögött, ahol nem
laknak papok, a nagy park után, ahol ma
sincs szerelem, csak néha fesztivál.

Ma már nevetni sem tudsz. Az ideget, ami
az ajkaidhoz futott levágták, és a hangszálakat
belepte a por. Nincs kihez beszélj. Volt a nő.
Volt az istened. Most csak üres kapualjak.

Fojtogatnak. De, ahol most fesztivál van, ahol most
felverik a port, ahol az idegszálakat átvágták nevetnek
mind. A kis templom mögött, a park után a házat
keresed, ahova a nőt vitték, és talán az istened.

Határaid

Az akcentusod szláv. Te félig román, igen, félig
ortodox. Vérnyomást mérsz, aztán pulzust. Ez a nyár.
Vedd le a ruhád. Az akcentusodért egy imát. A klinikakert
tövében, a szűrős fapadokon el kéne, hogy mondjak.
Vérnyomást mérünk, aztán pulzust. Ilyen lenne itt a nyár.
Vedd le a ruhád. Az akcentusod aztán az éjszaka, amikor
a kreol nő mellett alszom a hazugok álmát, néha még
hallójárataimba mar. Vérnyomást mérek, aztán pulzust.
Most ebből áll a nyár. Vedd le a ruhád. Az akcentusod szláv.
Te félig magyar, igen, félig olyan. Az ereimet nem érted.
A pulzusomat nem találod. Múlna már. De a klinikakert
tövében, a szűrős fapadokon elképzelem, ahogy
leveszed a ruhád, és mellém ülsz.

Egy fénykép alá

Tudom ez így furcsa most, hiszen, nem hogy alig,
– addig azért remélem nem nő annyi ág a rózsafán –
egyáltalán – bonyolult tél van, és annál bonyolultabb
lesz a tavasz – nem ismerlek.

És már nem múlik el nap, hogy az a portré – tudom
smink van, beállított, de te vagy – ne jutna eszembe.
Eszembe jut, tudom ez így furcsa most – hirtelen egybeesés
magammal meg a képpel – de még tétje nincs – azért látom
a hajadból azóta elvesztett pár tincs – de lehet,
szűkíthetjük a teret.

Az ajkadból megegyezhetünk, mondjuk egy felet,
szeretnék csak, a szemedet, jól van, mindkettőt kérem,
és ha tényleg adod – bonyolult tél van, és annál bonyolultabb lesz a tavasz –
az alku akár ezen a ponton még, ha meg is áll, tartozni fogunk egymásnak
néhány mondattal legalább.

Néhány mondattal, néhány üres bekezdéssel,
de bonyolult tél van, és annál bonyolultabb lesz a tavasz,
így, hát az a portré emlékemben megmarad.

Tudom ez így furcsa most, hiszen a hajadról nem beszéltem,
hiszen levágattad, így jobban tetszik, díszíteném könnyebb ígekötőkkel,
de mondom addig azért remélem nem nő annyi ág a rózsafán,
hiszen nem, hogy alig,
egyáltalán – bonyolult tél van és annál bonyolultabb lesz a tavasz –
nem ismerlek, de már nem múlik el nap, hogy az a portré,
– tudom smink van, beállított, de te vagy –
ne jutna eszembe.

TOROCZKAY ANDRÁS

Haikuk

Kisújszálláson
ugyanolyanok a fák
a temetőben,
mint tíz év után
majd Balatonaligán
az állomáson.
Mint elmenőben
az ősz pincér (tárcája
hátsózebében).
Benne papírpénz
az egész gyerekkorom
(az apró a jelen).
Délután van már.
A kávéspohár fénye,
mint mamáéknál.
Alumínium
kanál forog a lében
az üvegen túl.
Ugyanúgy nézem,
mint akkor kisgyerekként.
Cigarettaztok
és beszélgetek.
Játékvásút az élet.
Legyet nyomok szét.
Viszket a lábam.
Síroton keresztül. Épp
mint csípésemen.

Nyár, 2011

naptej melltartók
mólók hajók hidak
víztükör alatt
tavalyi szűrés
a hogyishívják
hol van már az a srác
megtorpanás
kinek nem lettem rokona
szeplős mosoly
fehér fogak
barnult bőrön
melltartópánt-nyoma
lángos és hot dog
kutyatetem
döglegyek
kóbor jános és neje
vitorlásversenyen
a parton palacsinta
sör hekk döglött madarak
úszógumik
„krokodilok úszkálnak
a poharamban, mama!”
viharjelzés
végül a sötét napba harapsz

KÜRTI LÁSZLÓ

lélek helye

azt mondd, a lélek bal szentől
a szívedig húzódik. nekem
egy régi seb, egy rosszvarratú
fáj csak ilyen rohadtul a köldököm
alatt. feladtam szirupos nyavaly-
gásaimat. ha tehetem, többé nem
iszom meg senki gyümölcsborát.
üres poharakká párolog memóriám
a meggy- és az almaszeszektől.
tudatmódosít, érintetlenül
ülök a homlokod alatt. váratlak.
csakis bevált receptre lehet
vallomásokba kezdeni: súgni
szerelmet, hagyni el barátságokat.
lakatlanul figyelek tág pupilládba,
de ahová szívesen költöznél, ott
csak a magány emésztene. hideg
kályhák és függönyözetlen ablakok
vonalában lépcsőzöl. napokra
elfelejtelek, napokig bizsereg
egy gyermekkori vakbélműtét nyoma.

szervezetlen

a bor szívódik fel legnehezebben.
vérömleny nyirkos bőröm alatt,
megpattant ér a szemem fehérjén.
átszínez a világ, elapaszt sok szapora beszéd.
gyors nemlét, átélhetetlen halálokat okoz
minden vodka- és pálinkavézés. a gyomor
sötétben zokog a belekbe. összekapódik,
aki élni remél. a jó szeszek valahogy
tartósítják ragaszkodásunkat.

ZSÁVOLYA ZOLTÁN

Csincsilla philosophiae

Harminc kiló és Izrael államba
 akar kivándorolni. Ezek a legújabb
 hírek róla. Van olyan konok, megcsinálja;
 egyedüli gyerek pedig s szülei lassanként
 biztosan nyugdíjasok. Igaz, maholnap
a szakot is befejezi, a szakot a német romantika
 öblében. Neki utóbbiból kevés jutott bár,
 annak *jelzőitől* ki annál több, felmenőileg.
 Mégis elviszi tán Ef Schlegel hírét egy kibucba is.
 Egy-null oda, avagy éppenséggel millió-null!

Alig járt össze hatalmas ideje, úgy mondják,
 bárkivel. Velem már rég nem, pedig egykor,
 még régebben... Nos, valaha az Eckermann
 Kávézóban, a langaléta, testes *Hamburger*
 üzleti és személyes büvkörében, mennyit, de
 mennyit nyaggatott! Majdnem hat évig. Kissé
 fárasztó is volt; ingázva, hektikusan tanítottam
 akkoriban; csak egyik lábam volt folyton Pesten.
 Kevés; hisz már Csepelnél kell az a fránya honvágy!

És aztán egyszerre mintha úgy vágták volna el.
 De hát biztosan így jó, én Uram! Pedig akkor
 még megvolt ötven kiló is; csontos, masszív-karcsú
 hozzá, abszolút kitöltötte a lány fogalmát. Valaki
 olyat súghatott neki, JAK-ban?, esztétika tanszéken?
 (inkább persze csak a diákok közül, nyilvánvaló),
 hogy «nem vagyok az igazi» – legyen jóhiszemű
 és ne mutogassak másra, kizárólag magamra –:
 politikailag («ám az azért poétikailag is kihat...»)
 Így lesznek meg dolgok, zilálódik, össze, a nyáj.

Máig se tudom, az volt-e drámai vétség, vagy
 volt-e valami ilyen egyáltalán, hogy elaludtam
 a lakásán egyszer, az asztalnál, négyszemköztes
 vacsora közben – sok volt, sok volt a tanítás!
 Szörnyű korán keltem aznap. Ő nem beszélt róla
 soha, pedig jó öt évig utána elmondhatta volna még
 azt, amit betakar kettőnk külön, közös Istene, az
 Égsátorkészítő. Így csak, Updike-novellacímmel különben,
 annyit mondhatok róla, miközben írom a monográfiát
 e csillagról és közben épp elgurultak most a csillagok:
 azok közé tartozik, *Akik nem voltak meg.*

MAGYARI BARNA

Hol állhatok én?

hol állhatok én most önmagamban
a betűket habzó szappanhabban
vajon lehet-e ágyazni szebben
mint szópárnákkal a végtelenben

ihlettől az esélyt újrakaptam
gyógyulás vagyok csönddaganatban
s bár a magyar lét ma kétes massa
lelkem az anyanyelv hívja haza

ez az élet ma megint semmilyen
hiánylágerben fekszünk ennyien
hol állhatok én most önmagamban
kérdem van-e remi a csódsakkban

de a válság nem kérdez csak képez
gondút fut az ember lényegéhez
a világ sincs már ott ahol láttam
arrébb csúszott egy megemelt árban

ármány s fals inger moccan az agyban
hol állhatok én most önmagamban
lobban a láng a túlparti tűzben
ám a sorsbrosztút én ide tűztem

kísér a múlás egész a sírig
a korfegyvert ráncapródok viszik
ezer csalódás bámul ridegen
sok kudarc közt a lelkem idegen

rejtett zsebekben téged keresve
csillagkabátban matat az este
hol állhatok én most önmagamban
ha ajkamon csóкод helyett rag van

SZENTI ERNŐ

Kivételes helyzet

Előreszaladok, mondta,
 utánanézek, tegnap óta
 mennyit változott a napfény
 árnyékos oldala.
 Érintetlen szellemi letapadás,
 eltérő időpontokban álomdagasztás.
 Magára öltötte a rossz a jó álarcát.
 Szólj, ha különbet találsz a hibátlannál!
 Alighanem megjöttek a délibábexhumálók.
 Alternatívák, válogatós évszak,
 pirulós égbolt.
 Ne hagyd, hogy kialudjon
 a magadról vélekedés tüze!
 Attól ne tarts, hogy vakvágányra fut
 a kivételes helyzetbe kerültek igazsága!
 Mozgást nem igénylő felülemelkedés.

Gondolatkeresőben

Csak azt a mondatot szerkeszd be
 versedbe, amelyik nem üres kézzel érkezett!
 Egy jó gondolat előélete a bölcsőtől a koporsóig tart.
 Ha az maradtál, aki voltál,
 csak az elmúlás tehet benned kárt.
 Közfájdalom. Nem élt a vágy
 a beteljesülés lehetőségével.
 Egymásra torlódott jégtáblák
 mögül cihelődött elő a nap.
 Gondolatkeresőben:
 reggel hóesésben, este zuhogó esőben.
 Van valami, ami már csak volt.
 Volt valami, ami még mindig van.
 A kezdet akkor se vegye magához
 a véget, magyarázta, ha az utolsó néző is
 távozik a jövőt támogatók arénájából.

BÁGER GUSZTÁV

Szekér

és szekérkerékként gurul a mese
az álom meg egy lepke képében jön
éneklő festékben fürödve
és a levegő egyetlen rézedény
tele van tüszentéssel szuszogással
csillagok hullnak bele csörömpölve
mint kristályvázába a gombócik
és mint a tej a zacskóban
a nemzettest gyomrában
az optimizmus lassan savanyodik
és a só hiányzik a világból
de a sózás irreverzibilis
így a narrátor
a szekérkerék ledönti a bábukat
mind a kormányokat és a tőzsdét
kiüti a nyeregből a világhatalmat
mint gyalogot a bástya
és az ügyeletes angyal a kukába dobja a terhet
kihajítja a kipróbált struktúrákat
és módszereket
és a világ egyetlen pillangó rezzenésétől omlik össze majd
nem az Isten sóhajától
és akkor Weöres Sanyi bácsi feltámad
és kidörzsöli szeméből a pirkadatot

no akkor mondhatjuk
hogy megálljunk mert itt van már a Kánaán

Összhangzattan

azt mondja a szóke hajú hét éves kislány
egy budapesti bérház első emeletén
a kopott falú salétromos függőfolyosón
hogymeséljen neki a nagypapa a láthatatlan világról

a láthatatlan még soha nem nézett ki ilyen jól
a fül mögött elhelyezett hallókészülekről van szó
mert az öregúr kitűnően hallja a főtéri harangszót
felemeli kezeit és megáldja a várost

hálás mert beszivárog minden házba mint a köd
a megnyugtató zaj amíg hallja gondolja jó
folyamatos dübörgés ahogy lélegzik a kockakő
a Thököly út és a Dózsa György út sarkán

jó hallgatni a sűrű csattanást a redőnyök csukódását
a sétáltatott kutyák egymásra morgását
az írószobában egyezkedő ékszerészt
vonalzóból öt és körzőből is öt darab

léleksimogató ahogy nyüzsög a lét
mintha esőcseppeket gyűjtenének korán reggel
jegyzi meg a kis szóke lányka
és markában fogja fel nagyapja sűrű könnyeit

TORNAI JÓZSEF

Mi itt halljuk meg

Lehűlő csillag. Mi kellett még?
Szén, nitrogén, folyékony víz,
aminosavak, ibolyántúli
sugárzás, óceánok mélye –
és belevillant az első lüktető
sejt a miocén kori fénybe,

hogyan megszülessünk: én, te,
a spórák, az uborkalények
és a korallok rózsaszín, zöld bozótja,
az idők meg a formák dolgoztak
olyan mintákon, senki sem képzelt
sebbet néhány Nap-szemű nőn és férfin kívül azóta.

Pedig ez az a burjánzás és elszabadult titok,
amiről a próféták, misztikusok ismeretlen nyelvükön dadogtak,
és én is csak ilyen öregen számítok
azok közé, kik álmukban
neki indulnak a galaxisoknak

kozmikus sugárrá válni. Honnan
és hova szállnak ezek
testeken és eónokon át a nem-található
kezdetektől a beröpülhetetlen végig?
Lehajtom ünneplő, rémült fejem
a puha asszonyföldre,

mert mi most és itt vagyunk
otthon, velünk itt egyesülnek
madarak, tigrisek, mamutfenyők, zsályák,
sivatag-erőszakból kiszabadult
homokviharok szimfóniáján át
mi itt halljuk meg
mennydörgés-istenünket.

Ima eső ellen

a felhők még mindig
ránk rohannak
kormos bikák napfényt legelnek
hajnal óta megvakulok
vagy kétségbe esek

sötétben mászok előre vakond
cserebogarat gyömöszölök a számba
leszek-e ember még ti istenek
kik valamikor emberként
veztetek

a tigrisordítás vizein most kell
segítenetek mikor
vége van békességnek bölcsességnek
és tapad az eső a
málna-sebekre

a dongó a nyári orgonán énekelni
tanul nem látni mást
csak a mennydörgős vadkant
menekül vagy a macskák ősgyümölcs-héjú
szemét tépi újra és újra
cafatokra

Mindent megemészto

Mintha megvolna az egész teste. Menekül.
A feje, a két mellső lába, a melle.
Farka, fél törzse a macska szájában.

A levelek alá rejtettem. Menekül.
A fél gyík, a fél természet, az egész föld,
az egész létmagyarázat, az egész csőd. Két karmos láb,
dülledt szem, fej, véres mell:
nem panaszkodik, minek?

Ez a győzelem? Felelj rá, mindent megemészto
árnyalak!

Visszahúznám hullt időnk

Házasodik a tücsök, szúnyog lányát kéri,
arra szalad a hörcsög, násznagy akar lenni.
Odaugrik a bóha, vőfély akar lenni,
minden konclesi róka vendég akar lenni.

De én sose vehetlek bogár-feleségül,
üres-kékben lebegnek szárnyaid vér nélkül.
Ha tárcsázom számodat, ki válaszol majd ott?
Konyak-táncokba szakadt a cimbalom-hangod.

Ködökben hülsz, ahova zöld szemeid csuktak,
nem rakhatom már oda, csak a koszorúmat.
Hiába kívántalak, kerestem a tested,
minden nap, perc, pillanat csak lárvákat keltett.

Ott ülsz párák közepén, mint ki sose élt még,
beteríti jégcsap-fény groteszk naplementéd.
Meghalok, még mielőtt mázsás mosolyokba
visszahúznám hullt időnk a hajadnál fogva.

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító főszerkesztő: Turczi István

Munkatársak: Kukorelly Endre
Vass Tibor

Szerkesztik:
Bedecs László (tanulmány)
Szöllösi Mátyás (olvasószerkesztő)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logó: Urbán Tibor
Tördelés: Rencsényi Beatrice – **indigoline**

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczi István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:

ZUGLÓ

Budapest főváros XIV. kerület Zugló Önkormányzata

Sokszorosítás: Pénzesék Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu